AL LIAMM

Tir na n-òg

NIVERENN

20

Mae - Mezheven

1950

DEIZ-HA-BLOAZ

Pemp bloaz warn-ugent a zo e kroue Roparz Hemon ar gelaouenn *Gwalarn*.

Dezhi en deus roet kement en doa : e arc'hant, e galon, pep munutenn eus e vuhez.

Eus an aberz-se eo deut da Walarn he zalvoudegezh estlammus. Eus an aberz-se e teu d' ar brezhoneg e chañs brasañ da badout ha da vleuniañ.

Dre vont war e roudoù, dre skoazellañ e oberenn, e trugarekaimp Roparz Hemon en doare ar gwellañ.

Dre reiñ d' ar brezhoneg ha da Vreizh kement munutenn a c'hellomp reiñ.

Dre brofañ d' ar brezhoneg ha da Vreizh kement gwenneg a c'hellomp dioueriñ.

Dre reiñ muioc'h eget na c'hellomp reiñ, dre brofañ muioc'h eget na c'hellomp dioueriñ.

Marteze he devo ezhomm rozenn Vreizh, da vleuniañ, eus hor gwad ruz ha tomm. Bezomp prest d' hen skuilhañ.

Bremañ avat ne c'houlenn ken nemet hon amzer hag hon arc'hant : roomp hep termal hag hep kontañ.

Da zaspren hon eus leziregezh ha digasted hon hendadoù. Doue ra viro n' o defe hor bugale da zaspren hol leziregezh hag hon digasted-ni.

Kenvroiz !

Klask a ra AL LIAMM kenderc'hel gant labour GWALARN.

Hor skoazellit.

P. D.

AL LIAMM

Tir na n-óg

Mae - Mezheven 1950

6et BLOAVEZH

TAOLENN

Levezon ha spered Gwalarn, *Ronan Huon* 3

Distro an Aotrou Kont, *J.-D. Richard* 5

Danse macabre, *Glaodina Mazeas* 7

Perak e ouelan dit..., *F. R.* 9

Kraksonennoù, *Ronan Huon* 14

Keneil an anken, *Rafael Alberti* 15

E noz an diskar-amzer, *Wladyslaw St Reymont* (tr. Per Denez) 16

Gwalarn, *Per Denez* 24

1925-1950-1975, *Roparz Hemon* 30

An anvioù-lec'hioù-mor etre Gwaien ha Kameled, hag evezhiadennoù all war brezhoneg enez Sun, *Yann-Nouel Guardon* 35

Iwerzhon o stourm evit he yezh, *P. Rolland-Gwalc'h* .. 50

Skol uhel ar Brezhoneg, *Roparz Hemon* 57

Kenstrivadeg ar goañv 62

Ar Vro hag ar Bed, *Per Denez* 63

E-touez al levrioù 67

Notennoù 70

Pep gwir miret strizh

Levezon ha spered Gwalarn

gant Ronan HUON

Pemp bloaz warn-ugent zo e voe krouet Gwalarn, pemp bloaz warn-ugent e oa ganet ar gelaouenn he deus bet ar vrasañ levezon war lennegezh Vreizh. N' eus ket nemeur a zeiz-ha-bloaz ken pouezus hag hemañ en hol lennegezh. Gant Gwalarn eo bet savet ar brezhoneg da yezh vroadel. Gwalarn eo he deus roet al lañs d' an holl skrivagnerien a-bouez a anavezomp koulz lavaret. Bet eo un azginivelezh hag ur spered.

***

Un azginivelezh eo bet rak al lennegezh vrezhonek he deus kemmet ster ha doare adalek neuze, ur wir vleuñvadeg oberennoù a zo bet roet lusk dezhi gant ur spered broadel start ouzh o diazezañ. Roparz Hemon en doa kroget da labourat e 1925 gant ar menoz ne oa lennegezh ebet e Breizh (Gw. Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh). Pep tra a oa da sevel eta hervezañ. Ha didrouz, gant aked ha dalc'husted ez eo bet dastumet mein ur savadur divarvel. Evit meizañ peseurt labour a zo bet broudet gant Gwalarn klaskomp hepken faltaziañ petra e vije hol lennegezh hep levezon Gwalarn. Jakez Riou, a skrive er « C'hourrier » n' en dije morse savet un oberenn lennegel evel « Geotenn ar Werc'hez » *pe* « Nomenoe-oe ». *Youenn Drezen n' en dije skrivet na* « Kan da Gornog » *nag* « An dour en-dro d' an Inizi », *nag* « Itron Varia Garmez » *emichañs.*

Petra a vije bet eus Kongar, Maodez Glanndour, Langleiz hag ar re all.

Ha koulskoude, daoust da labour divent Gwalarn hag e strollad skrivagnerien chom a ra dirazomp-ni, hon eus kemeret e hêrezh, meur a zachenn da zifraostañ araok ma c'hellimp lavarout hon eus ul lennegezh dellezek eus an anv.

***

Ur spered nevez a zo bet degaset gant Gwalarn hag ur ster nevez roet d' al lennegezh. Sellet e vez ouzh ar brezhoneg evel ouzh kement yezh all, evel ouzh ur yezh ma c'heller

ober pep tra ganti, n' eo ket hepken ur monumant a glasker lenn warnañ gant ur werenn-greskiñ. Ne vo ket studiet ken evel ur yezh varv met ur yezh vev. Ne servijo ket hepken da skrivañ kontadennoù gwrac'h kozh pe gwerzioù hepken, hogen ivez da sevel studiadennoù pouezus war bep kudenn evel an douaroniezh, ar yezhadur, h.a. Troidigezhioù a vezo graet diwar an holl yezhoù. Ur brouenn a oa da reiñ e c'helled ober pep tra ganti ha savet eo bet « Mentoniezh » Kerjean.

Berr ha berr lakaet eo bet hor yezh war renk holl yezhoù brasañ ar bed.

Ouzhpenn-se, ar yezh ne dle ket chom un dra a lennegezh e-touez an dud a ra war he zro, ret eo dezhi bezañ ur benveg pemdeziek da vezañ implijet en tiegezh. Marteze n' o doa ket an holl vrogarourien a rae war dro Gwalarn desket brezhoneg war varlenn o mamm (pe o mammoù), ar pezh n' eo mezhus tamm ebet, er c'hontrol ur brouenn a galonegezh hag a feiz ez eo, met, da vihanañ o bugale-i hen graio. Setu ar pezh eo deut ar brezhoneg evit paotred Walarn : ur yezh ne reer ket hepken war he zro met ur yezh ma reer ganti.

Pep tra a zo staget ouzh Gwalarn pe diwanet dioutañ a ziskouez heuliañ an hent-se, Arvor, Kannadig Gwalarn, ar romantoù pobl, betek ar skeudennoù : « Komzit brezhoneg ouzh ho pugale ». Ar Simbol, deut da vezañ an Trec'h a zo bet savet diwar an hevelep menoz.

***

Gant ar vuhez modern hon eus war an dachenn-se da lakaat hor youl da stourm bemdeiz a-enep ar boaz hon laka da gomz ur yezh estren ha da vezañ zoken barrekoc'h er yezh-se.

Bezomp reizh gant hor menozioù : ra ne vo ket ar brezhoneg hor yezh e komzoù hepken met er vuhez, setu ar gentel a rankomp bemdeiz kaout soñj anezhi hag a zo bet kelennet e pad ouzhpenn ugent vloaz gant Gwalarn hag a zo en hor pal kenderc'hel.

Distro an Aotrou Kont

gant J.-D. RICHARD

An Aotrou Kont o tont endro
eus ar chase 'skuilhe daero :

E levran a gare meurbet
e-kreiz ar c'hoad divouellet.

Parouer un houc'h gouez droug ennañ
en doa graet al lazherezh-mañ.

Dirak e vaner pa 'z erru
'welas e vamm gwisket e du.

E baour kaezh mamm war dreuz an ti
dremm teñval ar c'hlac'har ganti.

— Ma mamm, ken abred ouzoc'h-hu
ar gwalleur a zo din erru :

Ma levran a garen meurbet
e-kreiz ar c'hoad bet divouellet ?

— Eus levran n' eus ano erbet
met eus maouez ne laran ket.

Ar gontez yaouank, flour he sell
aet 'zo kuit d' ar broioù pell.

An Aotrou Kont o klev outi
'redas kerkent d' ar marchosi.

E varc'h karet eno a oa
gwechall ken diaes da blega.

Met siwazh ! Kouezhet oa 'n e wad
en e betral ur gourgleuad.

En e betral ur gourgleuad
hag ar maro 'n e zaoulagad.

An Aotrou Kont, 'wel kement-se,
a vallozhas ano Doue.

Neuze kemeras ur marc'h samm
ha war-lerc'h e zous d' an daoulamm.

'Redas war he lerc'h hep repoz
daou-ugent deiz, daou-ugent noz.

He c'havas 'n un ostaleri
pear goulou koar en-dro dezhi.

En-dro dezhi pear goulou koar
ha war he dremm glaster al loar.

— Aotrou Kont, kredit, an Itron
n' oa ket fall dezhi he c'halon :

Balbouzet he deus hoc'h ano
Laret he deus « Ra bardono ».

'N Aotrou Kont e wreg a gare
dreist e aour ha dreist e ene.

Goude 'kare e varc'h baian
mignon dezhañ prenet bihan.

Goude 'kare e levran kaer
a dalve oc'hpenn kant dener.

E levran kaer pa voe lazhet
daeroù e-leizh en doa skuilhet.

E varc'h marvet ha pa welas
'sakreas 'vel mab Satanas.

Met pa welas marv e wreg ker,
'stardas e zent, ne laras ger.

"Danse macabre"

gant Glaodina MAZEAS

An dud varv
a vandennoù
a ya war an hent
war an hentoù
o klask en aner
o klask hep skuizhder
hent souezhus ar baradoz

An dud varv
a vandennoù
a gerzh war ar bre
war ar menezioù
o klask en aner
o klask dihabask
hent skedus ar baradoz

An dud varv
a vandennoù
a red en draonienn
en traoniennoù
o klask en aner
o klask hep skuizhder
hent kollet ar baradoz

An dud varv
a vandennoù
a bign adarre
a red adarre
o klask gant terzhienn
o klask en aner
n'ouzont mui petra

An dud varv
a vandennoù
graet ganto an dro
a gej gant re all
o klask en aner
o klask muioc'h mui
pezh o deus kollet

An dud varv
a vandennoù
a red hag a yud
a lamm hag a youc'h
ne glaskont mui ken
c'hoarzhin a reont
gant o dremm c'houllo.

Perak e ouelan dit...

gant *F. R.*

I

GED-NOZ

Arabeskennoù poentigaouet ar c'hwiled-tan, e-mesk ar stered.

Ur c'hwiban divent a-us da sioulder an noz, ur skiltradeg dibaouez, ur from terzhienn d'an divskouarn. En traezh, 'dan ar vein, 'dan ar rusk, ouzh beg pep geotenn, garmadeg ar bihaniged o reiñ kalon an eil d'egile, e-kreiz braouac'h an deñvalijenn-mañ.

A eur da eur, galv ar jekko, pemp pe c'hwec'h gwech, war ziv notenn, — div silabenn sklaer ha peuzkomzet : « Jek — kooo ! » Galv gwenn o vont da geinvan mouget, boudoc'h-boudañ.

Er gêriadenn, emañ unan bennak o pediñ. Hogen, titirin ar c'hloc'h-divazoul-mañ, pegeit e savo, 'barzh an oabl re zon-mañ ? Pelec'h 'mañ kousket an Arc'houeered ? — Nann, netra ne ziwallo an hini gozh, pe ar bugel, diouzh an Ankou.

Mouezhioù, gwigourennoù, bourbouilhennoù. Etivi o strakal, gwintet uhel : emañ ar besketaerien o touarañ, o tivagañ, o tileuniañ o boutigi ponner er poultr. Da c'houde, dre steudadoù du, o vont kuit d'ar gêr, gant ribouloù ar strouezheg. War o fenn atav, sklerijenn an etivi : skedoù ruz er bodoù, en delioù, pell, pell c'hoazh... Gorrek en em skign ur moged : rousin ha kolo.

Didrouz adarre. Er gêriadenn bremañ, skleur ar peskedigoù mordanek, a-vernioù : pikol gwer-vein, a-strew e teñvalijenn ur gêr varv, kantvedoù 'zo...

Prederiañ, perak prederiañ ? Perak, « ar biz war an taol, klask an heul hag an abeg ? » Lezel an amzer da verañ, e peoc'h an ene war evezh.

Dont a ra pep tra d'e goulz, en hent adal an derou. Mont a ra pep tra d'e goll e reverzi gorrek an Holl.

Sellout ouzh neuz ar Bed-mañ o tremen...

II

GOUELIOU AN TET

Noz-deiz a-vremañ, rebedoù skiltr ha mouezhioù moan.

Sonerezh espar : a-bell e teu, gorrek, lent, krenus, troiellus, hag e spin, skañv, — skañv ha skrijus, — skrijus ha tomm, — bev... Sonerezh espar ar vuhez.

Skrij ar vuhez douarel-mañ, ar vuhez wir dindan an oabl, en ur bed a santadoù kevrinus, a stokoù fromus ouzh boudoù kuzh da viken... Dalc'h soñj eus an amzer ma serres da zaoulagad evit gwelout. Evit gwelout gwezeier bras leun a vannoù hag a c'halvoù, a zaoulammoù hag a nijadennoù. Hag ur mab-den noazh, war api, prest da lammat... Mojenn gozh Mowgli, eñvor liorzh Eden.

Selaou. Rebedoù skiltr ha mouezhioù moan. Na skeul-gan na mentadur : ur vordilhadeg notennoù ha fiñvadennoù, santadoù ha c'hoantoù. Didroc'h ha kemmus, hir, strizh ha leun, setu padelezh an Den.

Kreisteiz. Krenañ a ra an aer glas en-dro d'an arekenned uhel. A-is, teñvalder flour ar bananezenned, leun a doulloù skedus, a vannoù beskellek, a valafenned. Gorrek e horell an deliennoù hir, gant un trouz parch breset.

En tu all d'ar rizegoù beuzet, enno herlegoned gwennkann, ar goadeg vras o skeuliata diribinoù teñval menez Ahu-My : koadeg an hoc'h-gouez, an heizez, an Ong-Kop, an naer-puthon.

Ouroulerioù-koad an tropelloù bualed o sklintinañ 'vel ur wazhig-dour.

Ar saotr rous-mañ, roudennet sklaer gant ar bambouzenned, un heizez eo, o vroustañ an taolioù.

'Vel ur gasoletenn e moged an ti-kolo ; c'hwez ar rousin, gant c'hwez ar frouezh darev, hag ar vent, hag ar geot c'hwerv, hag ar rotol gleb hag an hili.

Ur perruch c'hlas a-dreuz d'al leur, o nijata.

E toull e zor e kan ur c'hrennard, o piñsat kerdin e rebed. War e zremm, ur bannheol.

Sonerezh espar ar vuhez...

III

EUS NUI-NUA DA AP-SO-NOI

Un |hent-kev heñvel ouzh aroudenn ur froud ; holl an trovanoù ; tiez-kolo a-strew, mut, dister, eürus ; pontoù-koad bolzek, war ur strilh-dour ha traezhennoù damruz.

War gleiz, ar rizeg beuzet, bevennet-pell gant gwez-geun ar Rach. War zehou, ar menez, — ur vronenn fetis, glas ha gwer-teñval, skeudoù ledan war e naouioù ha, tu-mañ tu-hont, war beulioù gwenn, toennoù ruz : pagodennoù an Arc'houereed.

Ba-Trao. Emañ ar wenodenn o hedañ ar menez hag o treiñ gorrek gantañ e damskeud bodadoù gwez ken sioul, ken klouar... Damskeud an diskuizh, damskeud plijadurioù ar peoc'h...

Pe damskeud ar stignoù ! Amañ, daou viz 'zo, eo chomet ur stroll-ged a-bezh war an dachenn... Damskeud plijadurioù ar brezel ! Deomp, paotred, ur ganaouenn ferv !

Kouerien, bremañ ret deoc'h bezañ dilorc'h, sentus, ha skubañ ho leurdi, hag aozañ ho paperoù, ha kuzhat ho leueoù, ho yer hag ho merc'hed ! Un arm en dorn, ur ganaouenn er genou, Barbared eo an holl wazed eus an douar. Ya Barbared laouen ha balc'h, ma lugern en o daoulagad, holl aour, holl wad, holl dan ar Bed-mañ !

Raktal, an heol a zek eur war wez-flamm Ap-So-Noï.

Tantad a vleunioù ruz-bev,
moged a valafenned gwenn,
c'hwez ar mel, frond ar Peoc'h !
Rouzmouzerezh an Eter glas
ma skrij kerdin aour ennañ !
Goradenn na strak ket
tommder na bella ket,
tangwall na bulluc'h ket,
flammad uhel ar Spered dispar !...
E-kreiz gouelec'h Bro-Vadian
e welas Moïses ur bod-spern o leskiñ.
Ha setu : eno edo Yaweh.

IV

EC'HOAZADOU

Ne felle ket din ober trouz er Bed,
dihunañ an Traoù, horellañ an Neñv :
blazañ nemetken blaz va buhez-me...
Gorrek e kerzhen a-dreuz d' ar bannoù ;
goustad e saven ar skourroù difiñv ;
va fenn a stouen dindan an delioù.
A-boan ma krie ar grozol krugek ;
a-boan ma fiñve ar balafenned
o divaskell c'hlas a-led er brizh-heol.
Hag ez aen e-barzh ar Pagodennig
ma skede enni an daoulagad amailh
an Arc'houere mut 'touez an naered gwer.
Hag e stoken ouzh ar c'hloc'h-divazoul,
hag e sone, skañv ha gwanoc'h-gwanañ,
levenez klemmus eurioù an Douar...

V

MERDEADUR

Mont a reomp gant red ar Rach gweüs, ledan, divoull, lagennek, o tegas gantañ, mesk-ha-mesk, palmezennoù-koko, korfoù marv peurstambouc'het, pep seurt drailhadurioù ar bed. — ha ni, ha me, d' ar mor.

Dremmwel ebet dirazomp nemet koad teñval ar gwez-geun deliek o c'hefioù beuzet. Lies-trouz ar beradoù a strilh eus ar skourroù.

Lor an dour ma strafilh hor roudenn warnañ skeudenn fiñvus ar ruzell-veure.

Landrennek e ra ar besketaerien en-dro d' ar ouel ha d' ar baol. Emañ ar mousig o c'hwezhañ 'n tan en oaled-douar, war ar plañchod. Da greisteiz e vo prest al lein, — riz sec'h ha pesked bervet e podoù-pri.

War vourzh ar vag e vouskan va zennataer, en ur pavata en dour.

Trouz lammdourig d' ar staoñ, dindan zaoulagad livet Arc'houere ar mor. Trouz skañv, lirzhin, dibaouez. Un dra bennak evel ur c'hoarzh — ennon pe er-maez ?

Em puch e vutunan... Pegen mat mont kuit d' ar beure ! Pegen mat ar beure ! Pegen mat mont kuit ! — D' un deiz nevez, mont d' ur vuhez nevez !...

Don-vor. Ar mor unton, hag an heol unton, hag an avel unton. Ul levenez diwalc'hus, maget gant an hevelep trouzoù, an hevelep skeudennoù. An trouzoù-se avat, ar skeudennoù-se a zo re ar mor, an avel hag an heol : led, lusk ha luc'h...

— Petra a soñjez ?
— Netra. Eürus on.
— Petra 'rez neuze ?
— Netra. Eürus on.
— Prederiañ avat, hag ober, sed al levenez !
— Sed an anken.
— Petra eo al levenez, neuze !
— Gouzout emeur el lusk...

...Al lusk divent a ruilh pep tra,
ar Red-dour glas leun a stered,
Mor a vevenn aod an Netra,
ma plav warnañ, ma sked warnañ,
divaskell trellus ar Spered...

Kochinsina 46-48.

Ong-Kop : an Aotrou-Tigr.
Gwez-geun : palétuviers.
Rach : brec'h an delta.
Gwez-flamm : flamboyants (seurt gwez).

Kraksonennoù

gant Ronan HUON

GWALL-HUNVRE

Edon o vale war un douar e go
En un huñvre goañv
Kraz ha put ha c'hwerv
Ha lemm 'vel un orjalenn.

HUN

Strebotet he deus an noz em soñjoù deiz
Aet int holl gant red an dour
Bleñchoù aour o luc'hiñ o diwezhañ sked
War ziribin va spered moredet
Bleñchoù aour o troenniñ, o troenniñ
Bleñchoù lufr ouzh va mezevenniñ.

HEULIAN DA HUNVRE

Heuliañ da huñvre
war askell al labous-mor,
pe ar goumoulennig wenn
o c'houlennata ar wagenn
hag ar reier,
heuliañ da huñvre
gant va biz war da ziweuz,
te ha me ha da huñvre,
va biz war da ziweuz
keuz am eus.

1950.

Keneil an anken

A geneil an anken,
A geneil, a geneil !
Na vezet ket an nec'h, selaou,
Da geneil nemetañ.
Selaou : da geneil nemetañ.
Pa ya nec'h 'n ur penn-ed,
A geneil, a geneil,
E vez nec'h en edeg holl.
Selaou : en edeg holl.
Ha pa glemm ar bugul,
A geneil, a geneil,
E leñv ar gêr a-bezh.
Selaou : ar gêr a-bezh.
Keneil din-me, selaou ar mor !
Pa vez nec'h 'n ur wagenn,
An holl a ziroll da leñviñ.
An holl, selaou, da leñviñ.
A geneil, a geneil !

Rafael ALBERTI.
(troet gant Y. B.)

E NOZ AN DISKAR-AMZER

gant *Wladyslaw St Reymont*

A-hed ar wenodenn lec'hidek, hag a dreuze e-giz ur riolenn leun a fank ar parkeier du ha digenvez, e kerzhe ur c'houer mezv.

Deut e oa an noz, yen, ailhennek, un noz lous a viz Gwengolo.

Skuilhañ 'rae ar bed daeroù diastal e c'hlaveier bras, skediñ 'rae ar maezioù noazh gant ar glebor o intre, leun-dour e oa fozioù hag irvi, hag a-us d' an hent e stoue, 'vel dinerzh, ar gwez dizeliet kren-digren gant ar riv hag al leizh.

Aloubet ar fankegi gant un didrouz ken don ha didrouz ar marv.

Goustad ez ae ar c'houer war-raok, distabil e gammedoù, o strebotiñ hag o sakreal a bep eil, hogen war-raok ez ae ; a-drumm, avat, e chomas a-sav ha kanañ gant mouezh raou ur mezvier :

O ! dinna, va dinna,
O ! breudeur omp, 'keta ?
Ha pa zeuy an Ankou
O ! Ez aimp kuit hon-daou !
O ! ! !

Hogen n' oule ar ganaouenn genel tregern pe heklev ; teuziñ 'reas en aer vouest hag en em goll en teñval ; klevet e voe, evelkent, gant un den all a 'n em stleje a-boan-vras un nebeut kammedoù war-lerc'h, rak trumm e vanas difiñv ar stumm, ur vunutenn, kent en em dennañ aonik e goudor ar gwez war lez an hent.

Eus e wellañ e poanie ar c'houer da vont war-raok : asoupañ ouzh maen pe wrizienn a reas, avat, ha kouezhañ e-barzh ar fank, pounner 'vel un tamm koad.

E-pad hir amzer ne savas nep trouz nemet taboulinadeg unton ar glav war ar pri ha sarac'h birvilhet ar gwez o taskrenañ.

Hag ar stumm neuze da dostaat goustad ha da stouiñ war ar mezvier.

— « Mestr ! Mestr ! » a hiboudas ur vouezh izel.

Dihuniñ a reas ar c'houer ha klask sevel ; riklañ ne reas ken e zaouarn hag e dreid dinerzh, avat, ha, pa oa e-maez

e skiant-vat, e tisoñjas buan e vennad ; hep klask sevel mui, e c'hourvezas aesañ m' helle ha hiboudiñ moredus :

— « Bouk eo amañ, tomm eo amañ, kouskit 'ta, mestr, kouskit 'ta... »

— « Savit, savit, pe beuzet e viot ! »

— « Kae gant an diaoul ! Tuchantik az po fest ar vazh, gwelout a ri ! » a c'hourdrouzas-eñ.

— « Mestr ! »

— « Va lez da gousket, ar vaouez, va lez da gousket. »

— « Mezv oc'h, ha setu m' emaoc'h o torimellat er fank 'giz d' ur pemoc'h. »

— « Mezv ! Hag eñ n' eo ket gwin-ardant am eus goulennet, yuzev milliget ? Ha boesonioù brein ac'h eus diskennet din, mab ar giez ! Gortoz ma tapin ac'hanout, ha ne vo ket pell da guchoù o tont ganin !... Tav 'ta, ar vaouez... p' emañ da vestr o c'hourvez, ha gourvez a ra abalamour m' en deus c'hoant... Echu gantañ kas anezhi... ha kement-se ne sell ket ouzhit peogwir n' out nemet ur vaouez... kouskit 'ta, mestr... ar vevelien a ray ho labour... ar chatal a ray ho labour... gourvezit 'ta, mestr, diskuizhit... »

Hogen n' oulas ket ar plac'h e lezel er frank ; kement e sachas warnañ hag e hejas anezhañ ma teuas en-dro en e skiant-vat ; sevel a reas, skoazellet ganti.

— « Markicha ! » emezañ sabatuet. « Markicha ! » Ha, sachet gantañ e dog izel war e dal, e troc'has kuit, a-horjell, evel p' en dije tec'het. Ha prim e voe mouget trouz e gammedoù gant piladeg ar glav.

E heuliañ a-bell a reas Markicha ; goustad e valee, gant ma rikle he botoù-koad war ar pri, ha bep an amzer e ranke ober un ehan da skarzhañ an dour diouto ; pounner e kerzhe, strobet ma oa gant he dilhad gleb. Ouzh he bruched e starde ur babig, pakad kozh pilhoù a save dioutañ klemmichoù dibaouez. Ha padal ez ae war-raok, reut he c'horf, morzet he spered, paret he selloù war an deñvalijenn duoc'h-duañ.

— « Jezuz ! Va Jezuz leun a druez ! » a c'harmas, ur glac'har spontus o waskañ he c'halon ha daeroù c'hwerv o tiruilhal gant he divjod.

Nag a zaeroù c'hwerv he doa skuilhet dija, nag a zaeroù !

Gouelañ 'rae en abeg d' an dud, en abeg d' ar bed, en abeg d' he flanedenn walleürus, en abeg d' hec'h emzivadelezh. Emzivadez e oa bremañ, hep tan na ti, emzivadez ; mont a rae dre ar bed bras evel ar c'houmoul louet-teñval a dreuze pounner an oabl, evel ar gwent leizh a save diouzh ar parkeier hag a steuzie hep lezel nep roud, evel an noz spontus a viz Gwengolo...

Tamm karantez, tamm skoazell, tamm preder, digant den...

Skourjezet e oa bet gant ar gwalleur, ha taolet war hent ar c'holl. Ha d'en em zifenn n' he doa ken daeroù, ha glac'har, ha klemmoù, dres evel ar c'holenig dall a gemerer digant ar giez hag a stlaper en toull lec'h ma stourm ouzh ar marv gant gwilc'hadoù ankeniet.

— « O Jezuz ! Jezuz ! » a glemme a vare da vare.

Spontet e oa gant an noz ; en aner e klaske he daoulagad ur skleurennig : tra, e nep lec'h, nemet teñvalijenn du-pod, evel pa vije bet marv ar c'hêriadennoù, ken dic'houlou, ken didrouz e oant, hep harzhadenn ur c'hi, zoken, pe storlok ur c'harr, pe garm un den — tra, nemet sioulder ar vered, ur sioulder karget gant taboulinadeg unton ar glav.

Kregiñ a reas ar bugel da leñvañ.

— « Bez fur, buzhugennig, bez fur... » Azezañ a reas ouzh troad ur wezenn, lakaat e genou ar babig penn he bronn treut ha sec'h, ha selaou, selaou ouzh un trouz pell-pell, evel trouz an dour o lammat.

— « Ar vilin ! Ar vilin ! » a hiboudas.

Trumm e teuas goanag dezhi ; sevel a reas, ha mont buanoc'h gant he hent, kren-digren gant ar mall hag an aon.

— « Pietrouch ! Pietrouch ! » a huanadas. « Hennezh n' am c'haso ket kuit, nann, ne raio ket ! » Ha teneraet-holl e stardas ar bugel kreñvoc'h ouzh he brennid. « Pietrouchna ! »

Tammig-ha-tammig e teue en-dro karantez leun hec'h ene glac'haret ; dihuniñ a reas enni eñvorennoù nevez-hañv hag, eus a-dreñv he daeroù, e savas, bamus-dreist, skeudennoù an amzer-dremenet, da gentañ enno-holl Pietrouchna.

Adarre e leñvas ar bugelig gant ar riv hag an naon.

— « Tav 'ta ! » a c'hrozmolas en ur sevel he dorn, o kinnig skeiñ.

N' eo ket eñ a gaso anezhi kuit ! Hemañ bihan a zo e vugel — a soñjas fromet ha karantezus e pokas da zremm leizh ar babig.

Kreñvoc'h e save kroz an dour ha bremañ sed ma kleve ouzhpenn gwigour ar rod o treiñ.

Tevel a reas ar glav, hag adarre e yudas an avel e kern ar pupli — ar pupli hag a oa evel melloù korfoù-eskern a bep tu d'an hent — o fenn a-vrañskell ha gourdrouzus o boud. Eus ar goadeg, heñvel ouzh ur voger du a-hed ar wenodenn, e teue ur vouezh izel ha tristidik, a vije bet kredet e oa klemm ar gwez en deñvalijenn, pe ul leñv mouget gant an noz hag ar glav. Ha war an oabl izel e tremene bremañ, herrek, koumoul bras fetis ha du.

Un dra bennak braouac'hus, galloudek ha drouk a leunie ar bed, ken e skrijas Markicha gant ar spouron. Selloù skoerj a reas war he zro ha stagañ da redek, primañ m' helle, etrezek trouz kreñvoc'h-kreñv ar vilin.

Hag an avel da c'hwezhañ rustoc'h, da lammat war he lerc'h, gwech o vountañ war he c'hein ken e ranke stouiñ, gwech all o sparlañ an hent outi hag o strinkañ dour en he divskouarn, ken he deveze da chom a-sav evit tennañ hec'h anal.

Hogen atav e rede, rak aon he doa — gant ar pupli o hejañ o fenn a-us dezhi, o c'hourdrouz, oc'h astenn o skourroù noazh, evel bizied bras ivinet-hir, da dapout krog en he skoaz, da sachañ ar c'habell diwar he fenn, da grabisat he dremm — aon he doa, hag e-giz ur follez e rede.

Ne zeuas siouloc'h nemet pa dizhas ar chaoser a gase d' ar vilin.

Ken izel e oa an tiez ma ne save ket o zoennoù dreist da fardell al lennig, krenus he sked en deñvalijenn. Dievezh-kaer e tiskennas ar plac'h gant ar vrienn, redek tre er vilin, ha puchañ war ur sac'had bleud da ziskuizhañ un tammig.

Leun e oa an ti bras gant uloc'h gwenn ha tanav a zalle an daoulagad. E skleur ar gleuzeur a-ispilh ouzh an treustoù, ne weled ken nemet un niver trepasoù hag ivez stummoù fetis un nebeut ardivinkoù pounner.

Krenañ 'rae pep tra e-kreiz ar bleud fu, brallañ, stroñsañ, redek, labourat ; krenañ 'rae ar plankeier riklus, krenañ 'rae ar mogerioù gwenn, krenañ 'rae ar sel hag e wiadoù kevnid bleudc'holoet, krenañ 'rae ar boestoù hir gwenn — hag a-dreñv dezho, er penn pellañ teñval-noz, e troe pikolioù rodoù du, a-ruilh warno froudad spoumek an dourioù louet, ken kreñv o lamm ma vralle diazez ar savadur ha ma klemme an douar.

Trouz padus ar vein bras o valañ dibaouez hag ivez, bep ar mare, galvad skiltr ur sonerez hag a rae da unan dilammout diouzh logig an darbarer, e korn ar vilin.

E kuzh e tostaas Markicha d' ar gambrig hag, oc'h azezañ a-dreñv un didouezierez, e c'hortozas habask.

Ne grede ket mont tre : rak tud all a oa gant Pietrouch. Harpañ a reas 'ta he c'hein ouzh ar speurenn ha chom eno, o selaou. Gwech d' ar wech e tifoupe unan bennak eus ar gambrig, ha war e lerc'h e tichale dre ar vilin ur wagennad goulou, c'hoarzhadennoù ha tommder.

Ar gambrig vihan hag izel a oa tomm-poazh enni ; en oaled vras e teve ur bern taouarc'h, glas e flammennoù.

E-tal an tan, un nebeut kouerien.

Leun ar salig gant c'hwez ar butun, an taouarc'h hag ar pesked grilhet.

Pietrouch, en e astenn war ar gwele e-mesk ar c'hrec'hin, a rae goap eus ar mezvier a horjelle damgousket e-kreiz ar gambr.

— « Kae d' ar gêr, Mateo, anez e vi kannet gant ar wreg... »

— « Kannet ? Me ? Ar mestr ? Ne raio ket ! Va lakaat a raio en ur gwele bouk, ha reiñ din gwin-ardant gant behin, pe un dra bennak gwelloc'h c'hoazh... »

— « Gant ar moc'h e vi lakaet, ya, evit bout evet kemend-all ! »

— « N' on ket mezv ! Hag eñ ne lavaris ket dezhañ, d' ar yuzev : ro din gwin-ardant... hag al lampon-se en deus lakaet din e louzou milliget... e benn a droc'hin outañ, m' hen tou ruz... a droc'hin outañ... Gwin-ardant a c'houlennas ar mestr kaout — neuze, perak n' ac'h eus ket sentet ? Tuchantik e tapin ac'hanout dre da vlev melen, ha stlapet 'vi 'barzh ar stêr, yuzev an diaoul ! »

— « Mikael, ar seier ! » a c'harmas an darbarer o klevout sonerezig.

Sevel a reas ar paotrig a-zirak an tantad ha skampañ kuit, o lezel an nor digor.

En em ziskouez a reas Markicha war an treuzoù.

— « Meulet ra vezo Jezuz ar C'hrist... » a hiboudas.

Lammat a reas an darbarer diwar ar gwele ha yudal :

— « Petra 'fell dit ? Skarzh ac'han, kiez lous ! »

Trantellañ a reas ar plac'h yaouank, ober ur sellad diskiant ouzh ar gouerien, stlepel ar bugel war gwele an darbarer, ha tec'hout...

— « Ur prof evidout, Per, » eme unan, flemmus.

— « Ur violoñsig brav, » a stagas un all, pa groge ar bugel da leñvañ.

— « Neb a ra e gañfard d' an nevez-hañv n' oul derc'hel soñj pa zeu ar goañv... »

— « Kemerit 'ta ar vuzhugenn pe mouget 'vo aze. »

Tapout a reas ur c'houer ar bugel hag e lakaat dirak an tan, an holl o sellout.

— « Daou viz en deus ar vuzhugenn, d' ar muiañ. »

— « Tennañ 'ra dit, Per, gant e fri 'giz un aval-douar. »

— « Darbarer 'vo ganit ha brav e labouro. »

— « Pe neuze 'vo kaset da vevel, hag e goumanant az po. »

— « Blejal a ra dispar : ograouer e vezo marteze hag evel-se az po gwenneien d' an eured ha d' an obidoù. »

— « An traoù dous ac'h eus debret, Per ; bremañ eo ret dit ober un tañva d'an traoù c'hwerv. »

— « Hag ur chevrenn eo ar vamm, neketa ? Ganti botoù-koad na dalvezont ket seizh tcheha, ur vrozh na gemerfec'h ket evit ur zloty, hag ur genou bras... ken bras hag ur gaoter... ur vaouez gouennet-mat... »

— « A-walc'h he gwalc'hiñ hag he c'hribañ brav, ha mat e vo d'ober tan e fornigelloù ar yuzevien. »

Didruez e c'hoarzhent goap, ken e tage ar paotr yaouank gant ar vezh hag ar fulor. Ha fiñval n' helle ket, rak paret e chome e zaoulagad war dremm wenn ar bugelig a oa ar gouerien ouzh e zivailhuriñ e-tal an tan, ken gleb e bilhoù lous ma save aezenn diouto.

Trumm e tilammas ar paotr e-maez ar gambr.

Ha nebeut goude e tregerne er vilin garmoù gouez ha trouz an taolioù.

— « Oc'h ober karantez emaint, » eme ur paotr.

— « Piv eo ar plac'h ? »

— « Markicha, merc'h da Jantek el Wola. Kaset eo bet kuit gant he mistri... kaset kuit gant he c'herent... da belec'h e vefe aet ? »

— « O ! o ! Ur mell targazh eo Per. »

— « Ur mell targazh... hag un hailhon fallakr. »

— « Pietrouch ! Pietrouch ! Na sko ket ! » a aspede Markicha. « Da vugel eo... met n' oulont ket mui va mirout da vatezh... n' oulont ket mui... neuze, da belec'h ez afen, emzivadez ac'hanon... da belec'h ? Pietrouchna ! O, Jezuz leun a druez, Jezuz !... Paotred, deuit war va skoazell, paotred !... Jezuz Maria ! » a yudas, spontus he mouezh, pa dape ur mell taol troad e-kreiz he brennid.

Kent pell e tavas an tourni ; klevet e voe c'hoazh dor ar porzh o tigeriñ, trouz an taolioù adarre, ha neuze tra nemet gwigour unton ar rodoù-milin.

— « He lazhañ a raio ! »

— « O, nann ! Ne raio ket ! Re laouen eo ar c'hast : disammet eus he bugel ha bremañ, echu ar geusteurenn ! »

— « Ar giez ! Lezel ar bugel ha skarzhañ kuit ! »

Pa wilc'he an hini bihan kreñvoc'h-kreñvañ, e kemeras ar c'houer un tamm sukr diwar an daol, e bakañ en un tammpilhoù, flastrañ anezhañ dindan e seul, ober dezhañ ur soubig en dour hag e lakaat e genou ar babig, a grogas c'hoantek da sunañ.

Ha Mateo, a vorede war ar gwele, da lavarout :

— « Me 'gemero ar bugel, ar paourkaezhig hep tad na mamm. »

— « Kemer 'ta, pa 'z out divugale. Ur saead bazhadoù a dapi gant ar wreg... »

— « Bazhadoù ? O, n' ém bo ket. Ur vaouez vat eo... Ne sko morse... Trouz a ra. Garmiñ a ra. Met ur vaouez vat eo... Deus 'ta, bugelig... Gant ar mestr e teui... deus, bugelig... » ha prim en e venoz evel ma vez ar vezvierien atav, e savas, digeriñ e groc'hen dañvad leun-pri, ha stouiñ da gemer ar bugel.

— « Deus, mabig, deus... N' ac'h eus na tad na mamm. Me, ar mestr, a vezo tad dit. Ur paotr eo ? »

— « Evel just. »

— « Mat e vo da vesa 'r saout... ur mevel az po, mestr. »

— « Da gentañ 'vo ret dit kaout ur vagerez, pe ur vuoc'h nevez-halet. »

Ne daolas ar c'houer tamm evezh ouzh ar goapaennoù ; mailhuriñ ar bugel er pilhoù sec'het a reas, e bakañ e pastell e chupenn, ha mont e-maez ar gambr, start a-walc'h war e zivesker, o termal un disterig evelkent da gavout an nor ; an hent mat a ouezas kemer difazi, avat, ha goustad e savas gant ar vrienn, an avel o c'hwezhañ ken kreñv en e enep ma veze darbet dezhañ, a-wechoù, mont d' an traoñ gant ar wenodenn ramp. Tizhout a reas ar chaoser, avat, treiñ da gleiz ha bale trema 'r gêriadenn, e dreid en dour rak dindan taolioù skourjez ar gwent e lamme an houl dreist ar fardell.

— « Arabat pipiañ, buzhugennig, arabat... laezh a roin dit, hag ur c'hoariell a blezhennin dit... brav e vezi er gêr, mabig, brav e vezi... gwenneien az po... ha dilhad... hag ur gontell a brenin dit er foar... hag ez i da vesa 'r saout... pe ar gwazi... arabat pipiañ, emzivadig... » a lavare, o terc'hel pastell e chupenn, evezhiekañ m' helle, gant e vizied morzet.

Tevel a reas, c'hoant dezhañ breugeudiñ, an avel yen ha put o choukañ en-dro e gomzoù en e gorzailhenn.

Lezel a reas ar chaoser da dreuziñ ar geunioù. Ar bezvenned kozh, stouet izel warnañ, a yude ranngalonus er barradoù-amzer. Echu e oa ar glav, hogen yen-skorn e sute an avel ha betek e zaoulin e sanke ar c'houer e-barzh an taouarc'h hag ar pri.

Goustatoc'h-goustatañ ez ae Mateo, poan dezhañ sachañ e zivesker e-maez ar fank ; ker bras c'hoant kousket en doa ma kerzhe damvoredet... ar yender hag ar gwent hepken ouzh e zihuniñ a vare da vare.

Tost e oa d' ar gêr.

Nebeutoc'h e horjelle ; trevariet e spered, avat, ne ouie ket da belec'h ez ae ; kerzhout a rae, evelkent, o talmeta gwech an amzer korn e groc'hen dañvad... ar bugel... Strebotiñ a

reas, hag e santas an anoued betek mel e eskern, pa oa difarle e zilhad war e vruched noazh... Diskregiñ diouzh pastell e chupenn a reas, flapañ e zivrec'h ha kanañ :

O ! dinna, va dinna,
O ! breudeur omp, keta ?
Ha pa zeuy an Ankou
O ! ez aimp kuit hon-daou,
O !

Eus lez ar wenodenn, a-greiz ar fank, e savas, e respont, garmig izel, damvouget, ur bugel o hiketal...

Ne glevas Mateo netra ha morgousket e padas gant e hent.

(Brezhoneg gant Per DENEZ *hervez an droidigezh esperantek savet war-eeun diwar ar poloneg gant Wlodzimierz Krzysztofowicz.)*

Anaout ar werin a fell dimp dre m' he deus miret an ene hon eus kollet ; dre m' eo kalon hor gouenn, kig hor c'hig, spered hor spered. Anaout ar werin a fell dimp dre m' he deus ur gentel evidomp ; dre m' eo eno e kavimp marteze sichenn hon arz, hol lennegezh uhelañ ; marteze sichenn hor prederouriezh, hor buhez a-bezh.

ROPARZ HEMON.

GWALARN

gant Per *DENEZ*

En Helsinki ez eus muioc'h a zelwennoù d' ar varzhed eget d' ar bolitikerien. Rak, forzh pegen barrek e voe ar re-mañ, da zaou varzh e tle Suomi he buhez : Elias Lönnrot ... ha Johan Runeberg, ... na soñjas morse lakaat e c'hounid personel a-raok ar wirionez.

ARCHIE LAMONT
Small Nations, 1944.

Pal an nebeut pajennoù-mañ n' eo ket taolenniñ en un doare istorel, hag hep teurel kalz pled ouzh an talvoudegezh-diouzhtu, al labour sevenet gant Gwalarn e-doug an naontek bloavezh ma voe embannet ; hogen, daoust pegen diaes eo barn gant ar spered muioc'h eget gant ar galon un dra ken tost ouzhomp, ken bezant atav en hon touez, klask ha dizoleiñ, kentoc'h, evit hor mad, an elfenn a reas eus Gwalarn, ha hi unan eus ar re nebeutañ lennet e-touez ar c'helaouennoù brezhonek, un oberenn ken dispac'hus ma 'z eo bet kemmet ganti penn-da-benn, ha da viken, doare al lennegezh vrezhonek.

Pa lavarer Gwalarn, e gwir, e lavarer muioc'h eget kelaouenn lennegel : doare-soñjal, doare sellout ouzh ar vuhez, doare bezañ ur rummad Breizhiz. Pa lavarer Gwalarn, e lavarer ivez prederouriezh vroadel vreizhat ha dieubidigezh speredel. E lavarer c'hoazh Breizh Atav. Rak n' eus ket tu da zisrannañ an daou anv-se : ganet e voe ar gelaouenn hag ar gazetenn en hevelep kreizenn, kenweet e chomas o buhezioù, e-giz ma vez kendeuzet politikerezh ha sevenadurezh e buhez pep pobl, daoust d' ar pezh a garfe Bretoned 'zo, laosk o c'halon kentoc'h eget izil o empenn, reiñ da grediñ d' ar re all ha dezho o-unan da gentañ. Ar gelaouenn oc'h ober gant ar brezhoneg, ar gazetenn oc'h ober gant ar galleg, ar gelaouenn o plediñ muioc'h gant ar gelennadurezh hag ar gazetenn muioc'h gant an abostolerezh, e sevenjont o-div an hevelep labour santel : ober eus ar vrogarantez vreizhat ur vroadelouriezh vreizhat, lakaat Breizh da vevañ, da vevañ bev-ruz, bev-tomm, dieub ha gwir, e kalon hag e

spered ur bodad tud a c'hounezo, a-benn an diwezh, kalon ha spered ar bobl en he fezh. Kenderc'hel ne raent ken, a-hend-all, gant an erv boulc'het, un dek pe pemzek vloaz bennak a-raok, gant sinerien Diskleriadur 1911 ha rener Spered ar Vro : re voutin, re c'hoular eo lavarout 'ta e oant frouezh o amzer, lakaomp kentoc'h eginadur un had taolet e douar Breizh, evel e douar pep bro vihan all, gant Doue ma n' eo ket gant tud aet skuizh hag o klask neveziñ, pe c'hoazh efedoù rekis un emdroadur tonket, hervez menoz ar ret istorel ken ker da brederouriezh Roparz Hemon. Hag e oant, un tammig. Muioc'h c'hoazh, avat, e oant ar fetisadurioù eus personelezhioù kreñv dichadennet enno ar youl-c'halloud vreizhat.

En un emsav bihan nevez-c'hanet a-seurt gant hon emsavni, e-lec'h n' eus tamm hengoun politikel — politikel amañ e ster ledan ar ger — da zerc'hel ar frammataerien stag-ha-stag, e-lec'h ez eus, n' eo ket un engroez aes-meurbet da ren evel er strolladoù bras, met en enep tud douget d' o fenn o-un, oristaled alies, dres o stourm pep hini anezho a-enep an engroez ha tec'het dioutañ, ez eo personelezh ar renerien a bouez kalz brasoc'h eget er broioù kozh diazezet-mat. Pep kevredad, pep kelaouenn a zo da gentañ-holl un den. Gwalarn a zo da gentañ-holl Roparz Hemon. Hag ur rener dedennusoc'h — kevrinusoc'h a lavarfen — e bersonelezh a vefe diaes kavout. Kreñvoc'h ennañ an intellekt, ar meiz poellataer, eget na oa bet e nep hini eus an emsaverien gent, anezho holl tud en ur pezh, o heuliañ en emgann luskoù o c'halon kentoc'h eget urzhioù o spered ; tizhet gantañ ur seurt sioulded c'hwerv na c'hell bezañ kavet nemet en tuhont d' an dic'hoanag, ha roget atav gant an dic'hoanag peurbadus ; kevrinadel a-walc'h evit aberziñ e vuhez d' un uhelvennad, ha re lemm e boell evit chom hep c'hoarzhin kriz war an aberz-se ; balc'h, pe lent, evel martoloded ha kouerien e vro, met helavar ivez ; taer pa varn an oberoù, habask pa varn an dud ; frometoc'h kalz gant kened ar boan denel eget gant braventez ar maezioù ; anat-skrijus dezhañ talvoudegezh dibriz pep munud o tremen, ha ken anat-all anerded-natur strivoù mab-den. Kement-se n' eo ket hepken danvez-studi eus an dibab d' an eneveizoniezh ; kement-se, pe abeg, pe efed, a zo stag ouzh oberenn Roparz Hemon evel ar stumm ouzh an danvez. Ha war skramm pederventek an istor, en em zispleg Gwalarn evel kenefed daou nerzh mui-pe-vui anav deomp : red menoziadel an emsav ha personelezh he rener.

« Falsentez, setu kontamm hor barzhoniezh », en deus

skrivet Roparz Hemon un tu bennak. Gallet en defe stagañ ouzhpenn, hag eñ o kregiñ gant e labour en aergelc'h rannvroel Breizh ar goude-Brezel Bed Kentañ : kontamm hor buhez a-bezh. Heñvel ouzh ar C'houc'houlin distrujer-spesoù en em ziskouez Roparz Hemon neuze, hag e labour a zo aes hen termenañ e berr gomzoù : ur striv diblegus ha dizaon eo bet da dizhout ar wirionez ha d' ober dezhi ren e pep lec'h. Anaout : ar bazenn gentañ, ar bazenn retañ, kent seveniñ, a-benn seveniñ. Anaoudegezh, gouiziegezh, deskadurezh : gerioù a gaver dibaouez e Gwalarn, a zo evel ur stur d' he labour. An debron-gouzout, ar youl-anaout, hag ur seurt mall santel, arouez ar mareoù meur, a grog en holl : amzer gollet a zo da c'hounit en-dro, gwad nevez da zegas d' ur c'horf blin, menozioù fresk d' un empenn goullo. Ken ez embanner, evit ar wech kentañ en istor ar brezhoneg, ur gelaouenn n' eo ket gouestlet d' al lennegezh diduellañ pe d' ar bruderezh brizhskiantel, met a vez fonnusoc'h enni, gwall alies, ar pennadoù-studi eget ar c'hontadennoù pe ar barzhonegoù. Gwirionez er meizadur, dre ar ouiziegezh, gwirionez en ober, dre an urzh : a-drugarez da Walarn o deus trec'het, hiziv an deiz, war direolder diskempenn ha fuilhet ar rannvroelerezh, ar garantez evit an doareoù resis ha sklaer hag an doujañs evit an deskadurezh vrezhonek ar barfetañ.

Morse n' eo bet lakaet en arvar, gant ar re stag an disterañ ouzh an emsav, ez eo Breizh, dre anien, ur vro, hag ar brezhoneg ur yezh : an diforc'h soutil etre mammvro ha rannvro n' eo bet biskoazh nemet un dro-bleg politikel eus ar gasausañ pe zoken, gwashoc'h c'hoazh, un taol-esa difrouezh da zigablusañ, war an dachenn venoziadel, un divarregezh pemdeziek da vevañ hervez an uhelvennad hag ur seurt laoskoni vezhek dirak an dlead. En e zoujañs hogos kevrinadel evit ar wirionez, ne c'helle ket Roparz Hemon rannañ Breizh er fed diouzh Breizh er spered, en e c'hoant klañvidik d' ar fetis, ne c'helle ket bezañ laouen gant ur Vreizh er faltazi pe er galon hepken ; peogwir e oa Breizh ur vro, hervez meiz, e ranke ivez en em ziskouez evel ur vro en he stummoù-bezañ, ha labour Gwalarn a voe broadelaat, dre reolenn, ar stummoù-bezañ-se a c'helle-hi kaout levezon warno : da lavarout eo speredelezh, yezh, lennegezh.

A-raok, hag a-benn, sevel ur speredelezh vroadel, avat, e oa ret kas da netra ar « c'healioù treuz » hag ar « gevier o ano lorbus » maget gant brizhdeskadurezh ar c'hloerdi hag ar c'holaj-proviñs, da gentañ-holl ar gredenn e peurvadelezh ha dreistelezh sevenadur Bro-C'hall : ampart-tre, hag ur wech evit mat, e voe graet an dilastezañ e romantig Bim-

bochet. Meizet neuze gant Breizhiz na c'hellent ket bezañ rannvroidi ken, e voent lakaet d'en em santout ur vroad dre un darempred dizehan ha war-eeun gant ar broadoù all. « Me 'garfe gwelout Breizh o vont war hentoù ar bed, goustad, war droad, evel ur pirc'hirin. » Ha gant Gwalarn e voe degaset da Vreizhiz teñzor al lennegezhioù estren, broudet an emskiantidi da zeskiñ yezhoù, desket dezho benveg an divizoù bedel, an esperanteg, ha displeget da Vreizh he dlead, n'eo ket e-keñver Bro-C'hall, met e-keñver ar C'hornog hag e-keñver Europa : mare an etrevroadelezh eo bet mare Gwalarn hag a-se, seul welloc'h, mare ar vroadelezh : diwar studi ar prederouriezhoù estren eo bet roet d'ar vrogarantez vreizhat, betek-hen un trivliad dispis ha romantelkenañ, ur stumm speredel ha meizadel a-vremañ. Dre bleustradur ar broioù all, dreist-holl ar re vihan evelti, eo bet lakaet Breizh d'en em anavezout en he broadelezh ha, savet diouzhtu da renk ur vro, da gemer perzh e buhez ar bed, dre he yezh.

Rak ar yezh, enni hepken mouezh ar wirionez, a zo bet embannet gant Roparz Hemon he zalvoudegezh vroadel, ha roet dezhi al lec'h aroueziel a vez roet e pep bro da yezh ar vro : gant Gwalarn eo bet diskaret ar feiz en un divyezhegezh vezhus a vire ar galleg d'an dud uhel hag ar brezhoneg d'ar baotred-saout, ha gant Gwalarn eo bet distaget ar brezhoneg diouzh pep bruderezh estren dezhañ. Doujet eo bet ar yezh evel ardamez ar vroadelezh ; ouzhpenn an drase : evel benveg-natur ar vroad. Ha dre he lakaat, ez-yezhoniel hag ez-skiantel, a-live gant yezhoù all ar bed, ez eus bet graet diouti skrin ene ar ouenn ha melezour he lorc'h.

Er bed a-vremañ n'eus ket a yezh hep lennegezh. Da saveteiñ an eil koulz hag eben, un doare hepken : o broadelaat. Reiñ dezho un dalvoudegezh, danvezel koulz ha meizadel, e buhez ar vro : ar yezh, benveg dereat ; al lennegezh, « digoradur d'ar spered ha fromadur d'ar galon ». Didruez e skourjez Roparz Hemon furlukinaj ar rannvroelerien bamet — a roont da grediñ — dirak kement pezhig diot tarvet e trefoedach, ha lakaat a ra degemer e Breizh stummoù empennel koulz ha micherel lennegezh e amzer : en un taol ez eo savet ar skridoù brezhonek, hag i dibaot marteze, da zerez prederouriezhel hag eneoniezhel ar sevenadur etrevroadel. Leun-chouk int a venozioù, hag an estlamm ne sav ket mui diwar iskisder ar stummoù-skrivañ, rak eeun-souezhus ez eo brezhoneg Gwalarn, met diwar al leunder speredel, klotder ar stumm gant ar menoz. Dre ar wirionez eo bet

tizhet ar gened — pe marteze ne deo ar gened nemet un doare-bezañ fromadurel eus ar wirionez.

Pa vezo graet istor ar pobloù keltiek e-doug an eil milved kristen — da lavarout eo e-doug maread o c'hiladeg hag o sklavelezh — e vezo klasket diskleriañ, gant skoazell holl skiantoù-imbourc'hiñ ar spered, ar perag eus o c'hwitadennoù diziwezh : hep mank ebet int bet war-lerc'h, ar pobloù kaezh, hag atav int erru e toull dor an Istor pa oa dorn an tonkadur ouzh he serriñ. E Breizh e kollomp hor roueed brezhoneger d' an ampoent ma krog lennegezh an noblañsoù d' ober berzh ; ez a hor bourc'hizien gant ar galleg pa sav ar rummad-se al lennegezhioù broadel ; emañ bremañ hor pobl o tizeskiñ, prim-ha-prim, he yezh, dres pa zibab emdroadur ar bed sichennañ ar vuhez lennegel n' eo ket mui war ar vourc'hizien met war ar werin, ken ez eus da gaout aon na c'hoarvezfe adarre evel en amzer ar Gonideg ha Kêrvarker, ma voe klasket dasorc'hiñ ar misterioù kozh pa varve an hengoun anezho. An abeg da gemend-all a zrouziwezhoù eo hemañ : pleg an holl Gelted, Breizhiz er penn-kentañ holl, d' an treuzvarc'hata. Dre laoskentez-kalon, pe dre leziregezh, pe dre ziouer a feiz, e tilezer an uhelvennad, en e c'hlander, evit tennañ, digant ar galloud o ren, aotreoù hep kalz pouez : pa n' eus, avat, nemet ar galloudoù war ziskar a asantfe biskoazh selaou ouzh enebourien guzh, en em gav buan hor Breizhiz re fin en ul lestr o vont d' ar strad, an nerzhioù nevez o sevel a-enep dezho ha, gwashoc'h c'hoazh, disteraet o emsav a zo bet distrujet a-youl-gaer, en troioù-kamm diplomatek, an diazez menoziadel anezhañ. O selaou ken mouezh e galon, e karantez gant ar wirionez, ken ali e boell, n' oule ket degemer « ar skeud evit an dra », o santout hag o kompren e vez atav « an huñvreoù kaer trec'h d' ar bed », en deus nac'het dalc'hmat Roparz Hemon kemer an hentoù-tro, plegañ d' ar gorvigellerezh speredel, serriñ e zaoulagad war kiriegezh Vreizhiz e distruj o bro, hag ober al lez da vandarined vihan an isprefedtioù. Gouzout a ouie, evel hennezh all a rae d' ar menezioù dont en e vetek, e vez a-walc'h krediñ en huñvre evit ober dezhañ dont da wir, e vez a-walc'h bevañ an huñvre evit ober dezhañ bezañ. Ne deas ket gant ar re all da sevel chaoserioù traezh ouzh al lanv : goustad, gant amzer ha preder, ha pell diouzh ar gourlen, e sichennas war ar reier ar c'hastell a dorrfe outañ tonnoù ar reverzhi c'hall. Hag hiziv, marv ar c'helaouennoù pobl, marv an embannadurioù pobl, marv ar c'hoariva pobl, dre m' o doa c'hwitet ober da Vreizhiz santout pegen ret e oant dezho, da lavarout eo dre na oant ket deut da vezañ arouezioù

broadel, en em ginnig skol Walarn evel diwezhañ goanag ar brezhoneg da badout, evel dastumlec'h nerzhioù an advrezhonekaat. Ha bremañ, p' emaomp o kregiñ gant eil lodenn al labour adsevel Breizh : mont d' ar bobl, ha p' hon eus etre hon daouarn ar binvioù goveliet ken kaer deomp gant Roparz Hemon hag e genstourmerien, ur yezh leun, ul lennegezh yac'h, ur vrogarouriezh virvidik hag ur speredelezh yaouank, e verzer mat pegen sot e oa an tamall graet gwechall ouzh Gwalarniz : e oant dilettanti, sparlet warno dor o zour olifant hag o vevañ sioul er-maez eus trubuilhoù hag ankenioù ar re a oa Breizh e kig, kouerien diarc'hant, martoloded hep gwerzh d' o feskerezh, ha klaskerien-vara truilhennek. E gwir, ma tistagas Roparz Hemon ar brezhoneg diouzh an abostolerezh relijiel, diouzh ar furlukinerezh rannvroel ha diouzh ar vourc'hizelezh laosk, e voe dre un doujañs dreist ouzh gwerin gaezh, ouzh gwerin gasaet ha goapaet hor bro : ar werin hag a zo ene, ha nerzh, ha goanag, ha yec'hed Breizh. Ha sur on, p' emañ o c'houzañv en digenvez poanioù ar Pirc'hirin, e kav frealz ar muiañ er soñj ma vezo e labour, un deiz, un andon a eurvad danvezel koulz ha speredel, da rummadoù ar re izel hag ar re baour.

« Dindan pluenn ar skrivagner ar gwellañ, e teu atav ur ger a re pa fell dezhañ echuiñ brav ur frazenn, » a lavaras Nietzsche en e stumm kriz ha dichek. Roparz Hemon, avat, feal evel ar mor a ganas muioc'h eget forzh pe varzh breizhat all, n' eo ket ar seurt skrivagner a gomz Nietzsche dioutañ, ur skrivagner a vije e skridoù evitañ ur minic'hi a dec'her ennañ diouzh gwirionez rust ar bed : ur stourmer ez eo, a zo al lennegezh evitañ un hent war-du ar frankiz : « Dieubomp ar spered ha dieubet e vo pep tra. » Ha gant Gwalarn, e mare meur an emadkavidigezh, eo dieubet spered Breizh : poellekaet ha fetisaet ar vroadelouriezh vreizhat, ha lakaet Breizh da vevañ, e bed ar menozioù, e-giz ur vro. Evel skrivagner e vezo meulet Roparz Hemon : rak lakaet en deus ar gened e servij Breizh. Evel rener e vezo heuliet : rak gouezet en deus reiñ d' hor buhez speredel an diazez nemetañ a c'hell dellezout dezhi, hini ar wirionez vroadel. Hag evel den e vezo karet : rak da Vreizh dismegañset, ha d' he fobl sklavet, ha deomp, en deus roet, n' eo ket ar pep gwellañ dioutañ e-un, hogen pep tra.

1925 - 1950 - 1975

gant *Roparz HEMON*

I. — 1925-1950

Ar palevarzh kantved tremenet a zo bet leun a zarvoudoù. Muioc'h a zo c'hoarvezet etre 1925 ha 1950 e Breizh eget etre 1800 ha 1925. Doue ra vo meulet, daoust m' en deus graet dimp paeañ ker ar blijadur hon eus bet.

Ul lennegezh krouet

Fae hon eus graet e-pad pemp bloaz warn-ugent war hol lennegezh kozh. O lakaat er-maez *Barzhaz Breizh*, pezhioù-c'hoari Malmanche ha barzhonegoù Bleimor (ha c'hoazh !), ne oa bet skrivet, d' hor menoz, nemet disterachoù e brezhoneg. Ur menoz diot e oa. Hogen da vezañ yaouank e ranker bezañ un tammig diot. Diwar ar gredenn-se e voe savet *Gwalarn*. Al lennegezh krouet gant ar gelaouenn-se, mat pe fall, a oa disheñvel da vihanañ diouzh ar pezh a oa bet a-raok. Ne voe ket krouet evit ar werin. Krouet e voe evit ar re a anvemp ar vrientinien, ar sturierien, ar sternataerien, hag all.

Bez' e oa 20 anezho e 1925. Bez' ez eus 200 anezho e 1950. Ur rummad skridoù moulet, ha 180 a dud stummet, sętu aze, berr-ha-berr, labour pemp bloaz warn-ugent.

Ar sturierien

Stummidigezh ar bagadig sturierien-se, — ha n' eo ket hepken gant *Gwalarn* e voe graet, hogen ivez gant *Breizh Atav, Stur, Sav, Studi hag Ober*, ha kelaouennoù all ; gant *Ober* ; gant *Ar Framm Keltiek* ; gant *Roazhon-Breizh* ; gant ar skolioù hag ar c'hampoù-hañv ; gant *Ar Brezhoneg er Skol* ; hep menegiñ levezon tud evel Vallee, Meven Mordiern, Y.-V. Perrot, L. Herrieu ha Sohier, — a zo bet diazez ar stourm.

E 1925 e oa Breizh ur vro bet skrapet diganti he renerien. E 1950 he deus miret darn anezho. Setu aze ar c'hemm en he flanedenn.

Ar yezh

Diwar ur boultrenn rannyezhoù e voe graet ur yezh, endro d' ar stern dir aozet gant Ar Gonideg ha Vallee.

Ur yezh lennegel da gentañ, eus 1925 betek 1941. Adalek 1941, ur yezh Stad.

An devezh brasañ en istor ar brezhoneg a zo bet an 8 a viz Gouere 1941. Evit ar wech kentañ abaoe donedigezh hon tadoù-kozh eus Breizh-Veur, — deuet oant, n' eus arvar ebet da gaout, rannyezhoù hag all, — e voe peurunvanet stumm skrivet hol lavar. Un emglev a dalvoudegezh vroadel e voe emglev an 8 a viz Gouere : ar gor e kof hor yezh troc'hetkrenn.

Un dlead e vefe d' ar Vretoned lidañ bep bloaz an 8 a viz Gouere evel unan eus o goueliou-bro.

Pevar bloavezh talvoudus

Er palevarzh-kantved tremenet e c'hoarvezas ur burzhud : e-pad pevar bloaz, eus 1940 da 1944, e tremenas un avel a frankiz war Vreizh ; pep gwir Vreizhad a c'hellas labourat hogos didregas, hag e vleunias buhez ar spered.

E-doug ar pevar bloavezh-se e teskas ar Vretoned emskiantek e oant gouest da blediñ gant o bro o-unan, ur gentel ha n' int ket tost da ankounac'haat. An eost a ziwano diwar an had lakaet en douar neuze, temzet gant ar poanioù kriz gouzañvet e-pad an heskin a zeuas da heul.

Ar bobl

E-keit ha m' edod o stummañ renerien, edo an divreizhekaat hag an divrezhonekaat oc'h ober o reuz e-mesk ar werin.

Ken sklaer eo an abegoù, n' eus ezhomm ebet o displegañ amañ. Unan hepken a rank bezañ meneget : ar stourm evit ar brezhoneg a oa aozet fall-tre.

Diwar 1930 pe war-dro, e lakais va holl breder gant ar gudenn-mañ : penaos aozañ stourm ar yezh e-touez ar bobl ?

Daou dra a oa anat :

1) aozet e tlee bezañ gant ar brasañ aked ;

2) aozet e tlee bezañ en un doare nevez.

Brezhoneg Eeun

Eus holl niverennoù *Gwalarn,* an hini bouezusañ ha talvoudusañ e-keñver an amzer da zont eo an niverenn 83 : *Alc'houez ar Brezhoneg Eeun,* 1935.

Setu amañ, dre vras, ar pezh a soñjis :

1) Ar vrezhonegerien, daoust na zesker ket dezho lenn o yezh er skol, a c'hell hag a gar lenn brezhoneg.

2) Ne lennont ket ha ne lennint ket levrioù skrivet e brezhoneg glan ha diaes.

3) Ne fell ket dimp, diwar abegoù broadel, reiñ dezho levrioù skrivet e brezhoneg aes hag hanter c'hallek.

4) Ret eo eta ober gant ur yezh aes ha glan war un dro.

5) Geriadur ar yezh-se a dle bezañ graet.

Ur skol nevez a yezhourien, C. K. Ogden an hini anavezetañ anezho, a oa bet o pleustriñ war ur gudenn damheñvel. Ne oa ket evit harpañ ur yezh vihan. Evit ledañ ur yezh vras e oa. N' em boa da ober nemet dastum frouezh o labour. Tamm-ha-tamm, goude pemp bloavezh a studioù hag a arnodennoù pemdeziek war un dachenn na oa bet biskoazh difraostet gant keltiegour ebet, nerzh hag efedusted pep ger e-keñver an displegañ menozioù, e teuis a-benn da sevel ur roll, ennañ war-dro 1.400 a c'herioù, ar roll a embannis e 1935. Ar roll-se a oa savet ken start n' am eus ket bet ezhomm d' e gemmañ abaoe.

Etre 1935 ha 1950, siwazh, n' em boe ket amzer da skignañ ar Brezhoneg Eeun evel m' am bije karet. Ne voe ket lakaet da dalvezout war *Arvor*, pezh a voe ur fazi.

II. — 1950-1975

N' eo ket hep krenañ e skrivañ 1975. Piv a oar pelec'h e vimp neuze, ha pere ac'hanomp a vo c'hoazh e buhez ? Koulskoude, bez' e c'hellomp atav sevel taolenn al labour da seveniñ.

Mont d' ar bobl

Mont d' ar bobl diouzhtu.

Gounit asant ar bobl e-pad ar palevarzh-kantved a zeu, aze emañ an dalc'h. Ur gentel a zeu dimp eus Iwerzhon : n' eur ket deuet a-benn c'hoazh er vro-se da lakaat ar bobl da garout o yezh, ha da heul emañ strivoù kalonek ar stourmerien war var da vont da goll.

Heñvel a c'hoarvezo e Breizh ma talc'h ar stourmerien da skeiñ hep urzh evel m' o deus graet a-hed an 19-vet hag an hanterenn gentañ eus an 20-vet kantved.

N' eus nemet un hent reizh :

1) diazez ar stourm : ar Brezhoneg Eeun ;

2) binvioù ar stourm : ur bern skridoù, — skeudennoù, skritelloù, deiziadurioù, almanakoù, levrioù bihan etre 40 ha 100 pajenn, plijus da lenn pe talvoudus da gaout evit ar vuhez pemdeziek.

3) doare ar stourm : mont a di da di d' o gwerzhañ ; ar

skouer a zo bet roet gant *Balb* ; ivez o gwerzhañ er foarioù, er gouelioù, er pardonioù, er bodadegoù.

Ar milion a dud a gomz brezhoneg a zo da c'hounit da gentañ, sklaer eo. Met an daou vilion ha na gomzont ket brezhoneg a ranker labourat en o mesk ivez. Evit ar re-mañ : pennadoù diwar-benn ar yezh er c'hazetennoù gallek a lennont, levrioù doare nevez da zeskiñ ar Brezhoneg Eeun.

Ar skol

Arabat kontañ re war ar skol, keit ha na vo ket renerezh uhel ar gelennadurezh etre daouarn gwir Vretoned.

Ar brezhoneg, spi hon eus, a vo kelennet er skolioù muioc'h-mui. Hogen ur fazi bras eo krediñ e vo saveteet ar yezh dre ar skol hepken. Amañ ivez ez eus skouer Iwerzhon : ar yezh e pep skol, ha koulskoude atav er-maez eus buhez an darn vuiañ eus an dud.

Al lennegezh uhel

War dachenn al lennegezh uhel, aon ebet da gaout. *Al Liamm* a dalv kement ha *Gwalarn, Kaieroù Kristen* kement ha *Studi hag Ober*. Abeozen, Benead, Youenn Drezen, Maodez Glanndour, Langleiz, Roperzh Ar Mason, Jarl Priel ha kalz a skrivagnerien vrudet all n' int ket marv ; pezhioù-c'hoari Malmanche n' int ket holl embannet ; hag e-touez ar skrivagnerien yaouank ez eus darn a raio koulz hag ar re goshoc'h. Nemet e tiwanfe ur rummad skridoù a c'hiz nevez-flamm, — n' eus arouez ebet anezho evit c'hoazh, — ne vo ket a droc'h en hol lennegezh goude 1950.

Ar yezhoniezh

Gant marv Vallee, avat, e c'heller lavarout e voe klozet ur pennad en istor hor yezhoniezh, unan a badas war-dro ur c'hantved, hini Kervarker, Ernault, Loth ha Vallee.

Amañ ez eus ur c'hemm bras etre Breizh hag ar broioù keltiek all. E Kembre hag en Iwerzhon, un den douget d' ar studioù yezhoniezh a gav ul lec'h e Skolioù-Meur hag Ensavadurioù-Imbourc'h. Eno e c'hell kelenn ar re yaouank. E studiennoù a vez moulet e kelaouennoù gouiziek, pe embannet a-berzh-Stad.

E Breizh ez eus un nebeut tud ampart war ar yezhoniezh vrezhonek ha keltiek. Pellaet e vezont diouzh ar c'hadorioù-kelenn.

Studi ar yezhoniezh, avat, a rank mont war-raok. Evit mont war-raok e tle bezañ aozet, lakaet en ur stern strizh a-walc'h.

Ur seurt stern a voe savet e 1941 : ar *Framm Keltiek,*

daoust na oa ket graet evit ar yezhoniezh hepken. Kentañ preder enebourien Vreizh e 1944, a voe, evel just, diskar ar *Framm Keltiek,* — e gorf, da vihanañ, rak e ene ne varv biken.

O tont er-maez eus an toull-bac'h, e 1946, e komprenis e vije ret sevel ur greizenn-studi. Kompren a ris ivez ne c'helle bezañ savet nemet tramor. Rak se dreist-holl ez is da chom en Iwerzhon. Diwar 1947 em eus poaniet, e-pad va amzer vak, da brientiñ ar greizenn-se. N' he deus ket a anv c'hoazh, nemet *Skol Uhel ar Brezhoneg* marteze. Plijet gant Doue ma teuio gant an amzer da vezañ *Skol-Veur Dieub Breizh.* Ar skoilhoù war an hent a zo brasoc'h eget ma kreden. Evit bremañ, emañ an had oc'h eginañ en deñvalijenn.

Kenurzh

Edon o sellout en deiz all ouzh niverennoù kelaouennoù breizhek eus derou ar c'hantved-mañ. War-dro an hanter eus ar pennadoù a oa skrivet a-enep ur Breizhad bennak : tabutoù bihan, a ra dimp c'hoarzhin bremañ ; arouez ur spered bugel, ha netra ken.

Kement den a labour evit Breizh a dleomp sellout outañ evel ouzh ur c'heneil, ha n' eo ket evel ouzh un enebour, ne vern pegen disheñvel e ve e venozioù diouzh hor re, zoken ma klask ober droug dimp. Frouezh a c'hellomp tennañ diouzh e labour, zoken ma n' eo ket labour graet mat, diouzh hor menoz. Kevrediñ an holl strivoù en ur vro sujet evel Breizh a vefe risklus-tre. Aesoc'h e vefe d' an estren distrujañ ur c'hevredad meur, aozet-galloudus, eget ur bern kevredadoù bihan, a seblant bezañ gwan. War dachenn ar stourm sevenadurel e rankomp c'hoazh kemer skouer diouzh doare brezelekaat ar Chouanted.

Nag alies em eus gwelet kenvroiz digalonekaet gant eneberezh kenvroiz all outo ! Pa sav ur Breizhad a-enep deoc'h, e-lec'h tabutal, kendalc'hit da ober. Gant ar ger-stur-se en ho spered, e viot div wech kreñvoc'h en emgann.

Buhez hep aberz n' eo ket buhez kaer.

Thomas-G. MASARYK.

An anvioù-lec'hioù-mor etre Gwaien ha Kameled, hag evezhiadennoù all war brezhoneg enez Sun

gant *Yann-Nouel GUARDON*

Kavet e vezo amañ un nebeut evezhiadennoù, dreist-holl diwar-benn ur rollad anvioù-lec'hioù-mor bet dastumet etre Gwaien ha Kameled. Ar rollad e-unan a vezo embannet, d'an hevelep mare hag ar pennad-mañ, war an *Annales Hydrographiques*, kelc'hgelaouenn Servij ar C'hartennoù-mor (Service Central Hydrographique de la Marine). Ar gelc'h-gelaouenn-se he deus embannet dija e 1949 ur rollad all, bet dastumet gant an Ao. Cuillandre etre Enez Eusa, Konk Leon hag an Aber Iltud. Evel ma oar al lenner marteze, an Ao. Dyèvre, Rener Servij ar C'hartennoù-mor, eo hag en deus goulennet d'un nebeut brezhonegerien, war un dro desket a-walc'h ha boazet ouzh an traoù hag an dud a vor, ober enklaskoù er c'harterioù-mor evit gellout, da c'houde, reizhañ an anvioù mastaret war ar c'hartennoù. Kalz anaoudegezh-vat e tleomp magañ e-keñver ar Breizhad mat-mañ, evit bezañ permetet ha boulc'het ur seurt labour, ken talvoudus evit ar brezhoneg mar deo kaset da benn. Enklaskoù all a zo war ar stern, pe a vezo graet e-pad hañv 1950.

Diaes a-walc'h ez on en em gavet dirak kudennoù an doare-skrivañ. N'eo ket, avat, kudennoù an hini kozh hag an hini nevez. War ar poent-se, n'em eus ali ebet, hag e fell din chom er-maez a-grenn eus an tabut. Er gelaouenn-mañ, ar gelaouenn nemeti a c'hell embann seurt pennadoù e brezhoneg, e implijan ar skrivadur nevez, hini 1941, dre ma'z eo bet ar skrivadur-se dibabet gant renerien ar gelaouenn. Em rollad-anvioù, e implijan ar skrivadur kozh, hini 1907, dre m'eo bet dibabet evit an embannadurioù war an *Annales Hydrographiques*, kelaouenn a-berzh stad, kelaouenn nemeti evit moulañ an anvioù da vezañ implijet war ar c'hartennoù-mor en amzer da zont.

Hogen, un dra all a zo : gant peseurt yezh e vo graet ? Hini ar bobl, pe hini al lennegezh ? Arabat ankounac'haat ez eo *anvioù-lec'hioù* ar re-mañ ; hag, e brezhoneg lennegel, eo bet kemeret an anvioù-parrezioù evel ma vezont distaget gant ar bobl : *Lopre* evit *Lok Brevaler*, *Planiel* evit *Pleuda-*

niel. Lavaret eo bet dija gant hiniennoù ne oa ket mat an doare-mañ (1), hag e c'heller soñjal ez eo gwelloc'h alies ar stummoù a-berzh stad, daoust ma vefe meur a dra da wellaat enno.

Evit an anvioù-mor avat, petra a vo lakaet, da skouer, evit ar garreg anvet *Tevennec* war ar gartenn a-vremañ, ha *Tavinnog* gant tud Enez Sun ha Kleden ? *Tevenneg* eo ar ger reizh, eveljust. Hogen, daoust hag hon eus ar gwir da lezel a-gostez *Tavinnog* ? Pell amzer on chomet a-sac'h dirak ar ger-mañ, ha kalz gerioù all. A-benn ar fin, n' em eus ket diskoulmet ar gudenn en hevelep doare evit an holl c'herioù. Lakaet em eus peurliesañ an dibenn *-ok* evit *-ek*. Lakaet *Tavinnog* ivez. N' em eus ket lakaet *ineaval* evit *aneval*... Aes e vo pismigañ, a-dra-sur, evit ar skrivadurioù bet dibabet er rollad-se. Klevit koulskoude. Pa oan bugel, ez aen da zeskiñ neuial da Borzhtrein e Brest, gant Nouel Kerdraon, anavezet mat gant paotred ar sportoù ; aze e c'hellen lenn, e logell baour ar « Club Nautique Brestois », merket war ur skritell gant Nouel, ar gerioù-mañ : « avant de critiquer, voyez si vous pouvez mieux » (araok pismigañ, gwelit hag e c'hellit ober gwelloc'h). Ar memes tra eo e lavaran amañ. Hag e lavarin ouzhpenn : skrivit d' an Ao. Dyèvre (13, rue de l'Université, Pariz), sammit ul lodenn eus an enklask ganeoc'h, ha redit an aodoù gant Tontoñ Klet ha Tontoñ Mazo evit reizhañ ar c'hartennoù-mor. Forzh penaos e skrivot hoc'h anvioù, skritur 1907 pe hini 1941, hini ar rannyezh pe hini al lennegezh, kalz gwelloc'h e vo eget war ar c'hartennoù a-vremañ.

Koulskoude, ma ne vefe ket fur en em zrailhañ evel kustum, e vefe mat, a gredan, eskemmañ menozioù war doare-skrivañ an anvioù-lec'hioù, ha n' eo ket hepken re ar mor. Emeur bremañ o sevel ur gartenn nevez evit an douar, 50.000vet he skeul. Pell 'zo eo bet boulc'het honnezh e Reter hag e Gevred Bro-C'hall, hag ivez tro-dro da Bariz. Gwechall, ne dae ket buan war-raok, met bremañ n' eo ket heñvel : divizet o deus an ijinourien implijout hiviziken al luc'hskeudennoù diwar girri-nij (photogrammétrie e galleg) evit tresañ al linennoù-uhelder. Er mod-mañ e c'heller kaout spi e teuint betek Breizh-Izel hep re a zale. Aze, avat, e vo ul labour spontus gant an anvioù-kêriadennoù ha tiez strewet war ar maez. Rak divizet eo bet ganto, war am eus klevet, na vefe ket kemeret an anvioù evel m' emaint bremañ war ar gartenn

(1) **Gwazgwenn**. Kudenn an anoiou-lec'hiou brezonek. Studi hag Ober, niv. 16, Nedeleg 1941, p. 18-20 (fur-tre evezhiadennoù ar pennadig-se).

er 80.000vet. Graet e vo enklaskoù ha reizhet pep tra. Daoust ha ne ve ket tu d' en em glevout en araok ?

I

DOARE-ENVEL AL LEC'HIOU GANT AN DUD A VOR

Pep hini a oar e c'hell c'hoarvezout kemmoù en anvioù-lec'hioù-douar. Dre vras koulskoude, an anvioù-se a zo paduskenañ. Meur a hini anezho a zo chomet bev daoust da yezh ar gerioù-se bezañ aet da get. Da skouer, an anvioù brezhonek e Breizh-Uhel ; an anvioù germanek e Reter Bro-C'hall, baskek er Su, en tu-mañ da harzoù ar yezhoù germanek ha baskek a-vremañ.

An anvioù-lec'hioù-mor a c'hell padout pell amzer ivez. Darn anezho a zo deut teñval o ster evidomp-ni, dre ma 'z int bet mastaret betek re gant ar bobl ; re all a zo chomet evel ma oant er yezh kozh, ha ne c'hell ket mui ar bobl kompren anezho. En o fezh, avat, kalz kemmusoc'h eo ar re-mañ eget re an douar-bras. Daou zoare kemmoù a zegouezh :

1. Anvioù nevez a gemer lec'h ar re gozh. Da skouer, e Beg ar Raz, komprenet e vez c'hoazh an anv *Gorle Bellañ* evit ar garreg a zo warni an tour-tan, met ne vez ket mui implijet : bepred e vez graet gant *ar Wrac'h Vras*.

2. An dra-mañ da heul a zo kalz pouezusoc'h : *kement a rummadoù tud a vor o tarempredin al lec'h-mañ-lec'h, kement a anvioù evit al lec'h-se*. Ne dalv ket ar reolenn-mañ, avat, evit an anvioù pennañ : ar re-se a zo heñvel alies evit an holl. Talvout a ra evit an anvioù-kerreg ha begoù bihan ; hogen ar re-mañ a zo an niverusañ-holl, a-bell.

N' eo ket diaes kompren kement-mañ, hag a seblanto iskis da gentañ. Un dachennad-douar a zo anvet gant e berc'henn, pe hervez an anv implijet gant e berc'henn ; war ar mor, avat, n' eus perc'henn ebet. Ouzhpenn, an dud a vor n' o devez ket kalz darempredoù kenetrezo pa ne vezont ket eus ar memes porzh ; dismegañs o devez evit tud ar porzhioù all : perak e vije graet e Kameled gant anvioù Douarnenez pe Waien ? Kamelediz n' o devez ket ezhomm eus gerioù an dud droch... Kartennoù-mor a zo, koulskoude, hag anvioù warno ; hogen ne ra ket ar besketaerien gant ar c'hartennoù, ha, zoken ha pa oufent peseurt anvioù a zo merket warno, ne implijfent ket anezho, nemet, a-wechoù, pa gomzont galleg.

Neuze, an dud a vor (Bretoned pe get) o vont da besketa pell a-walc'h eus o forzh genidik ne reont ket forzh, peur-

liesañ, eus an anvioù implijet er vro pe moulet war ar c'hartennoù. Reiñ a reont anvioù nevez. Badeziñ a reont kement karreg, kement beg, kement baz. Anvet eo bet *Bikini*, n' eus ket pell, ul lec'h en Enez Eusa gant un ekipaj eus Gwaien. Marteze e vo heuliet e skouer gant Gwaieniz all ; gant paotred Douarnenez pe Volenez, avat, ral e vefe. Aes a-walc'h e vefe, moarvat, leuniañ kartennoù aodoù Bro-C'hall gant anvioù implijet e Douarnenez, hag ivez kartennoù Maoritani. Gouzout a reer ez a niverus-tre Kamelediz da Gernev-Veur : ar re-mañ o deus roet anvioù nevez da gement tra, nemet da Longships, Wolf Rock hag un nebeut lec'hioù ken anavezet ha Beg ar Raz e Breizh.

Pa 'm eus lavaret an dra-se d' an Ao. Dyèvre, en deus respontet din e oa c'hoarvezet kemend-all en Douar Nevez en Amerika an Nord. Araok emglev 1904 etre Bro-C'hall ha Bro-Saoz, ar besketaerien norman, vreizhat, euskarat, h.a., a c'helle mont di da besketa, war ar « French Shore » evel ma veze lavaret. Ar gerioù merket war ar c'hartennoù gall evit an Douar Nevez a zo anvioù bet goulennet digant ar besketaerien-se. Mat, an holl anvioù-se a zo norman, euskarat, breizhat (breizh-uhelat pe vrezhonek), h.a. N' eo ket bet reizhet ar c'hartennoù abaoe, ha n' o deus ken nemet un dalvoudegezh istorel e-keñver an anvioù, rak, eveljust, ar re-mañ a zo dianav-krenn en Douar Nevez : aze e vez graet gant anvioù saoz.

Neuze, n' eus ket da souezhiñ na da vezañ fuloret-bras, pa weler war kartennoù aodoù Breizh anvioù 'zo dianav-krenn er vro. Aes eo kompren petra 'zo c'hoarvezet : an ijinour a save ar gartenn a oa un den a vor. Ar beg-douar-mañ ? N' eus den ebet war ar vatimant a oufe un anv evitañ ? (ha pa vefe unan, n' eus ket amzer da goll gant seurt traouachoù). Mat ! Pelec'h emañ ? Dirak ur gêriadenn anvet « Plougof » war ar gartenn ? Dao ! *Pointe de Plougof* a zo mat evitañ. — Ha piv en dije kavet fall an doareoù-se ? N' eo ket an dud a vor all, da vihanañ !

'E gwirionez, ne voe ket heñvel an traoù bepred — gwell a-se. Evit Breizh ar C'hornog, aodoù Gourenez Kraoñ dreist-holl a voe kempennet evel *terræ incognitæ*. El lec'hioù all, goulennet eo bet peurliesañ peseurt anv a veze implijet er vro, ar pezh a zo *ur chañs ral*, pa anavezer doareoù ar voraerien. An darn vrasañ — a-bell — eus anvioù hor c'hartennoù n' int ket bet ijinet gant Merdeadurezh ar Roue, an Impalaer pe ar Republig. Dont a reont eus hor pesketaerien, hogen, siwazh, pegen disleberet. Spontus e oa da vare Loeiz Pevarzek : *Hané Fliscous* evit *an Ifluskoù* pe *Ifliskoù* ; *Kernoca-basnevet* evit *Kornog ar Vaz Nevez*, h.a. Dre vras, e c'heller

lavarout e teu eus ar c'hartennoù kozh (Neptune François, 1693) an darn vrasañ eus an euzhadennoù war ar c'hartennoù a-vremañ ; da skouer, an traoù evel *Le Verrès* pe *Les Verrès* evit *ar Werc'hez*. Adalek Beautemps-Beaupré, ar gouizieg meur a veve da vare Loeiz XVIII hag a grouas ar c'hartennoù-mor spis ha klok, e kaver skrivadurioù gwelloc'h, ha fazioù bihanoc'h : kerreg kemeret an eil evit eben (pezh a c'hell c'hoarvezout da n' eus forzh pe hini) ; traoù evel *Chomeur* evit *Sko Meur, Karec ar C'hor* evit *Karreg ar C'haor, Vas Kern* evit *ar Vaz Krenn*. Arabat, eveljust, tamall an doare-skrivañ, o vezañ ma skrive pep hini ar brezhoneg evel ma kare araok 1907 (ha goude...).

Ur fazi e vefe, koulskoude, teurel er bern ar Neptune François kozh gant e euzhadennoù. Prizius-bras eo, dre ma 'z eus warnañ, alies a-walc'h, gerioù lezet a-gostez gant diskibien Beautemps-Beaupré, hag implijet bremañ c'hoazh gant an dud war an aod. Gerioù all a zo ivez, dianav er vro hiziv, ha brezhonek koulskoude : anvioù kollet, pa ne vefent ket bet miret, dindan ur stumm divalav, war an dastumadenn savet dre urzh Colbert ha Seignelay.

Evit pezh a sell ouzh liested an anvioù evit an hevelep lec'h, e komprener mat-tre ez eo ret *rannañ an enklaskoù ar muiañ ma c'heller*. Rak an anv « mat », an hini a zo da lakaat war ar gartenn reizhet, a zo an hini implijet hiziv « du-mañ ». Ha « du-mañ » n' eo ket Douarnenez evit Beg ar Raz na Gwaien evit Enez Sun. N' eo ket reizhañ an anvioù e-keñver ar skrivadur hon eus d' ober hepken, hogen, ivez, dibab an anvioù.

Digant piv mont da c'houlenn an anvioù ? Ma 'z it da c'houlennata ar baotred oc'h ober ar vicher ton pe ar vicher drag en donvor, e chomint berr gant ar c'herreg bihan. N' o deus tra d' ober ganto. Tremen a reont war-eeun dre ar c'hanolioù bras. E Douarnenez, e-lec'h na reer nemet micherioù bras, diaes-tre kaout anvioù lec'hioù bihan an aod. An hini a zo gouiziek war ar bazinier a zo ar paotr oc'h ober ar panerioù nepell diouzh ar porzh, pe c'hoazh ar pilouned (pironneaux). Lavaret e vo deoc'h diwar e benn : O ! Hennezh a gerzh war ar strad ! Neuze, seul disteroc'h e vez ar micherioù er c'horn-mañ-korn, seul aesoc'h e vez an enklask. È Treger e tle bezañ aes-tre moarvat.

Ne vo ket ret menegiñ amañ an holl anvioù dastumet, disheñvel diouzh re ar c'hartennoù, nag anvioù al lec'hioù dianav betek bremañ war ar c'hartennoù, na kennebeut an dud goulennataet. Re hir e vefe. Sellit ouzh ar roll klok war an *Annales Hydrographiques*, 800 anv bennak e-barzh. Me-

neget e vo hepken hiniennoù, anavezet-tre dindan o stumm a-berzh stad.

Anaout a rit, moarvat, le Cap de la Chèvre, le Rocher du Toulinguet, la Pointe du Toulinguet, les Tas de Pois, le Château de Dinant ? Krediñ a rit marteze ez int troidigezhioù ? N' int ket, da vihanañ, troidigezhioù an anvioù implijet bremañ.

Le Cap de la Chèvre n' eo implijet nemet e galleg gant Kamelediz divrezhonekaet (hag ivez gant an douristed, eveljust, hag ar re a ra war o zro). Dre-holl, e Roztudel, Kameled, Morgad, Douarnenez, Enez Sun, n' eus nemet un anv brezhonek (unan hepken evit ar wech dre ma 'z eo ur beg bras) : *Beg Penn ar Roz*. Koulskoude, BEC *de la Chèvre* a zo merket war Neptune 1693 : daoust ha ne deufe ket ar *bec*-se eus ar brezhoneg ? Hogen, ma 'z eus bet eur *Beg ar C'havr* gwechall, tremenet eo pell amzer 'zo.

La Pointe du Toulinguet a zo atav *Beg ar Garreg Hir* e brezhoneg, ha *le Rocher du Toulinguet* a zo *ar Gest*. Eus pelec'h e teu neuze an *Toulinguet*-se ? Daoust hag e vefe *Toull Inged* ? Evit darn, ya. Evidon-me, nann avat. En Enez Sun e lavarer *Toull ar Gest* evit *le chenal du Toulinguet*, anvet *Kanol ar Garreg Hir* e Kameled. D' am meno eta, *Toulinguet* a zo *Toull ar Gest* gallekaet.

Les Tas de Pois a zo *ar Bernioù Pez* en Enez Sun. Mat neuze ! Hogen, er vro e vez lavaret *an Daouioù*, liester eus *an Daoue* (*an Daoue Vras, an Daoue Vihan*). Petra eo daoue ? N' ouzon ket. War ar c'hartennoù kozh e kaver *les Pézeaux* (= ar Pezhioù ?). Kudennoù, kudennoù...

Le Château de Dinant a zo *Karreg ar Morvaouted*, distaget *malfaouted*. En he c'hichen, avat, an tornaod a zo anvet *ar C'hastell*.

II

ANVIOU-LEC'HIOU DASTUMET, DEZHO UN DALVOUDEGEZH DOUARONIEL PE VORONIEL

Renket e vo an anvioù-se hervez urzh al lizherenneg. Pinvidik-tre eo brezhoneg Enez Sun er feur-se. (Gw. *Le Carguet*, Bull. Soc. Archéol. Finistère, XXIV, 1897, p. 357-368 : da zisfiziout outañ avat).

ABER. gw. LOC'H.

AMBREG, SKO. *Ambreg*, en Enez Sun, a zo kas ar mare rannet pe wasket gant kerreg pe vazinier, ha deut kreñvoc'h a-se. En tu all d' ur garreg ez eus d' an daou du war an

dour gwagennoù berr ha don, gant tarzhioù gwenn dañjerus pa vez avel a-enep d' ar mare. Dres a-dreñv d' ar garreg, ar mor a zo kompez ha sioul, alies gant un enep-kas talvoudus evit mont a-benn d' ar mare. *Sko* (Sun) a vez graet eus al lec'h sioul-se. Arabat kemmeskañ ar ster-mañ eus sko gant daou all :

me a zo e sko ar Wrac'h = en enep-kas, el lec'h sioul.

me a zo sko ar Wrac'h = tost-tre ouzh ar Wrac'h, e n'eus forzh pe du, ambreg pe sko.

me a zo sko war ar Wrac'h = va bag a zo aet da skeiñ war ar Wrac'h ha chomet warni.

AOD, TRAEZH, BILIOG. *Aod* a zo implijet koulz hag a *draezh,* ha zoken en e lec'h, gant tud Douarnenez, Enezourien Sun, ha tud 'zo eus Gourenez Kraoñ (Morgad, Roztudel) evit ar pezh a anver *plage* e galleg. Koulskoude, e Kleden, Plougoñ, Eskibien, h.a., er Su, Kameled ha Lost-marc'h en Nord, e vez lavaret traezh hepken evit an aodoù traezhek, hag aod a vez implijet kentoc'h evit an aodoù roc'hellek : *aod veur* a zo neuze un tornaod bras. Traezh a zo gourel ; aod, gourel pe wregel hervez al lec'hioù. — *Biliog,* gwregel, a zo un traezh, bili warnañ (Sun). — Gw. *ero, korejoù.*

BAE : gw. PORZH.

BALAC'H. E Roztudel (Gourenez Kraoñ) e vez lavaret *balac'h,* lies. *balac'hoù,* evit *ravazenn* pe *louzaouenn* e lec'hioù all. Gw. ar gerioù-se.

BARROU. (Sun). Liester eus *barr.* Ster : pe *leinoù* kerreg dindanvor, pe barradoù, taolioù-mor (kentoc'h ar ster kentañ). *Barroù Vaz* a seblant iskis ennañ ar c'hemmadur b/v evit baz : dont a ra moarvat eus *Barroù ar Vaz,* abalamour ma 'z eus ur garreg anvet *ar Vaz* en e gichen. — Barroù a zo implijet evit *gobañchoù* (gw. *goban*) tro-dro da Davinnog ha war Chaoser Enez Sun. Unan hepken, *Barroù an Aneval,* a zichal (1 m. pe 1 m. 50 pa vez dichal bras), ar re all ne reont ket.

BAZ, BAZENN. (gwregel an daou). Keltiek eo ar germañ, ne deu ket eus ar galleg *bas.* Gw. F. Kervella, Gwalarn, niv. 158, meurzh-here 1943, p. 157-162. Ar c'hontrol eus *don* eo. Kavet eo dre-holl amañ koulz ha war hon aodoù all, ha skrivet *basse* war ar c'hartennoù. Koulskoude, n' eo ket implijet meur a wech du-mañ evel anv-gwan, met evel anv-kadarn. *Baz* a zo ar furm implijetañ a-bell. E Kameled e lavarer *bazenn.* Liesterioù : *bazoù, bazennoù, bazejer, bazinier.*

BEG, PENN. *Beg,* lies. *begoù,* a zo peurliesañ ur beg-

douar er mor ; a-wechoù, ur penn-karreg e-kreiz ar mor : d. sk. : *begoù mein.* — *Penn,* lies. *pennoù,* n' eo ket implijet alies evit ur beg-douar, hiziv da vihanañ (kv. lavarennoù evel Beg Penn ar Vir, Beg Penn ar Roz). Talvoudegezh : penn-karreg o tichalañ pe get, pe penn un dra all.

BILIOG : gw. AOD.

KANOL. Gwregel. Lec'h ma c'hell ar bagoù tremen drezañ. Gw. RAZ.

KARN. Gourel. Bern mein. Ar bern a c'hell bezañ naturel ha neket savet gant tud : hevelep tra e Kernev Veur. A-wechoù e c'hell bezañ un anv-den deveret eus an anv boutin ha deut da vezañ anv-karreg.

KARREG : gw. ROC'H.

KASTELL. Lies. *kestell.* Gourel. Talvout a ra evit kerreg a-serz, stumm dismantroù ganto, pe kreñvlec'hioù rakroman. E tornaodoù Bae Douarnenez ar Su, seurt kreñvlec'hioù a oa bet savet war begoù-douar aes da zifenn, hag a oa kestell naturel drezo o-unan.

KOREJOU, evit *koredoù,* lies. eus *kored.* Evit ar ger-mañ (kored pe gored), gw. *G. Bernier,* Al Liamm-Tir na n-og, niv. 12-13, genver-ebrel 1949, p. 97-98. *Korejoù* a zo bet kavet en Enez Sun hepken war tachenn an enklask-mañ. Implijet eo ivez e Kameled hag e Plougernev. En tri lec'h-se, ar ster a zo : *erv vili* pe *erv vein kognek.* E lec'hioù all (Enez Eusa, war a seblant : gw. Ann. Hydr., 1949, niv. 471 ha 472), talvout a ra kement ha *sav-mein evit pakañ pesked.* Gwregel e oa bepred gwechall ; deut eo da vezañ gourel a-wechoù ; ket, avat, er gerioù meneget amañ. An daou ster a denn an eil d' egile eveljust : an eil, sav-mein, a dle bezañ ar c'hoshañ. — Gw. ERV.

KORN, gourel, a zo ul lec'h ma tro an aod, pe ul lec'h ma reer tro ur garreg (*korn ar Wrac'h e Beg ar Raz*). Gw. (ar) VIR.

KORNOG (evit *Korneg*). Gourel, implijet-kenañ en Enez Sun hag anavezet en un nebeut lec'hioù all, a zo ur vaz kornek er c'hontrol d'ur *blasenn* pe d'ur *bladenn* (gw. ar gerioù-se). Lies. : *korneujen.* Dichal a ra pe ne ra ket, se 'zo hervez. Ur c'hornog a zo meur a dro ur penn-karreg bihan e-kichen ur garreg vras. D. sk. : *an Ezodi* ; *Kornog an Ezodi. Kornog* kontrol da *reter* a zo implijet ivez eveljust.

KOUGON : gw. GEO.

DOUR, FEUNTEUN, STIVELL. Dour a zo ur feunteun pe ur ganolig dour dous. *Stivell* = ster ar geriadurioù.

ENEZ, ENEZENN, lies. *enezennoù*, stumm-bihanaat *inizig* e Kameled, Roztudel, Kleden, Eskibien, dre gontammadur ar vogalennoù moarvat. N' em eus ket kavet *ledenez* etre Kameled ha Gwaien ; tro-dro da Volenez (Ann. Hydr., 1949, niv. 355-359), ledenez a zo un inizig stag ouzh un enez brasoc'h d' an izelvor ha distag pe damzistag d' ar gourlanv. *Kilaourou* e-kichen Enez Sun a zo ul ledenez, hogen n' eo ket implijet ar ger. — Ragenez a zo kavet du-mañ, avat, evit diskouezañ, e Gourenez Kraoñ, ul lec'h dirak un enez (kêriadenn *Ragenez* dirak Enez an Aber).

ERO, ERV a ziskouez ur renkennad bili, traezh pe vein kognek. Stag ouzh bili e vez distaget *ervili* (Gwaien, Sun). Gw. *korejoù*.

FEUNTEUN : gw. DOUR.

GEO, KOUGON. *Geo*, gwregel pe c'hourel, a zo un toull en aod, pe en ur garreg (*kev* e brezhoneg lennegel unvan). *Kougoñ* eo e lavarer evit an dra-se e Kleden (gourel).

GOBAN, LOUZAOUENN. Implijet o-daou gant Enezourien Sun hepken, war a seblant. *Goban*, lies. *gobañchoù*, a zo gourel ; *louzaouenn*, lies. *louzaouennoù*, gwregel. An daou a ziskouez bazinier na zichalont ket d' an izelvor, pe nebeut-tre hepken. Dre vras e c'heller lavarout ez eo ar gobañchoù un tammig donoc'h eget al louzaouennoù, nemet n' eus ket a zonder resis o tispartiañ anezho : ar gobañchoù basañ, *Gobañ choù Plasoù Norman*, a zichal eus 70 santimetr hepken d' an izelvor brasañ (niverenn 120 e taolennoù ar mare). Al louzaouennoù a c'hell mont betek 2 m. 30 dreist an izelvor brasañ (*Louzaouenn Kernod*) ; bez' ez eus, avat, gobañchoù ha louzaouennoù na zichalont morse.

GORLE. Implijet e Beg ar Raz evit kerreg bras o chom atav dreist live ar mor. N' ouzon ket ster resis ar ger-mañ. An Neptune kozh en deus troet gant *le Courleau*, hag an droidigezh-mañ a zo bet merket ivez war ar c'hartennoù evit kerreg anvet *ar C'hourleo* dirak aodoù Leon (Ann. Hydr., 1949, niv. 550-555). Hogen ne gav ket din e vefe *Gorle* ha *Kourleo* an hevelep ger. Gorle a zo gwregel (kourleo gourel) hag implijet en Enez Eusa ivez (Ann. Hydr., 1949, niv. 842 ha 843) evit kerreg izeloc'h eget e Beg ar Raz (goloet int d' ar gourlanv).

CHAOSER, PONT. *Chaoser* a zo peurliesañ un niver bras a vazinier e-barzh. Bihan a-walc'h eo a-wechoù, avat, d. sk. *Chaoser ar Vatiri* e Bae Douarnenez : heñvel eo e ster, neuze, ouzh hini *pont* (*Pont ar C'hazh*, En. Sun), lies. *pontejer*.

INIZIG : gw. ENEZ.

LAMM. Implijet evit lec'hioù a-bik a-hed an aod. Da skouer *Lamm Saoz* e Gourenez Kraoñ.

LOC'H, YEUN, ABER. *Loc'h* a zo ul lenn pe ur pleg-mor er yezhoù keltiek, hogen e dalvoudegezh resis a gemm hervez ar broioù. Implijet eo e Breizh ar Su hag ar C'hornog, da skouer e Priveilh, e Kleden hag e Bae Din (Kraoñ). Ster : lenn a-hed un aod izel, stanket gant un erv pe gorejoù (bili pe draezh) e genoù ur ganolig dour dous, lec'hidek, bas-tre hag o tont da hesk alies e-pad an hañv. E brezhoneg kozh e talveze dija kement hag a *balud* (gw. Loth, Vocabul. vieux breton, p. 174, *lichou*). Mont a ra war e giz ar ger-mañ er gwalarn eus e dachennad-implij, rak loc'h Bae an Anaon (Kleden) a zo anvet bremañ *yeun* ha testeniet hepken gant ar gêriadenn *Kerloc'h*.

Ur ger all, tost a-walc'h e ster hag o kilañ ivez, a zo *aber*, kavet du-mañ e Kraoñ hag en Enez Sun. Evit hennezh, gw. *Y.-N. Guardon*, Al Liamm-Tir na n-og, niv. 6, genver-c'hwevrer 1948, p. 62-63 (roll an holl aberioù anavezet e Breizh, hag evezhiadennoù diwar-benn ar ster resis)..

LOUZAOUENN : gw. GOBAN.

MAEN : gw. ROC'H.

MORLENN : gw. PORZH.

PLAS, PLASENN, PLADENN. En Enez Sun ez eus daou evit *ar bazoù plat* : *plas* pe *plasenn*, lies. *plasoù* ha *plasinier* ; ha *pladenn*, lies. *pladennoù* ha *pladinier*. Implijetoc'h un tammig an hini kentañ. An holl a zo gwregel, zoken plas (d. sk. : *ar Blas Vras*). An holl pladennoù ha pladinier hag hogos an holl plasoù ha plasinier a zichal d' an izelvor bra-sañ ; an darn vrasañ a en em ziskouez e-pad ar mor marv, ha darn da hantervare. Peurliesañ, ar pladennoù hag ar pla-dinier a zichal pelloc'h amzer eget ar plasoù hag ar plasinier, hogen n' eus ket a zisparti krenn etrezo (memes tra evit goban ha louzaouenn, gw. ar re-se). An holl a zo kuzhet d' ar gourlanv, nemet *Plas ar Skoul* hag a zo war an douar en Enez Sun, hag anezhi ul lec'h digompez war ar marc'had : aze e talv *plas* kement ha *lec'h* ; ar plasoù hag ar pladennoù all a zo atav ganto ar ster *plat*. E galleg ivez, *place* a zo a-wechoù n' eus forzh peseurt lec'h, gwechoù all ul lec'h plat.

PONT : gw. CHAOSER.

PENN : gw. BEG.

PORZH, MORLENN, BAE. *Porzh*, gourel, a zo ur pleg-mor bihan, zoken ha pa ne vefe ket e-barzh savadurioù graet

gant an dud. Ur « porzh » kempennet a zo *porzh* ivez. Gwechall ne oa neblec'h savadurioù evit ar bagoù-pesketa, ac'hano ar c'hemmesk. — *Morlenn,* gwregel, he deus an hevelep ster e Kleden. Ur *bae* a zo kalz ledanoc'h : Bae Douarnenez, Bae Kozh (= anse de Dinant + anse de Pen Hir eus ar gartenn).

POULL : gw. TOULL.

RAVAZENN. Er C'hab (Eskibien, Plougoñ, Kleden, Beuzeg) e lavarer *ravazenn,* lies. *ravazinier* evit bazinier o tarzhañ ; alies, bazoù bihan e-kichen kerreg bras. Ster tost ouzh hini *kornog* ha *louzaouenn* (gw. ar re-se). *Rak-vazenn* eo ar ger-mañ moarvat. Kv.*ragenez* (gw. ENEZ).

RAZ. Implijet evit ar ganol veur etre an douar-bras hag Enez Sun ; testeniet e gwenedeg ; implijet e galleg e *Raz Blanchart,* etre the Isle of Alderney ha le Cap de la Hague (Cotentin), hag el lavarenn *raz de marée.* Ster : kas buan al lanv, dreist-holl en ur strizh-mor. Dont a ra sur a-walc'h eus an henskandinaveg *râs* (kv. saozneg *race,* redadeg), hag e vefe tremenet d'ar galleg dre ar brezhoneg er XVvet-XVIvet kentved : kv. *Ernault,* Gloss. moyen breton, p. 562, hag *Id.,* Anc. Myst. de St Guénolé, Roazhon, Plihon, 1935, p. 86, gwerzenn 813. Raz Enez Sun a veze graet anezhañ gwechall *Raz Feunteun Aod* (Rat de Fontenai e galleg) pe *Raz Plougoñ* : kv. *Gregor Rostren,* geriadur. Hiziv e vez lavaret evitañ *ar Raz* hepken, ha *Beg ar Raz* evit an beg-douar.

ROC'H, KARREG, MAEN. Roc'h a zo bet kavet e tri lec'h hepken, tra ma 'z eo implijet-kenañ evit kerreg e-kreiz ar mor tro-dro da Volenez, Konk Leon hag Eusa (Ann. Hydr., 1949, niv. 253-292). Du-mañ e lavarer, pe *karreg,* pe *maen,* lies. *kerreg* ha *mein,* gant ur c'hemmadur dre vlotaat war-lerc'h an eil : *ar Vein Vunut,* hag ivez, sur a-walc'h, e *Mein Dinou* ha *Mein Doni* (kv. ivez *ar Vein Zu, Mein Draezh* e Leon, Ann. Hydr., 1949, niv. 132 ha 182). O vezañ ma 'z eo gwregel karreg, baz ha roc'h, e teu a-wechoù an anvioù-kerreg da vezañ gwregel ivez, gant kemmadurioù gwregel enno ha d'o heul, zoken ha pa ne vefe ket meneget el lavarenn ar gerioù karreg, baz pe roc'h. Skouerioù : *ar Gi Veur, ar Gi Vihan, ar Veskont Vras, ar Benn Wenn, ar Benn C'hlas, Penn Garreg, Penn Gamm, Penn Vennig, Pennig Vran.* Hevelep tra e galleg e lavarennoù evel *Le beau Normandie,* anv lestr. Ac'hano e teu ivez, marteze, ma vez kavet kalz muioc'h a gerreg anvet *ar Gazeg* eget *ar Marc'h* war holl aodoù Breizh.

SKO : gw. AMBREG.

STIVELL : gw. DOUR.

TOULL, POULL. *Toull* en deus holl sterioù ar ger-se, kanol en o zouez. Un anv-gwan eo ivez : *ar Garreg Toull.* — *Poull* a zo ul lennig dour sall, hogen ivez un toull war strad an donvor, e-lec'h ma reer peskerezh brav. O vezañ m'emañ alies an toulloù-peskerezh tost ouzh bazennoù, e c'hoarvez da *poull*, dre astenn-ster, da dalvezout ivez evit ar bazennoù o-unan, hag i da vezañ pennoù ha neket toulloù (Eskibien, Treboul, Roztudel, Kameled).

TRAEZH : gw. AOD.

Ar VIR. Pevar beg-douar etre Gwaien ha Kameled a vez graet *ar Vir* anezho (*Beg ar Vir, Penn ar Vir* pe *Beg Penn ar Vir*). Ne gredan ket e vije aze ar ger bir = saezh. Ar ster a dle bezañ : beg-douar e-lec'h ma vir ar bagoù (virañ = treiñ). Begoù all anvet ar Vir a zo e Breizh (da skouer : Lanveog e gourenez Kraoñ, Treveneug e Gouelou).

YEUN : gw. LOC'H.

Div evezhiadenn evit echuiñ gant an dra-mañ.

1. Bazennoù 'zo a zo anvet hervez ar merkoù-douar a dalv d'o c'havout (kv. ar pezh a c'hoarvez evit *poull*). Da skouer : *Baz Meilhoù* ; *Ar Menez C'hom Bras.*

2. Trowardroioù Kameled a zo enno kalz gerioù gallek ; daou abeg a zo : batimantoù ar verdeadurezh-brezel o deus roet ul lodenn bras a-walc'h eus an anvioù (La Parquette, l'Astrolabe, la Boussole...) ; hag an divrezhonegañ e Kameled en deus tuet Kamelediz da dreiñ anvioù 'zo, pe da lavarout traoù evel : *Le Petit Lec'h, le Guest* (= ar Gest), h.a. El lec'hioù all etre Kameled ha Gwaien, ar gerioù brezhonek hepken a vez implijet.

III

EVEZHIADENNOU DIWAR-BENN STUMM AR GERIOU, AR C'HEMMADURIOU HAG ANVIOU-PESKED HA KRANKED

Amañ e roin, asamblez gant gerioù-mor, gerioù all dedennus e-keñver o stumm pe o c'hemmadurioù. *Talvezout a ra ar pezh a deu da heul evit Enez Sun hepken, pa ne vez ket lavaret e pelec'h e vez implijet al lavarennoù.* Diwar-benn brezhoneg Enez Sun, gw. ivez *Le Carguet*, meneget e penn ar rannad II ; *H. Pérennès*, Ann. de Bretagne, XXXVI, 1924-1925, p. 598-599 ; *P. Le Roux*, Atlas linguistique, passim.

KEMMADURIOU.

1. D/Z. En Enez, ne vez ket graet peurliesañ ar c'hemmadur-mañ, diabarzh pe zibenn-ger. Da skouer :

tarrod evit tarroz	fedañ - c'hwezhañ
turdunall - turzhunell	leidenn - lizenn
tartoù - tarzhioù	meurd - meurzh
bredoneg - brezhoneg	da dribiñ lein - da zebriñ 1
Plodeved - Plozeved	va dad - va zad
etredeu - etrezo	va di - va zi
e-bard - e-barzh	lider - lizher
bridili - brizhili	daoudek, tridek, pevardek,
bidinog - bezhineg	pemdek, fedek

hag all.

Koulskoude e lavarer : aze, a zo, gwell a ze, ar vouzerez (mouzherezh).

2. HOS evit HO. Gouzout a reer ez eo un S kozh er raganv-se hag en deus graet ar c'hemmadur dre galetañ da zegouezhout d' e heul. Klevet e vez en Enez dirak ar vogalennoù : hos ene, hos anv, hos hini. Ne vez ket klevet dirak ar c'hensonennoù : ho preur. Gw. *Le Roux,* kart. 3, evit traoù heñvel e Breizh-Izel ar Reter.

3. Kemmadur dre galetañ etre daou c'her. Da skouer : Pourtoun (Porzh don). Ar Vaz Tu (= du). — Koulskoude : ar Vaz Vihan, ar Vaz Veur, ar Vaz Vesk (besk).

4. Kemmadurioù goude anvioù-kerreg hag enno : gw. uheloc'h, rollad an anvioù douaroniel, ger ROC'H.

5. Kemmadurioù goude *mein.* Gw. an hevelep ger.

6. Kemmadur all. Mor C'hlei(z) evit Mor Kleiz.

Evit studiañ holl gudennoù ar c'hemmadurioù-mañ, mat e vo adlenn *F. Kervella,* Yezhadur bras, p. 75-102, ha *F. Falc'hun,* SAV, niv. 26 da 30, 1942-43-44.

STUMM AR GERIOU.

1. Z pe ZH e dibenn-ger a gouezh alies : lea(zh), ka(zh), me(zh), c'hoa(zh), warc'hoa(zh), alfe(z), hei(z), ko(zh). An dra-mañ a zo kernevek.

2. C'H/F : fiac'h (c'hwec'h), fedañ, fedek... Gw. *Le Roux,* kart. 332-339, evit astennidigezh an distagadur-se e Kernev.

3. E/IA : hiaol, gwiardañ (gwerzhañ), gwialc'hiñ, piavar, bialeg, mialfed (melc'houed), miarvent, piall, fiac'h (c'hwec'h), miarn (merenn), piarson.

4. E pe AE/EA (leonek) : Lea(z), peleac'h, mean, great, ear, keavrennig, Pol Veanou, mogearioù.

5. EK/OK (leonek) : kornog, birinigog (= lec'h ma 'z eus leun a vrennig), bidinog (bezhineg), tavinnog (tevenneg), Plouhinog (anv den), Morteallog (id.).

6. ET/OT : kouskot, Foukod (anv den Fouked).

7. Kontammadurioù pe kemmoù all er vogalennoù. Setu ur rollad anezho :

miniounog evit maen eonnek
tavinnog - tevenneg
reaorog - reoreg
ineaval - aneval
birinigog - brennigeg
bidinog - bezhineg
pidir eur - peder eur.

8. Liesterioù :

kornog - korneujen (e *korn euien, euien* a zo ar ger *ejen*)
reaorog - reoreujen (kerreg)
moulfout (=morvaout) - melfeoti (Plougoñ)
- malfaouted (Lost-marc'h/Kraoñ)
liounog (=leonog) - leonejer
forvegenn (=forc'h-vegenn) - forveginier
plasenn - plasinier
pladenn - pladinier.

9. Dibenn *-van*. Implijet meur a wech evel anv-lec'h en Enez ha war aodoù ar C'hab Sizun. Ster : heñvel ouzh... Gerioù :

peulvan, gouelvan, gouelvanig, begelvan, treuzvan, leurvan.

10. Displegadenn ar verb *bezañ* er furm-lec'hiañ ;
amzer-vremañ : edon (nebeut implijet), edout, edi, edomp, edoc'h, edint, edeur ;
amzer dremenet : (e) iaden, iades, iade, iademp, iadec'h, iadent, iader.

Lavarenn : Peget eo an tan ? — Edi.

ANVIOU PESKED HA PESKED KROGENNEK (Enez Sun).

Roet e vo an troidigezhioù e galleg Brest. Liesterioù etre klochedoù p' o anavezan.

arc'hig. palourde (*rigadell* (Leon) a zo *coque* e Brest, *rigadeau* e Naoned).
bigachenn. pesk bihan, glas, diskant, o vevañ er poulloù-mor. *penn-touz* e Melon (Leon).
birinig. brennics (Naoned : *bernique* ; galleg lennegel : *patelle*).
kilhogenn (kilhegi). bigorne.
kourn (-ed). pironneau.

krank-Fañch (-ed F.). anv e galleg ? Liv melen, gorrek evel ar c'hrank-tan, o vevañ en izelvor ; n' eo ket mat da zebriñ.
krank-houarn (-ed h.). crabe de fer. Liv du, mibin-kenañ, o vevañ er poulloù lous tizhet hepken e-pad ar mor buan. N' eo ket mat da zebriñ.
krank-tan (-ed t.). dormeur. Liv ruz, bras, mat da zebriñ.
gonnalc'h (gonnilc'hi). dorade (glas).
gwrac'h (-ed). vieille.
cheor (-ed). crevette.
chichalvenn (-ed). crabe-sardine. O vevañ en izelvor. Mibin. Mat da zebriñ.
lagadeg. dorade (arc'hantek : piloun bras).
leidenn (-ed). sole (kv. soalenn).
liounog (=leonog) (leonejer). lieu.
malaouan (-ed). lieu (doare all).
lochig (ed). loche.
lountog (= lonteg). mourdousog bras.
morginidenn (morginid) (= mor-gevnidenn). araignée.
morlean (-ed). julienne.
mourdousog (= mor-douseg). Pesk brasoc'h un tammig eget ar vigachenn, du-louet, skant warnañ, o vevañ er poulloù.
piloun (-ed). pironneau.
silienn-gurz, kurzenn (kurz). anguille.
silienn (sili). congre.
soalenn (soal). plie (kv. leidenn).
teurbod (-ed). turbot.

Ar pesked boutin all a zo anvet evel el lec'hioù all (grilh, legestr, rae...).

Kv. an anvioù-se gant re ar Gelveneg, *Bourligueux*, Gwalarn, niv. 163 ha 165, meurzh ha mae 1944 ; re Perroz, *Konan*, ibid., niv. 136-137, mae-mezeven 1941 ; ha re all, *Vallee*, geriadur.

« Kement-se a fiziañs hoc'h eus 'ta en amzer-da-zont ? » a c'houlennas-hi, o sellout outañ gant daoulagad bras sioul.

« Ha perak n' am befe ket ? » emezañ. « Mar deo ni a ra an amzer-da-zont, e c'hellomp kaout fiziañs enni. »

D.-H. LAWRENCE.

Iwerzhon o stourm evit he yezh

gant P. ROLLAND-GWALC'H (ofm)

Daoust din bezañ o pleustriñ war ar gudenn ur pennad 'zo, e kouezh ur seurt souezh warnon pa lennan ar gerioù emaon o paouez skrivañ : Iwerzhon o stourm evit he yezh, hag o stourm kalet eviti..., eizh bloaz war 'n ugent war-lerc'h an Dieubidigezh ! Gouzout a c'houzon ervat ne c'heller ket en un deiz — nag en ur c'hard-kantved — lakaat ur bobl a-bezh da gomz adarre ur yezh a oa bet kollet ha peurgollet abaoe remziadoù e pastelloù ec'hon eus ar vro. Kavout a rae din, koulskoude, edo Iwerzhoniz a-unvouezh, a-un-youl, hag o labourat dorn ouzh dorn, « as làimh a chéile », evit adsevel an dra-se na c'hell ket Eire bezañ hepzi, an dra-se hag a zo miltalvoudusoc'h eget ar frankiz hec'h-unan : ar Gouezeleg. « Hep Brezhoneg n' eus Breizh ebet », a lavare Diouganer Koadkev. Emañ ar gentel-se sanket don en hor spered. Hogen, araok ma vefe bet ac'hanomp, o devoa klevet Iwerzhoniz ur gentel all hag a zo c'hoar da houmañ. « Tir gan teanga, tir gan anam », setu aze an aviel kemennet gant « Connradh na Gaedhilge », gant an Craoibhin, gant Tomàs Bàn, gant kement « muinteoir taistil » a redas gwezhall war hentoù an Enezenn. Ya ! Ur vro hep he yezh a zo ur vro tec'het hec'h ene diganti. Ne fazian ket. Ar bobl iwerzhonat n' eo ket chomet bouzar. Ar Gouezeleg a zo bremañ yezh vroadel Iwerzhon, a-drugarez d' ur Reizhadur-Stad, d' ur « Bunreacht », o deus mibion Inis Fàil mouezhiet evitañ... Un huñvre gaer o doa maget karourion ar Gouezeleg. Huñvreet o devoa, e levenez ar frankiz adkavet, « edo an Oadvezh-Aour oc'h ober e annez en Iwerzhon, a-benn an diwezh ; hag e vefe bremaik pep hini o komz Gouezeleg adarre a g-Corcaigh da z-Doire Cholum Cille » (1). Siwazh ! Aet an huñvre da c'hwervoni. N' eo ket bet tizhet ar Pal. E gwirionez, n' edod ket o c'hortoz ur burzhud. Gouzout a raed ne zeufe ket an trec'h en un taol. Ne c'houied ket, avat, e vefe strewet kement a skoselloù dirak lestr an Adsav, daoust da lizherenn ar « Bunreacht », daoust da youl-vat ar bobl, daoust da galonegezh hag oberiantiz ar Ouezelegerion. Ha neuze, ha c'hwitet o devije Iwerzhoniz war o zaol ?... Emañ Iwerzhon o stourm evit he yezh ! Deiz pe zeiz, war-c'hoazh marteze, e teuio ar maout ganti. Ul labour ramzel a

zo bet kaset da benn, betek amañ. Hiziv, emañ Bro-Eire e kroaz an hentoù : an huñvre gaer a c'hell bezañ freuzhet da viken, ha mervel a ray Eire Sant Padrig ha Mac Piarais, Eire n' eus nemeti, gant ar gouezeleger diwezhañ — an huñvre gaer a c'hell dont da wir, ha skediñ a ray Eire war ar bed, evel ma skedas gwezhall war ar C'hornog, pa edo he mibion o kenteliañ ar Varbared.

Pelec'h emañ ar skoselloù ? Pelec'h emañ an abegoù pennañ a vez o herzel ouzh emled ar Gouezeleg ? Ret eo din diskleriañ un nebeut evezhiadennoù araok kregiñ da zibunañ an danevell. Da gentañ-holl, Kudenn ar Gouezeleg n' eo ket dianav da lennerion ar gelaouenn-mañ. Lenn a reont, bep ar mare, pennadoù, notennoù ha « lizhiri a Iwerzhon », an eil re ken talvoudus hag ar re all. Tro am bezo koulskoude, a gav din, da resisaat tra pe dra. D' hor breudeur iwerzhonat e lavarin kement-mañ : er prederiadennoù da heul e kavot marteze pour ha triñchin war un dro. Bezit dinec'h ! Muioc'h eget doujañs a vagan ouzhoc'h hag ouzh ho pro : karantez, ar wir-garantez-se a verv e kalon kement brogarour brezhon. A-hend-all, n' emaon ket e soñj ho kenteliañ : ne rin peurvuiañ nemet adlavarout ar pezh hoc'h eus lavaret araozon. Unaniñ va mouezhig dister d' ho mouezh, kerzhout en ho kichen er brezel drant, reiñ an dorn deoc'h, mar gellan, setu va c'hoant ha netra ken.

Bez' ez eus e Bro-Eire :

Gouezelegerion a-vihanik,
Gouezelegerion o deus desket ar yezh,
Iwerzhoniz dic'houzvez-krenn eus o yezh.

E pep hini eus an tri rummad-se e kejer gant

tud kalonek o deus gouestlet o madoù, o labour hag o buhez da vrudañ ar yezh, d' he finvidikaat ha d' he c'has war-raok,

tud klouar a vez fromet dirak ar yezh gant ar seurt trivliadenn grenus ha truezhok a vezer fromet ganti dirak ar paour kaezh traoù kozh o vont da get. Ne gredont ket en amzer da zont, ne gredont ket er yaouankiz : kozh int abaoe deiz o ganedigezh. Grignol ar vamm-gozh eo ar Gouezeleg evito : traouachoùigoù a vezo kaset d' ur mirdi, ur skritellig saoznek warnezho. Ne glaskont ket sevel kaerderioù nevez e yezh an alouber a wezhall ne lavaran ket. Dastumomp ar bruzun ! Sed aze o brasañ levenez. Hep gouzout dezho pe a-ratozh-kaer e kasont an dour da vilin an Hini all,

tud hag a zo enebourion douet d' ar yezh. Labourat a reont e kuzh, e goudor ar c'haerañ digarezioù... pe a-wel d' an holl pa gavont o c'hrog. Iwerzhoniz fall, trubarded d' o

bro, a lavaror marteze ! Ne gav ket din hor bije ar gwir da spegañ ul lezanv bennak, na dreist-holl ul lezanv politikel, war o c'hein. Anat eo din ez eus brogarourion leun a youlvat en o zouez. Fellout a ra dezho mirout he frankiz peurglok da Iwerzhon, aozañ hec'h unvanidigezh, gounit eviti ul lec'h dereat dindan lagad an heol hag ouzhpenn-se klod ha pindivigezh. N' o deus ket amzer da bleustriñ war gudenn ar Gouezeleg. Gwashoc'h c'hoazh : ar Gouezeleg a hañval dezho bezañ ur skoilh war hent an Araokaat, ur gouriz dreinok o terc'hel pobl Iwerzhon pell diouzh ar vuhez etrevroadel, diouzh ar Sevenadur, diouzh ar Bed, tra ma vez digoret pep dor gant alc'houez ar Saozneg. Faziañ a reont. Petra dalvez gounit ar Bed, pa goller an ene ? Petra dalvez ar frankiz, pa vez krignet ar bersonelezh tamm ha tamm gant galloudegezhioù ur vuhezegezh, ul lennegezh, ur brederouriezh arallvro ? Eire, Rannvro eus ar Bed Saoz ! Diouzh an euzhadenn-se, hon dieubit, Aotrou !

Un tamm baleadenn a-dreuz an Istor a zo ret evit meizout an enkadenn m' emañ ar Gouezeleg paket enni. War-dro 1750, hervez Dubhghlas de h-Ide (Doue d' e bardono !) (2) e oa komzet ar yezh gant kement Gouezel a oa en Enezenn. Klevet e veze e pep ti gouezelat, da vihanañ. Kalz diwezhatoc'h, e 1825, e kejas Ensellerion Saoz an Deskadurezh gant 500.000 Eireannach na c'houient ger saoznek ebet ha gant ur milion a enezidi a oa gwashoc'h eget treutik o saoznekaj. Setu perak e stagas an alouber, kerkent ha 1832, da sevel skolioù-izel evit lazhañ ar Gouezeleg. Buan a-walc'h e teujont a-benn eus o gwall-daol er Gompezenn-Greiz (3). Koulskoude da geñver foar Nedeleg 1844, e klevas O Néill Ruiséal Gouezeleg gant an hanter pe vuioc'h eus an 50.000 bennak a dud a oa deredet e Baile Atha Luain (4). Marteze ne vije ket bet ar Saoznekaat diouzh strivoù John Bull, panevet an « Ghorta Mhor », an Naonegezh Veur a lonkas ur milion a Ouezeled e-doug ar bloavezhioù 1846-1848. Warlerc'h an Naonegezh Veur, eme an Craoibhin, e fallgalonas ar Ouezeled. Koll a rejont o c'hanaouennoù, o c'hoarioù, o c'horolloù hag o yezh (5). Ouzh kroc'hen ar vro e spegas kleñved an Divroerezh... Diwar neuze emañ ar Gouezeleg o kilañ dalc'hmat. E 1891 ez eus c'hoazh tri c'hard ur milion a ouezelegerion, pe war dro, en Enezenn a-bezh, tud paour ha kozh ur c'halz anezho. Muioc'h-mui e tilezer ar yezh e kêrioù ha kêriadennoù ar Ghaeltacht. Ar gerent a zo techet da gomz « Bearla » ouzh o bugale : evel-se e vezo aesoc'h dezho trouc'hañ o hent er vuhez... pa vezint en Amerika. Setu da skouer un nebeut sifroù, hervez un enklask a zo bet

graet e 1884. War 11.344 gouezeleger a gaver e Corcaigh, d' ar mare-se, n' eus nemet ar pevar dre gant anezho a gement a vije yaouankoc'h eget o ugent bloaz. E Portlàirge, un 102 a dud yaouank evit 2.482 gouezeleger. Hag e Luimneach, gwashoc'h c'hoazh : 52 war 2.746 en holl (6).

Petra 'rae brogarourion Eire dirak ur seurt dismantr ?

Dômhnall O Conaill ne daolas evezh ebet ouzh e yezh c'henidik. Skoliet oa bet e Saozneg hag e Galleg. Den a lezenn, e saozneg e rankas ober e damm labour. Ha pa zeuas da vezañ levier ha gwarezour e bobl, e saozneg eo c'hoazh e tibunas e brezegennoù. Ne veizas biskoazh peseurt benveg dispar e oa ar Gouezeleg evit adsevel e vro. Ne reas tra evitañ. A-hed ar c'hantved ha pelloc'h e pouezo ar gwall-skouerse war voazioù ar bolitikerion a gerzho war e lerc'h. Daoust da se, ne gav ket din e vije bet, e-keñver diskar ar yezh, ken kiriek ha ma lavarer alies. Arabat deomp ankounac'haat ez eo an Ghorta Mhor a zarc'haouas ar gwashañ taol gant ar Gouezeleg. Edo Roue ar Beorion war e dremenvan pa c'hoarvezas an darvoud. A-hend-all, ez eo ret deomp sellout pizh ouzh kement-mañ : evel an darnvuiañ eus an dud — dispac'herion pe get — a gasas ar c'hoari en dro araok 1848, e oa Dômhnall O Conaill heñveloc'h ouzh bourc'hizion an XVIII-vet kantved eget ouzh broadelourion ha gwerinourion hon amzer-ni (7). Ne c'hellomp ket, enta, e varn hervez menozioù ha kealioù a oa pell-kenañ diouzh e spered, ha pelloc'h c'hoazh diouzh an aergelc'h ha diouzh ar gevredigezh ma tremenas enno ar pep brasañ eus e vuhez. N' eo ket souezhus e vije bet nec'het ha mantret al leon kozh pa 'n em gavas dirak Tomàs Dàibhis hag Iwerzhon Yaouank.

Tomàs Dàibhis, evel an Eskob-Meur Mac h-Eil, en doa savet e vouezh evit lakaat Iwerzhoniz da veizout e oa tremen mall daskoriñ d' ar yezh he gwirioù : hep Gouezeleg, ne oa Azginivelezh vroadel ebet da c'hortoz. An aviel-se ne gavas an douar mat nemet diwezhatoc'h. Bouzar e chomas an dud a Iliz, trellet ma oant, dindan gazelgae, « faoi dhraoidheacht », gant ar strobinellour O Conaill. Reishoc'h e vefemp marteze o lavarout e kavent o gwalc'h hag o levenez er frankizioù gounezet gant ar breutaer difaezhus, frankizioù na oant ket dister-dra. Bouzar e chomas ivez an « Og-Eireannaigh ». Gwir eo e varvas Tomàs Dàibhis re abred, en e vloaz ha tregont (1845). Bloavezhioù hir a dremeno araok ma savo un den evit kenderc'hel gant an ervenn. Bez' e ranker anzav, ouzhpenn-se, ne vezo biken kendeuziet-mat an Emsav Politikel hag an Emsav Sevenadurel : hag ur bec'h war vuhez Iwerzhon eo kement-se betek hiziv.

Hevelep kanaouenn gant ar « Finini » daoust ma 'z eus bet gouezelegerion c'hredus evel Seàn O Mathghamhna ha Diarmuid O Donabhàin Rosa e-touez o fennoù-bras...

Diouzh an tu all, pa vezo bet savet « Connradh na Gaedhilge », e raio Dubhghlas de h-Ide e seizh gwellañ evit derc'hel ar Strollad er-maez a bep politikerezh.

Dont a reer a-benn da c'houzout diouzh doareoù ha troioù-spered ez eur sabatuet ganto hiziv an deiz (8), pa lenner pezh a skrivas Colm O Gaora a-zivout emsaverion a oa gantañ e toull-bac'h Lewes, da heul Lun Fask 1916 : « Bez' ez eus, emezañ, un dra all na gavis ket penn dezhi : tud hag a oa en toull-bac'h ganin-me, hag a oa aet war var o buhez evit o bro ; ha pa savjomp rummadoù-kentelioù Gouezeleg er vac'h, ne rejont ket un disterañ evit deskiñ ur ger hepken eus ar yezh. Nann da ! Met stagañ 'reas darn anezho da zeskiñ Germaneg, pezh am souezhas kenañ » (9).

Ouzhpenn eget enebiezh pe diseblanted an dud a zo bet o voustrañ war ar Gouezeleg. Meneget em eus uheloc'h Kleñved an Divroañ. Digoret oa bet ar gouli gant Tec'hadeg an Dierned e derou ar XVII-vet kantved ha gant « the Flight of the wild geese ». Hogen, da heul an Naonegezh Veur eo e stagas an Divroerezh da grignañ korf Eire donoc'h-donañ. Ledanaet e voe ar gouli gant paourentez ar werin, galv ar c'hêrioù bras, ha dreist-holl gant hoalerezh Amerika, an « Oileàn Ur » a oa hiviziken ganti sked ha lufr « Tir na n-Og » ar mojennoù kozh. A-hend-all e timeze ur c'halz a dud war an diwezhadoù, pa ne choment ket hep dimeziñ, ken diaes oa d' ar re yaouank sevel un tiegezh. Un testeni poanius a gement-se a glever gant lennegezh Eire, azalek « Deoraidheacht » Pàdraig O Conaire ha « Caisleàin Oir » Màire betek « Tonn Tuile » Séamus O Néill. Stad ar c'hounidegezh-douar n' oa ket evit eeunañ an traoù. « Re a chatal, re nebeut a dud », a lavarer hiziv c'hoazh.

Ouzh ar Ghaeltacht eo dreist-holl e voe graet he reuz gant Diboblidigezh ar Maezioù. Ha skoet eo bet tiegezhioù ar Ouezelegerion gwashoc'h eget an tiegezhioù all. « Gaeltacht » a reer bremañ eus ar pastelloù-bro ma vez komzet ar yezh gant un tolpad mat a dud o deus he desket war barlenn o mamm. Rannet eo ar Ghaeltacht-se etre lodennoù distag, strewet ar darnvuiañ anezho war aodoù ar C'hornog, a d-Tir Conaill da gontelezh Corcaigh. « Galltacht » a vez graet eus ar pastelloù-bro aloubet gant ar Saozneg. Un diazez kevredigezhel a-bouez-bras ez eo ar Ghaeltacht, kenkoulz evit amzer-da-zont ar yezh hag evit Adsavidigezh Eire « fhior-ghaelach ». Siwazh ! E-doug ar bloavezhioù 1911-1926 e

kouezhas he foblañs eus 1.121.354 a dud da 975.371, ha niver ar ouezelegerion a-vihanik eus 436.758 da 299.249 (10). Renerezh an Stad Dieub a bledas kalonek gant ar gudenn. Fred a voe kavet da c'hounezerezh an taouarc'h. Diwezhatoc'h e voe lakaet an tredan da redek a-dreuz ar vro. Sevel a rejod tiez nevez-flamm ha labouradegoù bihan ; brudet ha gwarezet e voe « Déantùs na Gaeltachta », Oberiadurezh ar Ghaeltacht. Kement-se a roas d' ar Ouezelegerion an tu da vevañ ur vuhez dereat en o zraoniennoù genidik. Hogos trec'het oa Kleñved an Divroañ pa zirollas eil Brezel an Hollved. Dedennet e voe kalz labourerion gant Bro-Saoz : diouzh ar rastell e oa an arc'hant da c'hounit eno, a lavared. Ha daoust da arboellerezh Eire bezañ kalz gwelloc'h eget hini Breizh-Veur, daoust d' ar vuhez bezañ div wezh aesoc'h en Eire eget en tu all d' ar ganol, n' oa ket Eire evit en em ziwall : staget oa he moneiz ouzh moneiz Lunden, hag e Breizh-Veur e oa gopraet gwelloc'h ar micherour. Pegen brav oa neuze mont da zastum ur yalc'had e Bro ar Paeoù-Bras, ha diyalc'hañ goude-se e Bro ar Marc'had-Mat ! Digarez a zo d'an hini a vez alies blaz ar moan gant e geusteurenn er gêr. Digarez ebet d' ar re all.

E 1948 en em astennas an Divroerezh a-daol-trumm e kornioù 'zo. Lakaet oa bet digresk war c'hounezerezh an taouarc'h, ha dilabour e chomas un toullad micherourion. E-pad an hañv 1949 e voe serret al labouradeg-c'hoarielloù-plomm, a oa bet savet gant ar Stad hec'h-unan er Spidéal evit Gouezelegerion Cois Fhairrge (co. na Gaillimhe) ; hag adarre dilabouridi war hent an harlu. Ur vro c'houezelek kant-dregant e oa bet Cois Fhairrge betek neuze, nemet e oa saoznekaet ar « straed » e kêriadennoù an Spidéal ha Bearna. Digemm e chome stad ar yezh, aba 'z eus koun. Gwelloc'h c'hoazh : ar re yaouank ne oant ket ken douget hag ar re gozh da vont e saozneg gant an divroidi. Hogen, kerkent ha 1945, e skrive Tomàs de Bhaldraithe : « The recent mass emigration to England will undoubtedly change the pòsition » (10). Hag e gwirionez emañ hiziv ar preñv en aval. Amañ hag ahont e klever kerent — bet o labourat e Bro-Saoz — o komz saozneg d' o bugale.

Daoust da se, emañ brav-kenañ ar stal gant ar Gouezeleg e Cois Fhairrge, kenkoulz hag e Conamara hag en Inizi Arainn, da lavarout eo e lodenn Conndae na Gaillimhe a zo er c'hornog da Loch Coirib. Er reter d' al lenn-se avat, emañ ar Ghaeltacht o kilañ hag o vont da vruzun dirak lanv ar Saozneg. Kemend-all a c'hoarvez e Kontelezh Corcaigh, ha,

dre-vras, gant Ghaeltacht na Mumhan, gouez da Vrian O Cuiv (12).

Hag-eñ e teuor a-benn da saveteiñ ar Ghaeltacht ? Froudoù-Meur an Istor a vez bepred gorrek ha diwezhat o chalha-dichal e-touez ar bobl. Gant nerzh an'tizh a oa warno da gentañ, e talc'h ar galloudegezhioù-drastañ da ober o reuz e-mesk an astud, bloavezhioù ha bloavezhioù goude m' eo bet kemennet tarzh al lanv nevez, Reverzi-Bras an Adsevel, gant brientinion ar Spered. *(Da genderc'hel.)*

NOTENNOU. — (1) Tonn Tuile, le Séamus O Néill. Sàirséal agus Dill. An Chéad Chlo, B.A.C. 1947, p. 26.

(2) MISE AGUS AN CONNRADH. Dubhghlas de h-Ide. Oifig an t-Solàthair, an dara clo. B.A.C. 1938. p. 7-33. Sellout ivez ouzh : MISE Colm O Gaora do sgriobh, Oif. an tSlo., an triù clo, B.A.C. 1945 ; FE BHRAT AN CHONNARTHA, Peadar O h-Annrachàin de scriobh, Oif. an tSol. an dara clo, B.A.C. 1944 ; AN IWERZHONEG, gant Oscar Mac Uilis, Al Liamm, niv. 4 ha 5, 1947 ; BUHEZ AR GOUEZELEG : 1939, 1945, gant D. P. tr. P. D. ; « THE FACE AND MIND OF IRELAND », by Arland Ussher, London, Victor Gollanez Ltd, 1949 ; sellout pizh ouzh kement niverenn a zeu er-maez gant AR AGHAIDH, FEASTA, COMHAR, INDIU, hag a-wezhoù sellout ouzh « Dàil Eireann, Diosporeachta Pàrlaiminte », « Diospoireachta Pàrlaiminte, Seanad Eireann ».

(3) « An Iwerzhoneg » gant O. Mac Uilis. — (4) Mise agus an Connradh, notenn p. 8. — (5) ibid, p. 8. — (6) ib. p. 31.

(7) Sellit da skouer ouzh « BEATHA DHOMHNAILL UI CHONAILL », Domhnall O Suilleabhàin do scriobh. Oifig Diolta Foillseachàin Rialtais, B.A.C. 1936 ; « DOMHNALL O CONAILL », an tAthair Antoine O Duibhir do scriobh, Oif. an tSol. an chéad chlo, B.A.C., 1949.

(8) Un tanva, evit gortoz : « ...Though a student of Gaelic, I am no revivalist... » eme Arland Ussher e raklavar e levr. Pezh na vir ket ouzh an den a vezañ ur skrivagner lemm e spered ha spiswel alies e varnedigezhioù.

(9) « Mise », Colm O Gaora, p. 172.

(10) IRELAND'S PERIL, by Rev. E. Cahill, SJ, published for AN RIOGHACHT (The League of the Kingship of Christ), Gill and Son Ltd (imprimatur e 1930). A-bouez-bras eo al levrig-se evit istor Eire A-RAOK 1930. An Tad Cahill a zo kelenner war ar Gevredadouriezh. Marteze eo bet douget un tammig da welout an traoù e du. Daoust da se e c'heller fiziout warnañ, dreist-holl e-keñver ar sifroù. Lod eus e labour a zo diazezet war ar « REPORT » talvoudus-meurbet embannet gant COIMISIUIN NA GAELTACHTA (Eason, Dublin, 1926) na gaver skouerenn ebet ken anezhañ hiziv an deiz.

(11) THE IRISH OF COIS FHAIRRGE, co. Galway, a phonetic study by Tomàs de Bhaldraithe. Dublin. The Dublin Institute for advanced Studies, 1945, pp. IX ha X.

(12) Sellit ouzh raklavar Brian O Cuiv evit « Cnosach Focal o Bhaile Bhuirne i g-Conndae Chorcai », Micheàl O Briain (1886-1942) a bhailig. Institiùid Ard-Léighinn Bhaile Atha Cliath 1947, kv. « Feasta » Meitheamh 1948, p. 13 ; s. ivez o. « Ar Aghaidh » Meadhon Foghmhair 1949, p. 2, bann 3, p. 7, bann 2.

Skol Uhel ar Brezhoneg

EIL PENNAD

Da heul ar pennad kentañ, embannet war AL LIAMM, niv. 18, p. 58, em eus bet respontoù diwar-benn ar yezh komzet el lec'hioù-mañ :

Kernev. — 1. Douarnenez. - 2. Gwaien. - 3. Kerfeunteun. - 4. Kernevel. - 5. Landudeg. - 6. Pluguen. - 7. Pouldregad. - 8. Sant-Riwal. - 9. Tourc'h. - 10. Tregon. — *Treger.* - 1. Gwengamp. - 2. Lanuon. - 3. Plourin-Montroulez.

Respontoù a zo deuet ivez diwar-benn skridoù e yezhoù Leon ha Treger.

Goulenn 1

Hag implijet e vez ar furmoù : 1. *emaon.* - 2. *emaout.* - 4. *emaomp.* - 5. *emaoc'h* ?

a) yezh komzet :

Kernev. -	1. Douarnenez	ya.
	2. Gwaien	?
	3. Kerfeunteun	5 anavezet.
	4. Kernevel	1, 4 ha 5 implijet.
	5. Landudeg	1, 4 ha 5 implijet.
	6. Pluguen	1, 4 ha 5 implijet.
	7. Pouldregad	1, 4 ha 5 implijet.
	8. Sant-Riwal	ya.
	9. Tourc'h	1, 4 ha 5 anavezet ; nebeut implijet.
	10. Tregon	ya.
Treger. -	1. Gwengamp	nann.
	2. Lanuon	? - 5 diimplij.
	3. Plourin-M.	ya.

b) yezh skrivet :

Leon. - ya ; *emaout* n' eo ket bet kavet.
Treger. - nann.

Respont dre vras. — Ur pennad saoznek am eus savet, a vo moulet hep re zale, spi am eus, diwar-benn istor ar furmoù-se. Setu amañ, berr-ha-berr, pezh a c'heller lavarout :

Emañ hag *emaint* a zo furmoù kozh, a gaver e brezhoneg-krenn, hag a glot ouzh furmoù kavet ivez e kerneveg hag e kembraeg.

Emaon, emaout, emaomp, emaoc'h a zo furmoù nevez, diwanet, sur a-walc'h, war-dro ar 17-vet kantved. Ne seblantont bezañ bet degemeret nemet e Leon hag e Kernev, marteze un tammig ivez e Treger. Hevelep tra gant *emeur*.

Goulenn 2

Ha graet e vez spis an diforc'h : *aze* diwar-benn ul lec'h a weler, *eno* diwar-benn ul lec'h na weler ket ?

a) yezh komzet :

Kernev. -	1. Douarnenez	*eno* dianav.
	2. Gwaien	*eno*, hogen *aze* ivez, implijet diwar-benn ul lec'h na weler ket.
	3. Kerfeunteun	*eno* dianav.
	4. Kernevel	*eno* implijet diwar-benn ul lec'h a zo pell ha na vez ket gwelet, pe sellet outañ.
	5. Landudeg	*eno* nebeut implijet.
	6. Pluguen	*eno* dianav.
	7. Pouldregad	*eno* dianav.
	8. Sant-Riwal	graet e vez an diforc'h.
	9. Tourc'h	*eno* anavezet.
	10. Tregon	*eno* dianav.
Treger. -	1. Gwengamp	graet e vez an diforc'h.
	2. Lanuon	?
	3. Plourin-M.	graet e vez an diforc'h.

b) yezh skrivet :

Leon. - graet e vez spis an diforc'h.

Treger. - eno implijet evit ul lec'h na weler ket.

Respont dre vras. — El lec'hioù ma vez anavezet *eno* e seblanter ober an diforc'h peurliesañ. En un darn vras eus Kernev, hag ivez eus Bro-Wened, *eno* a zo nebeut anavezet pe dianav. Gerioù evel *du-se* hag *ahont* a gemer a-wechoù lec'h *eno*.

Goulenn 3

Hag heuliet e vez strizh ar reolenn roet er yezhadurioù e-keñver implij *al* hag *ul* dirak ar gensonenn *l* ? Hag implijet e vez *hol* ha *kel* dirak *l* ?

a) yezh komzet :

Kernev. -	1. Douarnenez	*al*	*ul*	*hom*	*ken*
	2. Gwaien	?	?	?	?
	3. Kerfeunteun	*al*	*ul*	?	?

	4. Kernevel	diimplij	diimplij	*noñ*	*ken*
	5. Landudeg	*al*	*ul*	dianav	*ken*
	6. Pluguen	*al*	*ul*	*hol*	*ken*
	7. Pouldregad	*al*	*ul*	*hom*	*ken*
	8. Sant-Riwal	*al*	*ul*	*hol*	*ken*
	9. Tourc'h	diimplij	dianav ?	?	?
	10. Tregon	dianav	dianav	?	?
Treger. -	1. Gwengamp	*ar*	?	*homp*	?
	2. Lanuon	?	?	?	?
	3. Plourin-M.	*al*	*ul*	*hom*	*ken*

Notenn. — Ne glasker ket amañ skeudenniñ pizh an distagadur.

b) yezh skrivet :

Leon. - *al* *eul* *hon* ?

Treger. - *ar peurliesañ eur* peurliesañ *hon* hag *om* ?

Respont dre vras. — Istor *n* er gerioù *an, un, hon, ken, hen,* o treiñ a-wechoù da *r* pe da *l,* n' eo bet graet biskoazh dre ar munud.

Anat eo ne c'hoarvezas ket ar c'hemm war un dro e pep lec'h.

Al

Gregor, en e yezhadur (1738), p. 28, a lavar ez implijed en e amezer *an* atav e-kichen Kemper hag e Goueled-Leon ; e lec'h all, e troe da *ar* hag *al* evel hiziv. E Bro-Wened, emezañ, *en* dirak ur vogalenn, *er* dirak ur gensonenn, nemet *el* dirak *l.*

E kornioù 'zo e oa aet *n* da *l* er 17-vet kantved. Setu amañ ur skouer eus war-dro ar bloaz 1700 pe un tammig diwezhatoc'h :

« *a lœz* » (al laezh), Gwerz Santez Eoded, Gwalarn, niv. 134, p. 255.

Ul

Un a droas, sur a-walc'h, da *ul* war-dro an hevelep mare er c'hornioù-se. Setu amañ ur skouer, tennet ivez eus Gwerz Santez Eoded :

« *eu-les-uam* » (ul lezvamm), p. 250.

Kel

Skouerioù eus *kel* a gaved en 18-vet kantved :

« *mar deo quel lent ato an actionou a vez produet gant ar yenien* », Ch. Briz, *Reflexionou Profitabl,* p. 320 en unan eus ar mouladurioù kentañ.

Hol

Ar ger *hol* ne seblant ket dont ken abred en istor ar yezh.

N' eo ket meneget e yezhadur Gregor, nag en hini Ar Gonideg. En *Heuriou Brezonec ha Latin* Ch. Briz, — (navet mouladur, 1808, nemet hep mar damheñvel ouzh ar mouladurioù kentañ) — e lenner, p. 2 er Bater : « *n' ont list quet da goueza* ». Kalz a vefe da lavarout diwar-benn an *nt-se*, — ma n' eo ket ur fazi-moulerezh.

Notenn. — C.Briz a implij *hor* evel ma vez implijet bremañ er yezh lennek, nemet dirak *r* e laka *hon* : « *hon redemptor* », *Instruction var... ar Rosera*, p. 356, en unan eus ar mouladurioù kentañ.

Hel

A-ratozh eo n' em boa goulennet netra diwar-benn *hen*, o treiñ da *hel* e rannyezhoù 'zo. Re luziet eo istor hag implij ar ger-se. Komz a rin diwar e benn pa vo embannet va istor eus ar raganvioù-gour renet dirak ar verb. A-walc'h e vo lavarout ne seblant ket *n* treiñ da *l* abred : « *o veza cafet ul Lêvr... unan anezo er c'hemeras hag en lennas* » Ch. Briz, *Reflexionou Profitabl*, p. 4. Ur skouer brizius, evel ma weler, dre implij *ul*, *er* hag *en*.

EVEZHIADENNOU

Daoust ma 'm eus bet muioc'h a respontoù eget na c'hortozen, e vefe tu da gaout kalz muioc'h c'hoazh, ha spi am eus e teuio muioc'h en amzer da zont.

Anat eo ne c'heller dastum netra klok diwar ar respontoù a zo deuet. Un nebeut traoù dudius a zo bet desket koulskoude. Da skouer :

1) An *n* er ger *hon* a dro da *m* e rannyezhoù 'zo. Un emdroadur nevez a-walc'h e tle bezañ, moarvat dre levezon an dibenn *-mp* e kentañ gour lies ar verboù.

En ur barrez, Landudeg, e seblant ez eo aet *hon* da get. Lavaret e vez *al leue-ni* e-lec'h *hol leue*. Marteze e c'hoarvez pezh a zo c'hoarvezet e rannyezhoù gouezelek 'zo ; da skouer, e manaveg, *yn annym aym* (an ene din) e-kichen *m'annym* (va ene).

Ne gredan ket koulskoude. Kentoc'h e kredfen e kemmesker *hon* hag *an*, dre ma vez graet, a-wechoù an hevelep kemmadurioù war o lerc'h. Daoust, avat, hag e lavarfed *ar vamm-ni* e-lec'h *hor mamm-ni* ?

2) En ur c'hornad eus Kernev, dre vras etre Rosporden ha Kemperle, evel ma skriver din « ne vez ket klevet an dud o tistagañ *al*, *ul*, *ar*, *ur* ».

Da skouer *loa vank c'hoazh* e-lec'h *ul loa a vank c'hoazh*. Ar c'hemmadur da heul ar ger-mell a chom koulskoude :

gwel't 'm eus c'hazh e-lec'h *gwelet em eus ur c'hazh.*

Setu amañ an eil rummad goulennoù a reomp :

En ho rannyezh-parrez pe er skridoù a studiit,

1) ha graet e vez gant *edon, edos, edo, edomp, edoc'h, edont, edod* ?

2) peseurt implij a vez graet eus *eil, egile, eben, all, estr, hentez, nesañ,* ha gerioù heñvelster pe dost ?

Dreist-holl a) hag implijet e vez *eben,* ha penaos ? b) hag implijet e vez, o komz diwar-benn ouzhpenn daou pe div, *an eil re hag ar re all* ; daoust ha ne vez ket implijet kentoc'h troioù evel: *an eil hag egile* hepken, pe *an eil hag egile anezho,* pe *an eil re hag o hentez,* hag all ?

Kas ar respontoù da : Roparz Hemon, Scoil an Léinn Cheiltigh, 64, Cearnog Mhuirbhtheann, ATH CLIATH, EIRE.

Notenn. — An div skouer abretañ eus **hol** hag **hel** am eus dastumet betek-hen a zo tennet eus pezh-c'hoari Keranveier, **An Dous Reuzeudik ha Laouen,** da lavarout eo, war-dro kreiz an 18-vet kantved. An embannadur graet ganin, — **Ar Farvel Goapaer,** Sterenn, niv. 6, 1941 — a zo, avat, diwar eilskrid Laouenan, ha marteze en deus kemmet skrid Keranveier war ar poentoù-se. Evel meur a skrivagner e oa Laouenan gwall nec'het gant implij ar ragano **e, hen** (lennit e levr an Aotrou Dujardin, **La Vie et les Œuvres de Le Gonidec,** p. 339) : « **ar mabou ar gounnar hol lez intanvezed holl** », p. 24 ; « **ma ne vec'h ket ken dissimulet ganen, hel lavarfac'h d'in...** », p. 38.

Ret e vo deoc'h poaniañ ha labourat, ha reiñ arc'hant na zegaso deoc'h gwenneg ebet e gounid : diwar kement-se, avat, e vo savet evit ar rummadoù da zont ar binvidigezh vroadel.

CHAIM WEIZMAN,
Rener-meur Israel.

Kenstrivadeg ar goañv

Daleet omp bet evit reiñ diloc'h kenstrivadeg ar goañv dre ma n' en doa ket unan eus ar varnerien kaset e ali.

Muioc'h a varzhonegoù a zo bet kaset dimp eget a gontadennoù. Daou priz hon eus roet :

1añ J. DANIEL RICHARD, eus an Naoned evit : « *Distro an Aotrou Kont* ».

21 GLAODINA MAZEAS, eus Gwengamp evit : « *Danse Macabre* ».

Moulet eo an div varzhoneg e penn an niverenn-mañ. Evel ma c'hellit gwelout ez int disheñvel krenn an eil diouzh eben, an hini gentañ o vezañ un daolenn gaer graet e stumm gwerzioù ar Barzhaz Breizh. An eil a zo modern. Kaer eo e keñver santerezh, n' hellfer ket lavarout kemend-all evit ar sonerezh. Ur meneg ivez da v-Mak Gagagan evit e « Frealz d' ar Barzh » ha da Ber Even evit « Kalonad » o deus plijet da lod eus ar varnerien.

An hanter nebeutoc'h a gontadennoù hon eus bet. N' eus bet roet nemet ur priz da GUDREN evit « *Ar goulou koar benniget* », ur gontadenn-bobl savet mat-tre, en ur yezh difazi. « *Nozvezh er goudor* » gant Pennaod a zo kaer-meurbet e keñver menozioù, ar steuenn hag ar stumm-skrivañ a zo kreñv ha bev-souezhus, met ar yezh iskis ma 'z eo skrivet a harz ouzhimp da reiñ dezhañ ur priz.

Ar prizioù e stumm levrioù a vezo kaset d' an drec'hourien dre ar post.

Setu un taol arnod en deus graet berzh o tiskuliañ skrivagnerien nevez ha spi hon eus e vo muioc'h c'hoazh a genskriverien er bloaz a zeu. Karout a rafemp kaout muioc'h a gontadennoù. Krogit eta en ho pluenn adalek bremañ.

AR VRO HAG AR BED

gant *Per DENEZ*

BREZHONEGERIEN

D' an 8 a viz Gouhere, deiz GOUEL AR BREZHONEG, e lido an holl vrezhonegerien vrogar 25-vet deiz-ha-bloaz krouidigezh Walarn. Kuzulioù a vo kaset gant E. K. B. Arabat gortoz avat : a-benn bremañ e tle bezañ prientet bodadegoù ar Sadorn da noz, gant prezegennoù, kanadegoù, h.a. D' an deiz war-lerc'h, ar Sul 9, en em gavo ar vrezhonegerien a-grevet adarre evit kregiñ gant labour brezhonek an hañv.

Abaoe pell e soñjomp e tlefe bezañ roet ur stumm nevez d' ar stourm evit ar brezhoneg. Levrioù, kelaouennoù, kazetennoù a ra kalz a vad. Ne vezo savetaet hor yezh, avat, nemet dre « ar ger komzet ». Ne vezo yac'h ar brezhoneg nemet pa vezo benveg an darempredoù koulz e dibab ar vrezhonegerien hag er bobl.

Al lañs a zo bremañ gant ar C'helc'hioù Keltiek. War tachennoù 'zo, korollerezh hag arvesterezh, ez eo aet an trec'h ganto, daoust ma n' ouzon ket hag-eñ e servijont kalz da ziwall an dañsoù hag an dilhad giz Breizh e-touez tud ar bobl. War un dachenn all, avat, n' on tamm ebet en arvar : c'hwitet o deus, penn-da-benn, gant al labour adsevel ar brezhoneg. Un nebeut anezho o deus skolioù brezhonek : rouez int ; daou pe dri a zo koumanantet d' ar c'helaouennoù brezhonek ; hini ebet, daoust ma 'z int pinvidik peurliesañ, ne gas profoù d' an embannadurioù brezhonek ; hini ebet kennebeut — laouen e vefen ma fazifen — ne vez graet ennañ gant ar brezhoneg : e Breizh-Izel ne vezont alies nemet strolladoù bourc'hizien vihan distag a-grenn diouzh ar bobl.

Da c'hortoz e oa. E bro ebet n' o deus ar strolladoù divyezhek servijet da galz tra evit saveteiñ ar yezh vroadel : enno e chom bepred an tu kreñv gant yezh ar vac'homerien. En enep ez eo bet *atav* talvoudus-dreist ha yac'h ar strolladoù unyezhek : gwelit e Kembre *Urdd Gobaith Cymru,* e

Skos *Comunn na h-Oigridh,* en Iwerzhon *Comhdhail Naisiunta na Gaeilge.* Ur souezh hor bije dianavezet ar gentel ken pell all : tremen poent eo sevel e Breizh hor strolladoù unyezhek.

Kalz a vad am eus klevet diwar-benn « An Ed Nevez » ha « nozvezhioù laouen » Amzer-da-Zont. Kinnig a reont ur skouer. Ret eo lakaat ar brezhoneg da *vevañ* e-touez ar vrezhonegerien dre o bodañ an aliesañ ar gwellañ, renkañ evito kanadegoù, c'hoariadegoù, baleadegoù, beajoù. Ret eo reiñ muioc'h a vuhez d' ar brezhoneg e-touez tud ar bobl dre aozañ, e parrezioù Breizh-Izel, « nozvezhioù laouen » enno abadennoù c'hoariva, kanaouennoù ha displegerezh, farsus pe skrijus. Santet e vezo a-benn an diwezh al levezon vras eus ar seurt labour, hag an nebeudig arc'hant gounezet da geñver an abadennoù a skoazello pelloc'h an embannerezh brezhonek.

Goulenn a ran 'ta digant ar vrezhonegerien sevel o strolladoù dezho o-unan ; goulenn a ran digant ar re anezho a gar seniñ biniou sevel kevrennoù brezhonegerien (aotreet eo dezho gant B.A.S.) ; goulenn a ran digant an holl labourat a-unvan gant E.K.B. hag AL LIAMM. Emglev a rank bezañ graet war ur raktres-labour, ha n' oufed kavout gwelloc'h devezh evit-se eget deiz GOUEL AR BREZHONEG : dindan arouez WALARN e vo an emsav nevez, da lavarout eo dindan arouez an Trec'h.

SKOS, KEMBRE, IWERZHON

An degouezh pouezusañ er mizioù tremenet a zo bet bodadeg veur ar *Scottish Convention* e Dun-Edin. Dirak ur miliad kannaded eus pep korn a Vro-Skos hag eus ar c'hreizennoù skosat e Bro-Saoz en deus ar sekretour, John MacCormick, displeget peseurt labour a zo bet graet betek-hen evit lakaat ar *Scottish Covenant* da drec'hiñ : e diwezh miz Ebrel e oa bet dastumet 1.236.000 sinatur ; 126 bodadeg a oa bet graet er vro, ha 354 kevrenn a oa o labourat da zastum anvioù all ; 80 dre gant eus an dud goulennet o skoazell diganto o doa sinet a galon laouen. Divizet eo bet e Dun-Edin dibab hepdale ar gannaded a lakaio dirak ar gouarnamant saoz goulenn Skosiz : bezañ renet o aferioù-diabarzh gant ur Breujoù dibabet ganto o-unan en ur vouezhiadeg vras.

D' an deiz kentañ a Vezheven e vezo, e Llandrindod, ur vodadeg heñvel evit emrenerezh Kembre. Di e teuio dileuridi

a Vro-Skos, evel ma oa bet dileuridi gembreat da vodadeg Dun-Edin. Aozet eo ar vodadeg gant *Undeb Cymru Fydd* ha dezhi eo bet pedet da zont an holl strolladoù, kevredigezhioù ha kuzulioù kembreat. Endeo ez eus bet nav c'huzul iliz (Avielourien ha Metodistiz dreist-holl) o vouezhiañ a-du gant an emrenerezh. Ret eo diskleriañ ez eo bet brudet-kaer menoz an Ti-Breujoù Kembreat gant bodadegoù bras *Plaid Cymru,* ar bempet, hag hini diwezhañ, anezho o vezañ bet dalc'het en deizioù-mañ e Blaenau-Ffestiniog.

Ur gudenn a-bouez all e Kembre eo hini ar skingomz. A-benn bloaz hanter e vezo kemmet reoliadur ar B.B.C., ha stourm a ra bremañ Kembreiz da gaout ur skingomz dezho o-unan renet ganto o-unan. Ar strollad-enklask, en e benn Sir William Beveridge, a vo e labour brastresañ ar reoliadur nevez, a zo o paouez degemer da gaout o ali, dileuridi eus *Undeb Cymru Fydd* hag eus ar Strollad Broadel. Ne vo ket didalvoud menegiñ amañ ar sifroù embannet gant ar Blaid : e Bro-Norge ez eus bet paeet, e 1948, 695.000 lur-sterling tailhoù gant an dud o deus ur benveg-radio (e-tro ul lur-sterling, pe 880 lur gall, an den) ha dispignet ez eus bet 632.000 lur evit an 22 skinva a ya en-dro e-pad 10 eur bemdez ; er Zeland Nevez ez eus bet dispignet, e 1946, 334.728 lur evit ar 21 skinva a zo er vro ; e Kembre, avat, ez eus bet paeet e tailhoù, evit ar binvioù-radio, ouzhpenn 500.000 lur-sterling e 1946, met n' eus bet dispignet nemet 144.823 lur war an 3 skinva a zo e Kembre : peurrest an arc'hant a zo aet d' ar gouarnamant pe d' ar skingomz saoz. E Breizh, evel ma oar an holl, ez a kalz gwelloc'h an traoù !

Menegomp c'hoazh, diwar-benn Kembre, e teuio 70 lazkanañ d' an Eistezvod, en deus ar Strollad Broadel savet 22 gevrenn nevez abaoe miz Eost diwezhañ hag e seblant ar Republikaned bezañ kemeret evit mat ar pleg da zeviñ ur banniel saoz da ziwezh pep bodadeg « a-benn diskouez o dispriz war an impalaeriezh saoz ».

E diwezh miz Meurzh ez eo bet pedet Sean MacBride, ministr an aferioù estren e gouarnamant Eire, da gomz dirak studierien Skol-Veur Aberystwyth : « Pal ar broioù bras, » emezañ, « a zo mestroniañ ar pobloù keltiek, hag o rediañ da zegemer yezhoù ha sevenadurioù estren a-grenn dezho. » Un nebeut devezhioù diwezhatoc'h e tegemere Sean Mac Bride ar Republikaned Kembreat hag ar Broadelour Skosat deut da gomz e Dun Laoghaire da geñver Lun Fask ; eno he doa lavaret Joyce Williams, eus an Emsav Republikan : « Ret eo deomp, Kelted, hejañ diwarnomp yev Bro-Saoz ha Bro-C'hall. Ha n' eo ket dre vouezhiadegoù, met dre an

aberz, eo e c'hounezimp ar frankiz ». N'eo ket mui an etre-keltelezh ur ger goullo.

An Club Leabhar, savet un nebeut mizioù a zo e Dulenn da embann levrioù iwerzhonek dre rakprenadurioù, en doa e miz Kerzu diwezhañ 1249 ezel. Pa skrivan kement-mañ e kontan, rik-ha-rik, 31 rakprener da embannadurioù *Al Liamm.* Talvezout a ra ar frankiz d'un dra bennak.

Ne vez c'hoarzhus ar vroadelouriezh nemet evit an dud a zo o sellout — evel an droug-vor pe ar garantez. Ur bobl a stourm evit he buhez n' he deus ket amzer da goll o c'hoarzhin.

ARTHUR KOESTLER,
Thieves in the Night.

E-touez al levrioù

Docteur Louis DUJARDIN. « La Vie et les Œuvres de J.F.M.M.A. LE GONIDEC ».

Karout a rae Meven Mordiern lakaat e berr-gomzoù e venoz diwar-benn al lennegezh vrezhonek : « Un dezerzh eo ». Skort, e gwir, ar pezh hon eus da zegas da deñzor ar sevenadur bedel. Ha pezh a zo gwashoc'h, ne anavezomp ket zoken hon nebeudig pinvidigezhioù : peurliesañ ne ouzomp ket kalz tra nag eus hon istor, nag eus hol lennegezh. Setu perak e vo deut-mat levr an Dr Dujardin.

N' eus ket ezhomm lavarout d' hol lennerien piv eo an Dr Dujardin : brudet a-walc'h ez eo gouiziegezh ar mezeg leonat a zo L. Lok e anv-pluenn. Pezh a c'hellomp lavarout, avat, eo kementmañ : e levr a zo dres ar pezh a oa gortozet digantañ. Evit ar wech kentañ ez eo diazezet istor buhez ar Gonideg war ur sichenn divrall : en un oberenn tost 400 pajenn dezhi en deus an Dr Dujardin distrujet an holl dreuzkredennoù romantel diwar-benn hor yezhadurour meur ha n' en deus roet deomp tra ha na vije bet gwiriet hervez reolennoù strizh ar furcherezh skiantel.

Lavarout a ra an oberour ez eus c'hoazh kalz danvez da zastum. Pezh a gredomp. En estrenvro, moarvat, muioc'h eget e Breizh, ken dichal eo bet a-viskoazh ar Vrezhoned ouzh kement a selle outo o-unan pe ouzh o bro. Hag evel hini ar geriadurour, ne vez morse echu labour an istorour. Koulskoude, peadra hon eus bremañ da brederiañ un tamm mat.

Ne zeuio den biken ken da gontañ an istor souezhus, ken ker da faltazi v-Brizeug, diwar-benn tec'hadenn ar Gonideg, e kêr Vrest, diouzh an dibennerez hag e chomadenn e Kembre, pe e Kernev, ne ouzer ket re vat. Morse ne deas ar Gonideg da Gembre : morse kennebeut, avat, ne lavaras e oa aet ; kontet eo bet an istor, n' eo ket gantañ e-giz ma roe Brizeug ha Kêrvarker da grediñ, met gant e genderv Gonideg eus Pariz. N' eus, koulskoude, abeg ebet da ziskrediñ war an darvoudig a reas d' ar Gonideg, gouez dezhañ, treiñ ouzh ar brezhoneg : ne oa ket e zarempredoù gant ar polis, er mare-se, eus ar re wellañ ; toullbac'het e Brest hag e Kerahez e oa bet ha, da heul, en doa bevet kuzhet, pe damguzhet, e-pad meur a vloaz. Daoust ha lakaet e vo da c'haou dezhañ ar skridig a savas e burevioù Pariz, o tiskleriañ e oa bet, e-pad ar prantad trubuilhet-se, o servijout evel ofiser en arme ar Chouanted ? Ezhomm bras arc'hant en doa d' an ampoent, ha gouzout a ra an holl pegen talvoudus e vez sertifikadoù « resistañs », gwir pe dreist-holl faos.

Hogen bremañ, pa ouzomp diarvar na deas morse ar Gonideg da Gembre, pa anavezomp, bloaz ha bloaz, al lec'hioù niverus ma tremenas drezo, daoust hag-eñ ez eo ar Gonideg tostoc'h ouzhomp, bevoc'h evidomp, gant e wir vuhez denel a levenezioù hag a enkrezioù ? E vent, liv e zaoulagad, liv e vlev, e demz-spered hag e demz-korf, e zoareoù, e voazioù : dianav-krenn. Un den difouge eo bet sur : lezel a reas da gouezhañ da vat e anv nobl ha da destoù d' e zimeziñ — un tammig e-maez ar reolenn evit gwir — en devoe

ur feurmer kadorioù, ur c'here hag ur gwerenner. Tomm e oa e galon ivez : en e 32 vloaz en doe ur romant karantez gant ur plac'h 24 bloaz, ha chom a reas e vuhez pad stag da yezh kouerien Vreizh-Izel, un arouez splann a sañtimañtalerezh ma 'z eus un. Ul labourer kalet : hañv-goañv e save da deir eur bep mintin. Un den yac'h ivez, ha dilontek, a vevas dreist-holl diwar laezh yen ha bara sec'h. Un den a youl : unnek vloaz e labouras war e C'heriadur kentañ, hep fallgaloniñ, ha diflach e talc'has d' e venozioù diwar-benn an doare-skrivañ ha glanded ar yezh. Un den mat, tener e galon : seblantout a ra bezañ bet evurus gant e bried, karout a rae e vugale, skoazellañ a rae ar Vrezhoned vihan a zeue war o studi en Angoulem (en o zouez an Ao. Troude), plijadur en deveze oc'h ober war-dro ar bleunioù hag al louzoù-kegin en e liorzh. C'hwerv gant an dichañs hag an digomprenusted, met hep drougiezh. Ha, war-bouez nebeut, setu holl. Ha biken ne vo gouezet muioc'h, 'm eus aon. Al lizheroù dastumet gant Gonideg a zo bet distrujet. Eus ar re kaset gantañ ne chom ket nemeur. E vibien, e vignoned, n' o deus ket miret evidomp e skeudenn. Ar Gonideg, an den, ne vo ket tu d' e zasorc'hiñ. Gwelloc'h eo marteze : evelse ne vo ket stag ouzh e anv an izelderioù ha mezhekadurioù bihan a vez lodenn an holl. Bevañ ne raio ken, heñvel a-walc'h ouzh un haroz a vojenn, evel an hini a zibabas, evit yezh ar beorien, echuiñ e bez ar re baour ; evel Reizher ar Brezhoneg.

Ha n' oufe bezañ, da santelezh hon uhelvennad, kaeroc'h prouenn eget buhez ar Gonideg : harluet e vuhez-pad, nemet e-doug un daou vloaz bennak en Naoned e vije, dismegañset ha laeret e wirioù digantañ gant ar gouarnamant gall, taget gant ur baourentez spontus hag, e-tro fin e vuhez, gant an naonegezh, e-un e-kreiz digasted pe furlukinerezh e genvroiz, e sevenas al labour a raio d' an implijad bihan diarc'hant bevañ da viken : reiñ d' ar brezhoneg ar yec'hed vroadel.

E galleg en deus savet an Dr Dujardin e levr : keuz o deus bet da se an holl vrezhonegerien. Gouzout a ran peseurt abegoù a vezo roet a-du gant ar galleg : met keuz am eus koulskoude. E gwir, e vije bet troidigezhioù e-leizh d' ober. Rak e galleg, pe e saozneg, eo bet skrivet an holl lizheroù dastumet el levr. N'eus nemet unan a gement hag a vije e brezhoneg : ret eo diskleriañ, avat, ez eo diwar dorn un Amerikan, hag e ouie an den 50 yezh disheñvel. Souezh ebet en dije santet ar Gonideg, pep an amzer, pistig an dic'hoanag.

Per DENEZ.

Panorama de la Littérature bretonne, des origines à nos jours — Ecrivains de langue bretonne et de langue française, gant Yves-Marie Rudel.

Heñvel a-walc'h ouzh roll koumananterien an « telefon » eo levr Rudel. Lavarout a ra an oberour en e gentskrid hor boa ezhomm abaoe pell 'zo, eus ur roll skrivagnerien vrezhon (un répertoire) hag e gwirionez e kaver rolloù hir-kenañ en e « oberenn ». E varnadennoù pa 'z eus anezhe, a zo berr-berr (pemp linenn evit Jakez Riou, p. 85), pe fentus a-walc'h. Hervezañ eo dispar levrioù Quellien « **Annaïk** » ha « **Breiz** » (p. 44), ha bugelel « **Bimbochet** » (p. 85). Komz a ra atav eus gwerzennoù brav-tre (p. 81 ha 83). Ne deo ket gwall-varrek an Ao. Rudel war ar skridvarnouriezh. Ha c'hoazh ! Ur bern fazioù a gaver en e levr : brezhoneg moulet fall (« yezhoù » o tont da « vashoù » p. 86), brezhoneg troet fall e galleg (p. 83, 85). « **Ar c'hoar hena** » lakaet war gein Kerverzhiou,

ha « **Bilzig** » war hini Al Lay marvet e 1802 - (e gwirionez ez eo bet marvet oberour « **Bilzig** » e 1934). Marteze e lennimp un deiz bennak ez eo bet savet « La Brière » gant Chateaubriand. Hervez an Ao. Rudel ez eo bet skrivet « **Melezour ar Maro** » e galleg. Kontadennoù Iwerzhon eo ar Mabinogion evitañ (p. 87) ha pelloc'h e teuont da vezañ un dastummadenn eus boazioù Bro-Gembre (p. 119). Mojennoù keltiek tramor, ar « **Sketla Segobrani** » ! (p. 86).

Didalvoud eo al levr-se e keñver lennegezh Vreizh, ha dañjerus dre ar fazioù niverus a gaver e-barzh.

A. M.

Notenn. — Barnet eo bet al levr e-keñver al lennegezh e brezhoneg hepken.

En holl emgannoù, ma c'hortozit an dibenn, e welot ez eo c'hoarvezet da bep stourmer ar pezh a oa reizh e vije c'hoarvezet dezhañ. Reizhder ha nerzh a zo, a-benn an diwezh, un hag hevelep tra. Stourmet o deus gant o holl nerzh, hag hervez o reizhder eo bet an disoc'h evito. Mervel zoken n' eo ket evit ar stourmer bezañ trec'het. Mervel a ra, ya ; hogen bevañ 'ra e labour, bevañ 'ra en e holl wirionez.

CARLYLE,
Past and Present

NOTENNOU

HOR C'HENEILED. — An aotrou Max Le Fur hag an intron a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho ur mab, Gweltaz, en Henbont d' ar 25 a viz Ebrel.

Mari-Loeiza Grall ha Tonig an Timeur a zo laouen o kemenn deoc'h int bet euredet d' an 11 a viz Ebrel e Keranna.

Gant plijadur hon eus klevet e oa bet gouestlet da zimeziñ hor c'heneiled Arzel Even ha Enid Mair Phillips eus Kêrdiz (Bro Gembre).

An aotrou Louis Hemlin hag an dimezell Denise Verdeau a zo bet dimezet d' an 10 a viz Mezheven en Naoned.

Alan-Vari Dhaese a zo laouen-bras o kemenn deoc'h en deus bet ur c'hoar vihan, a zo bet anvet Gwenola. E Denie d' 16 a viz Meurzh 1950.

Per Denez ha Morwena Steven a zo laouen o kemenn deoc'h ez eus bet ganet dezho e Kemper, d' an 12 a Vezheven, ur plac'hig a zo bet anvet Morwena Rhiannon Anna.

D'an 11 a Vezheven en deus an Ao. beleg Poisson, anavezet-mat e Breizh, lidet 25vet deiz-ha-bloaz e velegadur. Kinnig a reomp d' an Ao. beleg Poisson hor gourc'hemennoù doujusañ.

Gant mantr hon eus klevet keloù eus marv trumm Gwion Hernod, e Dulenn, d' ar Yaou kentañ a Vezheven. En e dregont vloaz e oa.

HOR C'HOUMANANTERIEN. — E diwezh miz Mae, hor boa 332 koumaanter : Aodoù an Hanternoz, 42 ; Penn ar Bed, 77 ; Il ha Gwilen, 30 ; Loer Izelañ, 16 ; Mor Bihan, 24 ; Pariz ha trowar-dro, 75 ; departamantoù all, 40 ; trevadennoù Bro-C'hall, 7 ; Iwerzhon, 9 ; Skos, 2 ; Kembre, 2 ; Kerne-Veur, 1 ; Bro-Saoz, 2 ; Stadoù Unanet, 3 ; Helvetia, 1 ; Etiopia, 1.

Fellout a ra deomp menegiñ amañ striv hor c'heneil Alan Al Louarn en deus kavet deomp en un nebeut mizioù 15 koumananter nevez. Piv a raio gwelloc'h ?

KOUMANANTERIEN NEVEZ. — Miz ebrel : 9 ; miz mae : 6. En holl, abaoe derou ar bloaz : 30. Trugarez d' hor bruderien.

Goulennet hon eus kaout 100 koumananter nevez e-pad ar bloaz. Aes e vefe tizhout ar pal ma vefe dek hepken eus hor c'heneiled o lakaat o foan da labourat. Soñjit mat, lenner ker : daoust hageñ n' hoc'h eus ket ur c'heneil, gouest da lenn brezhoneg, a c'hellfe koumanantiñ ? Ho pediñ a reomp : na c'hortozit ket ken arc'hoazh. Goulennit e skodenn gantañ diouzhtu !

PROFOU. — Setu roll ar profoù a zo degouezhet ganeomp er miziou Ebrel ha Mae :

EBREL : P. D., 1.200 lur ; P. Mevel, 400 ; A. Le Marouille, 100 ; R. Kervene, 100 ; Y. Kerouanton, 300 ; P. D., 517. War un dro, 2.617 lur.

MAE : G. Daniou, 500 lur ; R. Gaudaire, 400 ; Jos Pempoul, 400 ; dizanv, 50 ; R. Sinou, 100 ; K. Perez, 3.000 ; Per Laoraňs, 1.000 ; Yann Thomas (diner ar yezh), 450. War un dro, 6.900 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus degemeret 48.577 lur.

Trugarez en anv Breizh d' ar brofourien galonek.

BREZHONEG AR BOBL. — Bez e oa 8.000 lur er c'hef p' hon eus moulet niverenn diwezhañ AL LIAMM. Abaoe ez eus deut dimp : 70 lur digant A. Merser ; 200 lur digant Nog Kernoa ; 1.200 lur digant an Itron de St Pierre ; 40 lur digant an Dr Le Breton ; 1.000 lur digant K. Perez, ar pezh a ra 2.510 lur.

War un dro ez eus bremañ er c'hef : 10.510 lur.

Moulet e vo eta hepdale al levrig nevez ha diembann e brezhoneg eeun : « **Ho kervel a rin en noz** » gant Roparz Hemon.

KARNEDOU BRUDEREZH. — Evit aesaat d' hor c'heneiled al labour dastum profoù ha koumanantoù, hon eus lakaet moulañ karnedoù kaer-tre. E pep karned ez eus 10 follenn, hag e pep follenn teir lodenn merket A, B, K. Al lodenn K a vez roet d' ar profour pe d' ar c'houmananter, al lodenn B a vez kaset da sekretour AL LIAMM, al lodenn A a chom gant an dastumer. En ur ober gant ar seurt karnedoù e vezo muioc'h a urzh el labour dastum hag, a-hend-all, reizh e vez atav reiñ ur skrid-degemer pa resever arc'hant. Pediñ a reomp start hor c'heneiled da c'houlenn ar c'harnedoù-se diganeomp, en ur lakaat, mar plij, un timbr evit ar mizoù.

Ra soñjo hor c'heneiled ez eo a-bouez-bras al labour dastum ha brudañ a vez graet e pep korn eus ar vro : hervez al labour-se e vezo dazoned Breizh hag ar brezhoneg. D' al labour 'ta, kalonek, da zastum skodennoù gant an holl vrezhonegerien a vo gwelet er gouelioù ha kampoù-hañv.

RAKPRENADURIOU AL LIAMM

Ur c'hlemm a glever dre-holl : N' eus ket traoù a-walc'h da lenn e brezhoneg. Gant an embannerien, avat, e vez klevet un dra all : N' eus ket lennerien a-walc'h evit hon digoll eus mizoù-embann al levrioù brezhonek. Gwir eo kement-se, met diwar gement-se ez aio ar brezhoneg da get.

Ret eo embann levrioù brezhonek. Ar muiañ ar gwellañ. Al liesañ ar gwellañ. N' eus nemet an doare-se da saveteiñ un nebeut eus ar miliadoù tud yaouank a ya bemdeiz diouzh tu ar galleg, hag a chomfe gant ar brezhoneg ma kavfent ennañ peadra da vagañ o spered. Hag embann levrioù brezhonek a C'HELLER ober gant skoazell ar vrezhonegerien emskiantek — da lavarout eo gant skoazell lennerien AL LIAMM.

Setu perak hon eus savet hon Embannadurioù nevez. Goulennet hon eus digant hor c'heneiled RAKPRENAN. An dra-se n' eo evidomp nemet un doare da asuriñ gwerzh un nebeut kantadoù skouerennoù. Kinniget hon eus divizoù sklaer d' hor mignoned. Lod anezho, kalz re niverus, o deus graet fae war hor promesaoù. Ur fazi eo. Ul levr a zo bet moulet, un eil a zeu er-maez e-tro diwezh ar miz-mañ, un trede e-kerzh ar miz da heul. Ouzhpenn-se e vo kendalc'het da voulañ skridoù e brezhoneg eeun. Daoust ma vezo, dre leziregezh pe digasted un nebeut tud, diaesoc'h kalz ar stourm, daoust ma rankimp tremen gant an abostolerezh un amzer hor bije implijet gwelloc'h o studiañ hag o skrivañ, e vezo sevenet ar raktres. Feal a vezimp ouzh ar re o deus diskouezet deomp o fiziañs.

AQUIS SUBMERSUS, unan eus ar fromusañ romantoù karantez embannet biskoazh, a zo bremañ etre daouarn ar rakprenerien. Betek-hen n' hon eus klevet diwar e benn nemet meuleudi. An eil levr, dindan ar wask, un oberenn greñv ha dic'hortoz-krenn, a vezo evel ur maen prizius ouzhpenn el lennegezh vreizhat. Ha dindan

nebeut amzer e teuio er-maez ivez unan eus gwellañ pezhioù Jarl PRIEL, AR SPONTAILH, un drama e tri arvest skeudennaouet kaer ha brokus. A-hend-all hon eus spi moulañ e-doug an hañv unan eus al levrioù brezhoneg eeun a zo an destenn anezho etre hon daouarn.

Fellout a ra deomp ober eus hon Embannadurioù un dra gaer, a lakaio ar skrivagnerien tostoc'h ouzh kalon ar bobl, a roio levenez dibaouez d' an holl re a gar ar yezh. Fellout a ra deomp skoazellañ koulz lennerien hag oberourien, nerzhekaat ar vuhez speredel vreizhat.

Levrioù marc'had-mat eo hon eus ezhomm : a-feur ma kresko niver hor skoazellerien e vezo digresket ar prizioù, rak — talvezout a ran ar boan hel lavarout ? — ne vezo graet biken ur gwennegad gounid. Renet e vo an oberenn gant preder hag evezh — muioc'h, gant karantez. Gant skoazell an HOLL e vezo aesoc'h ha plijusoc'h al labour.

RAKPRENIT DIOUZHTU : 1.000 lur war baper kaer, 500 lur war baper boutin. Da gas da P. BODENAN, 42, Bd de la Tour d'Auvergne, Ergué Armel, Quimper. C.C.P. 212-23 RENNES.

ALI HOL LENNERIEN. — « AL LIAMM a gavan mat-tre. Mar ne deo ket c'hoazh par da WALARN n' emañ ket pell ha marteze ez eo aesoc'h da lenn, ar pezh ne deo ket ur si fall. » F. E.

D' AN ARZOURIEN YAOUANK. — Karout a rafemp lakaat hiviziken skeudennoù war bep niverenn eus AL LIAMM. Pezh a zere ar gwellañ eo ur rummad tresadennoù da lakaat e traoñ ar pajennoù, un dousennad anezho er rummad. Kas an tresadennoù d' ar sekretour.

AL LIAMM HA GWALARN

Gallout a reomp a-benn bremañ lakaat keñver-ha-keñver **Gwalarn** hag **Al Liamm-Tir Na N-og**.

E 1944 he doa **Gwalarn** 440 koumananter. Bremañ en deus **Al Liamm** 320. Un nebeut tud moarvat bet koumanantet da **Walarn** a chom hep kas o skodenn dimp dre gasoni ouzh an doare-skrivañ unvan pe dre aon.

Niver ar vrezhonegerien dre ar bed a vije 1.205.000. En daolennig amañ da heul hon eus merket dregantadenn ar vrezhonegerien hag ar re a lenn brezhoneg e Breizh hag e lec'h all

	% brezhonegerien	koumanterien Walarn	koumanterien Al Liamm
Penn ar Bed	35,5	28,2	27
Aodoù an Hanternoz	23	22	9,5
Morbihan	23	10,5	8
Pariz ha Bannlev	8	12,5	20,5
Peurrest Bro-C'hall	6	7	12
Trevadennoù gall ha broioù estren all	2	0,3	6,5
Loer-Izelañ	1,5	7	7
Il ha Gwinum	1	13	9,5

Izel eo niver hor c'houmananterien wenedat, pezh a zo chalusbras.

E Penn ar Bed hag el Loer-Izelañ n' eus bet digresk ebet. Izel mezhus e chom koulskoude, hep ma vije souezhus-bras niver ar

vrezhonegerien a gemer preder gant o yezh el lodenn-Vreizh ar vrezhonekañ a c'hell bezañ. Anat eo e tiskouez Bro Naoned he spered hag he youl breizhat.

Kresket o deus kalz ar sifrennoù evit Pariz, Bro-C'hall, ar broioù estren all hag an trevadennoù gall. Aes eo kompren : darempredoù a zo bremañ gant ar broioù estren ha neuze kalz Bretoned feal d' o yezh o deus ranket mont en harlu da heul an darvoudoù politikel.

En Il ha Gwinum e hañval d' ar c'hentañ sell niver al lennerien bezañ uheloc'h eget ma vije gortozet. Kalz anezho avat a zo studierien komprenet ganto talvoudegezh danvez Breizh. Ar C'helc'h keltiek a zo bras e levezon ivez.

Evit klozañ e lavarimp n' eus ket da vezañ chalet re gant kudenn an doare-skrivañ. Ur c'hleñved kreskiñ n' eo ken, seurt a rank gouzañv pep yezh komzet. Grevusoc'h e tiskouez bezañ kudenn ar gwenedeg. Ret groñs d' hor meno e vije embann skridoù e gwenedeg unvan. Lec'h **Dihunamb** n' eo ket bet kemeret.

Al Liamm-Tir Na N-og tizhet ganti 2,67 dre vil eus ar vrezhonegerien, a c'hell bezañ keñveriet gant kelc'hgelaouennoù Kembre, Skos ha Frizia ha reiñ kalon dimp. Hervezomp e c'hellfe evelato bezañ daougementet niver ar goumananterien. Ne vo biken **Al Liamm** ur pikol kazetenn moulet dre viliadoù. En ur chom kelc'hgelaouenn an dibab e c'hell evelkent mont kalz war-raok.

Deomp-ni 'ta d' ober hor gwellañ da dizhout ar pal. Labour a zo evit an holl.

Y. POUPINOD.

KELENNADUREZH AR BREZHONEG E-PAD UNNEK VLOAZ

Setu amañ ur rentañ-kont eus ar pezh a zo bet graet abaoe unnek vloaz gant Skol Ober hag ar genvroiz kalonek renet gant Marc'harid Gourlaouen.

Eus miz Eost 1938 da viz Eost 1949, ez eus bet 244 den o c'hounit an arnodennoù :

Trec'h kentañ : 151 paotr ha 46 plac'h
Trec'h meur : 43 paotr ha 4 blac'h

Izel eo niver ar merc'hed, pezh a zo grevus rak ar vamm an hini eo a sav ar vugale. Eveljust a youl gaer eo e tremener an arnodennoù ha nebeutoc'h dedennet eget ar baotred e tiskouez bezañ ar merc'hed gant studi hor yezh vroadel. Merc'hed yaouank Breizh-Izel a zo ar muiañ a-du gant ar galleg — moarvat dre ma karont heuliañ ar c'hiz.

Oad an arnodennidi

Tud a bep oad, etre 15 ha 65 bloaz a studi brezhoneg. Diaes eo ober skol dezho ken disheñvel ez int. Dre vras ez eus daou arnodennad dindan 18 vloaz, 99 etre 18 ha 28, 77 etre 28 ha 38, 40 etre 38 ha 48, ha 22 koshoc'h eget 48.

Ar grennarded o devez peurliesañ studioù-all d' ober ha dre se n' int ket re niverus e skol ober. Goude m' o devez echu o studioù e pledont startoc'h gant ar brezhoneg. Gwellañ gounid an 11 bloavezh labour eo ar 176 « Trec'hour » e brud a oad.

Orin an arnodennidi

Anavezout a reomp micher 162 arnodennad, 23 anezho a zo eus ar renkadoù uhel, 121 eus ar renkadoù kreiz ha 18 a zo labourerien.

Er rummad kentañ e konter 8 ijinour, 4 mezeg ha 4 breutaour. En eil rummad, 42 implijad, 34 studier, 18 kelenner pe skolaer, 11 kenwerzhour, ar sifrenn diwezhañ o tiskouez n' eo ket snoberezh

al lusk davet studi ar brezhoneg. Da echuiñ war 18 labourer ez eus 10 micherour, 6 kouer ha 2 vartolod. Uhel a-walc'h eo an 2 sifrenn diwezhañ rak labourerien douar n' int ket kalz douget war ar studi.

Dre vras ar re a bled gant ar brezhoneg a zo tud desket a-walc'h war ar galleg.

Lec'h a orin an arnodennidi

An daolenn-mañ hon eus gallet sevel :

Kerneviz	:	62
Tregeriz	:	46
Tud ganet e Pariz ha tro-war-dro	:	34
Tud ganet e Bro-C'hall, er-maez Pariz	:	33
Aodoù an Hanternoz Breizh-Uhel	:	20
ha Gwinum	:	17
Mor-bihan Breizh-Uhel Loer-Izelañ	:	16
Bro-Wened	:	12

Gant Breizh-Izeliz emañ ar maout ha n' eus netra souezhus e se. Bro-Wened siouazh, a zo er penn diwezhañ, an arnodenn o vezañ bet e KLT betek 1941. Kalonekaüs eo gwelout niver an divroidi : Pariz hag e vannlev a zo rampo gant Breizh-Uhel. Ret eo, evit gwir, ober eus Pariz hag he Bannlev un departamant breizhat all (400.000 den ganet e Breizh a vev eno hag ar vuhez vreizhat a zo pouezus : embannadurioù, kelc'hioù-studi, kevredigezhioù...).

Ar sifrennoù roet uheloc'h a ziskouez n' eo ket dedennet Breizh-Uhel, evit gwir, gant hor yezh. Kalz Breizh uheliz avat desket ganto brezhoneg a zo tud a dalvoudegezh.

Kreizennoù-arnodenniñ

Ret eo derc'hel soñj ez eo an « Trec'h » un arnodenn tremenet a youl gaer. E 15 lec'h ez eus bet arnodennoù an daolennig a dresomp a venego ar 6 pouezusañ :

	Trec'h kentañ	Trec'h Meur	
Pariz	74	15	89
Roazhon	33	9	42
An Naoned	21	4	25
Kemper	17	6	23
Gwengamp	13	4	17
Lanuon	15	1	16
Ar peurrest	19	7	26

Gwelout a reomp adarre pegen pouezus eo buhez sevenadurel trevadennad Bariz, trugarez dreist-holl da « gêr-Vreizh ». Ar pellañ m' emaer diouzh ar vro, ar muiañ e vezer douget marteze da briziañ pezh a ra he fersonelezh.

Breizhekaat ha jakobinekaat

Un diaes a vare eo bet hini 1938-1949. Ur gelennadurezh a c'hellomp tennañ avat eus an darvoudoù evit pezh a ra danvez ar studimañ :

E 1938, 4 den a zo bet degemeret en arnodennoù. E 1939, 19. E 1940, hini ebet. E 1941 hag er bloavezhioù da heul, kalz muioc'h : 42, 67, 61. Dont a ra an « Dieubidigezh ». 6 hepken a zo degemeret e 1944. Er bloaz goude ez eo arvarus plediñ gant seurt kudennoù, 2 hepken a c'hounez an Trec'h, tra ma 'z eus 6 e 1946, 12 e 1947, 6 e 1948 ha 19 e 1949.

Evit renerien c'hall ar bloavezhioù 1940 ha 1944-1945, Broade-

louriezh ha Brezhoneg a zo bet heñvel tra. Deomp da c'houzout bleniañ hor bag ma kendalc'h renerien ar stad c'hall da veskañ mennadoù ar politikerezh gant re ar sevenadurezh.

Y. POUPINOD
(lakaet e brezhoneg gant AL LIAMM.)

DAREMPREDOU ETREKELTIEK. — Ur gembreadez yaouank, broadelourez, kelennerez a vicher, o komz kembraeg, saozneg ha galleg, a garfe tremen un nebeut sizhunioù e-pad an hañv en un tiegezh breizhat. Paeañ a rafe evit he boued hag he lojeiz. Skrivañ d' ar sekretour.

KENDALC'H HOLLGELTIEK TRURO. — Dalc'het e vo ar C'hendalc'h Hollgeltiek hevlene e Kernev-Veur, e kêr TRURO, etre an 28 a viz Eost hag an 3 a viz Gwengolo. Pedet eo ar Vrezhoned vrogar da vont. Kambroù a c'heller lakaat mirout en ostalerioù dre skrivañ d' an Town Clerk, Truro, Cornwall. Sekretour ar C'hendalc'h a zo an Ao. Ashley Rowe, Mount Hawke, Truro, Cornwall.

ANVIOU-LEC'H. — Gant plijadur hon eus lennet war ar Gelc'hgelaouenn etrevroadel a Lec'hanvadurezh ha Denanvadurezh (Revue Internationale d'Onomastique), niverenn miz Meurzh, ur studiadenn dalvoudus diwar-benn anvioù-lec'h inizi Hoad ha Hoedig. Gant an Ao. Dyevre ez eo savet ar studiadenn, ha d' he heul ez eo bet embannet daou roll anvioù, unan gant hor c'heneil Gweltaz Bernier e skritur rannyezhel, an eil gant hor c'heneil Roparz ar Mason e skritur unvan. Hor gourc'hemennoù gwellañ.

Degasomp da soñj d' hor c'heneiled e karfe AL LIAMM degas e skoazell d' ul labour ken pouezus, hag e vezo degemeret ganeomp gant anaoudegezh-vat ar studiadennoù a seurt se.

LEVR-OFERENN EVIT AR VUGALE. — « Un displegadur eus spered al lidoù, a lakaio ar vugale, a-hed ar bloaz, d' en em unaniñ gant pedennoù an Iliz. » Moulet gant skeudennoù e skritur rannyezhel. Priz : 195 lur. Keinet : 250 lur. Kas an arc'hant da : Comtesse de Rohan-Chabot, C.C.P. 1040-43 PARIS.

SKOLIOU AR GOUARNAMANT GALL E PENN-AR-BED. — Lenn a reomp kement-mañ war Kannad Miziek Skolaerien Lik Penn-ar-Bed (Bulletin Mensuel, Syndicat de l'Enseignement Laïque du Finistère), niv. Ebrel-Meurzh, p. 16 : « E Penn-ar-Bed ez eus 101 skol e stad fall-tre ha 170 e stad fall, en holl 43 dre gant ; 215 e stad mat a-walc'h ha 164 e stad vat, en holl 57 dre gant. Bez' ez eus : 63 skol hep tamm dour enno, 62 hep dour mat da evañ, 52 skol hep toenn e korn ar porzh pe gant un doenn dismantret-holl ; 85 skol hep privezioù pe gant privezioù ur vezh o gwelout ; ha 45 skol hep goulou-tredan. »

ARMOR-UNION. — Krouet ez eus bet gant an UNION FEDERALE BRETONNE ur gevredigezh nevez hec'h anv ARMOR-UNION hag he fal klask aesaat buhez izili an UFB en ur reiñ an tu dezho

— da brenañ a bep seurt traoù en ur stal-kenobererezh ;
— da gaout un diskont a 20 pe 30 % e ti 40 kenwerzhour ;
— da bourchas e tiez-kenwerzh eus ar re wellañ danvezioù kaer evit ur priz dereat.

Ouzhpenn e kinnig ARMOR-UNION reiñ d' hec'h izili a bep seurt diskleriadurioù ha rentañ servij e Pariz d' ar re o chom pell eus ar gêr vras.

AR FALZ O TIHUNIN. — Goude eizh miz ehan setu ma teu adarre ar FALZ er-maez roneoskrivet evel ma oa Tir Na N-og c'hwec'h vloaz 'zo. Meur a dra pouezus en niverenn. Notet hon eus ar galv evit levrioù prizioù ha krediñ a reomp e vo degemeret mat an daou « Aquis Submersus » hag al levrioù bihan embannet ganimp hon eus kaset evel prof.

Spi hon eus e kendalc'ho ar Falz gant he labour hag e hetomp chañs vat d' hor mignon A. Merser a zo bet anvet sekretour ar gelaouennig.

OUEST-FRANCE. — Plijadur hon eus o reiñ da c'houzout d' hol lennerien e vez embannet bremañ gant ar gazetenn c'hall Ouest-France, bep sadorn, ur pennad brezhonek anvet Ar Veilhadeg Emañ ar pennadoù dindan aked an Ao. F. Gourvil. Reizh e vez ar brezhoneg, daoust ma vez alies pellik a-walc'h eus yezh ar bobl. A-hend-all e vije bet gwelloc'h, d' hor meno, ober gant ar brezhoneg eeun hag an doare-skrivañ unvan.

OGAM, kannad keneiled an hengoun kelt. — Gant plijadur hon eus degemeret niverenn 8 OGAM, enni ur studiadenn gant G. B. Kerverzhioù diwar-benn lidoù ar Goursez Digor, hag, e-touesk traoù all, ur pennad dudius a-zivout mojenn v-Marzhin. Talvoudus eo ar stagadenn vrezhonek dre ma tigor d' hor yezh tachennoù nebeut-pleustret betek-hen. — An niverenn, 50 lur. Koumanant, 300 lur. P. Leroux, 2, rue Léonard-de-Vinci, Rennes. C.C.P. 29-368 RENNES.

UR C'HELOU PLIJUS. — Plijout a raio d' ar Vrezhoned, a vez difennet outo deskiñ o yezh d' o bugale en o skolioù, gouzout e vez erbedet start d' ar skolaerien digeriñ klasoù gallek en holl skolioù kentañ ar... Palatinat ! ! ! Pevar bloaz 'zo ez eo bet embannet ar seurt lezenn er rannvro-se eus an Alamagn dalc'het gant ar C'hallaoued ha... ken tost ouzh an Elzas. Prizioù ha goproù a bep doare a vez roet d' ar vugale koulz ha d' ar vistri hag, evel just, ne chom ket ar galleg er-maez eus an arnodennoù. Implijet e vez an « doare-kenteliañ war-eeun » ha miliadoù skouerennoù eus « Le Français par la Méthode directe » (Hachette embanner) ha « Le Français par les choses et les images » (Istra embanner) a zo bet strewet dija. D' ar c'hentañ a viz Genver 1950 e veze desket galleg da 36 % eus ar skolidi en tri c'hlas uhelañ (ar re a vez kelennet galleg enno) gant 572 skolaer. Pegen brav e vije hor stad ma tiskouezfe ar C'hallaoued, evit kenteliañ ar brezhoneg d' ar re a oar anezhañ, an hanter eus ar youl a lakaont da choukañ galleg e penn ar re n' e anavezont ket.

UR SKOUER. — E miz Mae e oa en Israel 1.100.000 den a ouenn yuzev. Yezh nemeti an deskadurezh er skolioù ha skolioù-meur eo an hebreeg. Pevar-ugent vloaz 'zo ne oa nemet un nebeut rabined kozh a c'houzout an hebreeg. Pebezh skouer evidomp !

UR SKOUER ALL. — E Su-Afrika, evit 2.500.000 den gwenn o vevañ er vro ez eus eizh Skol-Veur. (Unan e Breizh evit tri milion

a dud.) E peder Skol-Veur (Pretoria, Potchefstroom, Stellenbosch ha Bloemfontein) e vez graet ar c'hentelioù, abaoe ar bloaz-mañ, en afrikaans hepken — ur yezh a zo bet taolet dispriz a-walc'h warni gant ar C'hallaoued. Ar vorianed, eus gouenn gaer ar Zouloued an darn vrasañ anezho, o deus ur Skol-Veur dezho o-unan e Fort-Hare.

ENOR AR BROIOU BIHAN. — Gouzout a ra hol lennerien penaos ez eo deut milionoù tud, tec'het eus ar broioù e dalc'h Rusia, da repuiñ e Germania ar C'hornog. An dud-se a vez graet diouto « Tud Dilec'hiet ». An darn vrasañ anezho a zo aet bremañ da Amerika, pe da Vro-Saoz, pe da Vro-C'hall : ar re anezho hepken a c'helle labourat. Nac'het eo bet krenn-ha-krak gant ar « broioù bras » degemer tud kozh pe klañv. Ur vro vihan, avat, unan eus ar broioù bihan-se a laka talvoudegezhioù ar spered a-raok an danvez, Bro-Norge, he deus kinniget repu d' an holl dud dall ha d' o ziegezhioù.

PRENAN A C'HELLER e levrdi Le Dault, 16 straed René Madec, Kemper, ur rollad 32 pajenn a levrioù, dornskridoù ha lizhiri a dalvoudegezh diwar-benn Breizh. Kas ul lizher-arc'hant a 100 lur, pe timbroù. D' an hini a c'houlenno evit 1.000 lur a levrioù e vo kaset evit netra.

KENSKOAZELL. — Ar gelc'hgelaouenn flandrezat « Het Pennoen », embannet en Antwerpen, en deus moulet en niverenn miz Ebrel, troidigezh ur barzhoneg diwar dorn Kristian Gwioñvarc'h, e dalbenn « D' an mamm divrezhonek » (Voor mym Moeder die geen Bretoens kent).

LEVRIOU DIWAR-BENN AN HOLL VROIOU KELTIEK. — Goulenn ar roll anezho digant A. Stanley Davies, 306 Longstone Road, IVER HEATH, Bucks. Kantadoù levrioù pouezus-bras a zo war ar roll. Paeet e c'hellont bezañ dre ar post.

DEUT EO ER-MAEZ AR GERIADUR GALLEK-BREZHONEK NEVEZ GANT ROPARZ HEMON. — Ur pennad barnerezh a vo en hon niverenn a zeu. Goulennit ur skouerenn diouzhtu gant an timoulañ : SKRIDOU BREIZH, Square du Casino, LA BAULE, Loire-Inférieure. Ar priz a zo 495 lur. (C.C.P. Nantes 1116-64.)

LEVR AN Dr DUJARDIN diwar-benn Ar Gonideg a zo e gwerzh e ti an oberour, e Lokournan-Leon, evit 600 lur war baper boutin ha 1.200 lur war baper kaer. (C.C.P. 14-123 Roazhon.)

GERIADUR BRAS. — Setu ar skridoù emeur o studiañ bremañ :

Ar Farwell Goapaer
Barzhonegoù G.-B. Kerverzhioù
Feiz ha Breizh (1912-1924)
Diwar c'hoarzhin
Fatima
Trema an heol o sevel

Digant ur mezeg hon eus degemeret ur roll-gerioù, o tennañ da gorf an den, dastumet war muzelloù ar bobl e Bro-Leon.

RAFAEL ALBERTI. — Ganet e Kadiz e 1902. Levr karnoù kentañ « Moraer dilestret », dezhañ priz broadel evit al lennegezh,

1924. Levrioù barzhonegoù arall. Ivez pezhioù-c'hoari. E-pad ar brezel-diabarzh e stourmas gant e bluenn ha, na petra 'ta, gant un nijerez. Ar pezhig dispar-mañ a zo tennet eus « Tarv ar Mor ». Alberti a vez sellet outañ evel unan eus kentañ barzhed e yezh kastelhanek, anezhañ un den aet en e oberenn e holl vuhez a zifennour ar bobl kerkoulz ha temz-spered e vro andalous. Harluet en Arc'hantina n' eo ket aet an awen dioutañ.

KAMP AR VREZHONEGERIEN. — Kamp ar vrezhonegerien a vo dalc'het ar bloaz-mañ e PLOUENAN (Bro-Leon) eus ar 7 a viz Eost d' an 20.

Evel er bloavezhioù all e vo degemeret ennañ holl vrezhonegerien c'hoant dezho da dremen 15 devezh gant keneiled, gwir Vreizhiz, ha kelted tramor, kar o yezh.

Evit gouzout hiroc'h, skrivañ (gant un timbr evit ar respont) d' ar sekretourez : an Itr. Y. de Bellaing, Place du Vally, Guingamp.

KAMP B.A.S. — Kamp B.A.S. a vezo graet hevlene e Kemper eus ar 14 d' ar 24 a viz Gouhere hag e Pont 'n Abad eus ar 24 d' an 31. Bez' e vezo kentelioù war ar c'horollerezh, war ar sonerezh, war ar c'han, war embregerezh ar biniou hag ar vombard. Beajoù ha baleadegoù a vo ivez. Priz an devezh : 300 lur (evit izili B.A.S.) ; 330 lur (evit ar re n' int ket izili). Kas e anv a-raok ar 1añ a viz Gouhere da : P. Monjarret, 12, rue du Mur, Morlaix.

« RETRED UNVANIEZH SPEREDEL BREIZH »

Retred Unvaniezh Speredel Breizh a vo prezeget e brezhoneg er Salioù Bihan, Gwengamp, eus ar Gwener 18 a viz Eost d' abardaez, betek ar meurzh 22 goude an Oferenn.

Graet e vo evit ar merc'hed dizimez pe dimezet hag a c'hello kas ganto o bugaligoù, mar deo aesoc'h dezho.

Devezh ar Sul a vo hini U.S.B. a-bezh, da lavarout eo e c'hello ar baotred dont ivez.

M' hoc'h eus soñjoù da ginnig evit danvez ar prezegennoù pe traoù all pe diskleriadurioù da c'houlenn, skrivit dimp diouzhtu. Roit dimp ivez anvioù ar merc'hed a c'hellfe bezañ pedet ganimp da zont.

Er bloaz-mañ e c'hellor lojañ muioc'h a dud en ti hag e vo aesoc'h a se. Spi hon eus eta e vezimp niverusoc'h hag e raio ar Retred kement a-berzh hag e 1946.

Madalen St Gal de Pons
UNVANIEZH SPEREDEL BREIZH,
48, rue des Salles, GWENGAMP.

EN EM ZIGAREZIN a reomp evit an dale a zo bet war hon niverenn diwezhañ ha war Aquis Submersus. E koulz mat e oa bet kaset an dornskridoù d' ar mouler, hogen e-pad peder sizhun int chomet e stumm plomennoù en e di, en abeg d' ar samm-labour a oa warnañ. Klask a raimp ober e seurt doare na c'hoarvezo ket mui an traoù-mañ adarre.

BRUDEREZH. — Laouen e vefemp o tegemer digant hor c'heneiled chomlec'hioù tud o chom er broioù estren, estr eget Bro-C'hall, ha gouest da lenn brezhoneg (dreist-holl e Kembre, en Iwerzhon, e Skos, e Bro-Saoz hag en Amerika). Ur skouerenn eus AL LIAMM a gasimp dezho evit netra.

KORN AR GWENEDEG PEURUNVAN

Menegiñ a raen, ar wezh diwezhañ, al luiaj a vez gourdon da gavout war o hent ar re a fall dezhe ober gant ar gwenedeg unvan. Skrivet en deus ur mignon kozh din ez eus unan arall : « E sigur m' emañ anvet ar gwenedeg ur « rannyezh » e kred lod e Kernev, Leon ha Treger e tle mervel e-kreiz ar « yezh » unvan, evel brezhonegoù « du-mañ » all. Ur fari eo. N' eus ket a yezh unvan, betek gout, nemet dre skrid ; ur skrivadur unvan ne lavaran ket. Ur « burzhud » bras eo dija, evel ma skrivas R. Hemon, ez eus tu da wiskañ ur seurt, gant harp lizherennoù evel **où** ha **zh** hepken, yezhoù distaget ken diforc'h evel ar gwenedeg hag ar C'H. K. L. T ! Kemmoù a chom neoazh ouzhpenn, dister er-walc'h, met ret bloc'h evit bout komprenet gant ar bobl. Gerioù ar « brezhoneg eeun » zoken nen dint ket hañval pakret ouzh ar re implijet e Gwened ».

Ar wirionez a zo gant ma mignon kozh. Dav eo ma kemero Al **Liamm** war un dro lec'h **Gwallarn** ha lec'h **Dihunamb,** evit darempred ha kenlabour gwellañ an div yezh komzet. Keneve-se e vehe lavaret d' ar re c'hloev eveldomp a stourm e Gwened evit ar skrivadur unvan : « Lorbet oc'h bet gant ar re arall, lorbet ha mouget. Ar furnezh a oa ganimp pa falle dimp derc'hel d' hor skritur a-ratozh evit hor pobl ! »

Ha petra hor behe neuze da respontiñ dezhe ?

Gw.

Gallout a ra hor c'heneiled kas deomp koumanantoù ha profoù en arc'hant saoz : degemeret e vint gant anaoudegezh-vat. Hon teñzorierez a zo :

Miss Lili THOMAS
Ty'r Ysgol
CASTELLNEWYDD-EMLYN, Sir Gaerfyrddin
CYMRU (Wales)

Priz ar c'houmanant (6 niverenn) a zo : 15. — war baper boutin ha £ 1.3. — war baper kaer.

Rakprenadur : 13. — war baper boutin ha £ 1.5. — war baper kaer.

⁂

Is féidir le n-ar gcairde orduithe, sintiusai agus brontanaisi airgid d' AL LIAMM a chur ag ar gcisteoir :

Miss Lili THOMAS, Ty'r Ysgol
CASTELLNEWYDD-EMLYN, CYMRU (Wales)

Beidh failte roimh sintiusai agus roimh brontanaisi d' AL LIAMM agus cuirfidh ar gcisteoir admhail amach.

Sintius bliana (sé eisiuinti) : ar phaipéar choitianta 15. — agus agus ar phaipéar mhaith £ 1.3.

Sintius Chlub Leabhar : ar phaipéar choitianta 13. — agus ar phaipéar mhaith £ 1.5.

⁂

Y mae Miss Lili THOMAS, Ty'r Ysgol, CASTELLNEWYDD-EMLYN, yn derbyn cyfraniadau a thaliadau am AL LIAMM.

Y pris am flwyddyn ydyw : 15. — ar bapur rhad ; £ 1.3. — ar bapur drud.

Cyfraniad Clwb Llyfrau : 13. — ar bapur rhad ; £ 1.5. — ar bapur drud.

⁂

All contributions, subscriptions and donations to AL LIAMM will be gratefully received and dutifully acknowledged by

Miss Lili THOMAS, Ty'r Ysgol, CASTELLNEWYDD-EMLYN

Subscription (6 issues) : 15. — on ordinary paper ; £ 1.3. — on fine paper.

Book-Club subscription : 13. — on ordinary paper, £ 1.5. — on fine paper.

Deut eo er-maez

AQUIS SUBMERSUS

romant gant T. STORM, troet gant Per DENEZ, war baper boutin : 4 sh ; war baper kaer 7 sh ; ar phaipéar choitianta : 4 sh ; ar phaipéar mhaith 7 sh.

A novel by the German writer T. Storm and translated into Breton by Per Denez, on common paper : 4 sh ; on fine paper 7 sh.

Imprimerie de « La Mouette »

Avenue de Paris — LA BAULE

Dépôt Légal : 2e Trimestre 1950

N° d'Impression : 5225

EMBANNADURIOU AL LIAMM - TIR NA N-OG

Ha lennet hoc'h eus ?

AQUIS SUBMERSUS

romant kaer T. STORM, troet gant P. **Denez**

« Un droidigezh mat-tre eo eus unan eus an danevelloù fromusañ bet skrivet biskoazh. Pell 'zo ne oa ket bet embannet un oberenn seurt-se en hor yezh. Moulet aketus eo ivez. Un diougan a verzh-mat evit rummad levrioù AL LIAMM. »

Roparz HEMON.

war baper kaer : 280 lur ; war baper boutin : 150 lur. Lakaat ouzhpenn 30 lur evit ar mizoù-post.

Da zont er-maez e miz Gouhere

AR SPONTAILH

pezh-c'hoari gant Jarl PRIEL

hag un oberenn all

?

a raio souezh an holl.

RAKPRENIT !

Kaset e vez al levrioù d' ar rakprenerien hep mizoù-kas ha graet e vez dezho un distaol war ar priz merket.

War baper kaer : 1.000 lur

War baper boutin : 500 lur

Sekretour : P. BODENAN, 42, Bd de la Tour-d'Auvergne, Ergué Armel, QUIMPER. C.C.P. 212-23 Rennes.

AL LIAMM - TIR NA N-OG

Kelc'hgelaouenn daouviziek

Komanant - bloaz :

war baper boutin, 600 lur

war baper kaer, 900 lur

Komanant-skoazell: 1500 lur

Rener : Ronan HUON

Roud ar Roc'h

LANNION (C.-du-N.)

Merour : P. LE BIHAN

1, Avenue Marceau, 1

TRAPPES (S.-et-O.)

C. C. 5349-06 Paris

Priz : 130 lur